

Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Σπουδών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
«Πολιτιστική Διαχείριση»

ΣΑΜΑΡΑ ΓΕΩΡΓΙΑ
Α.Μ. 4107 ΜΟ24

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ:

**«ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ: ΜΟΡΦΕΣ,
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ, ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»**

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: **ΓΚΑΖΗ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ**

Αθήνα
Φεβρουάριος 2010

Ευχαριστώ θερμά την καθηγήτριά μου κυρία Ανδρομάχη Γκαζή για την ενθάρρυνση, την υποστήριξη και την καθοδήγησή της. Η βοήθειά της υπήρξε πολύτιμη, τόσο κατά τη διάρκεια συγγραφής της παρούσας εργασίας, όσο και καθόλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>Εισαγωγή</u>	σ.4
<u>Κεφάλαιο 1.</u> Η έννοια της Κοινωνικής συμμετοχής.....	σ.7
Social participation- Social inclusion	
• «Social Participation».....	σ.8
• «Social Inclusion».....	σ.9
• Προγράμματα Προσέγγισης.....	σ.9
<u>Κεφάλαιο 2.</u> Η αναγκαιότητα και τα οφέλη της κοινωνικής συμμετοχής	
A. <u>Κοινωνική Συμμετοχή: Μια αναγκαιότητα</u>	σ.11
• Ανταγωνιστικότητα Μέσων- Αξιοποίηση ελεύθερου χρόνου.....	σ.12
• Περιορισμένη επισκεψιμότητα.....	σ.13
• Ο Κοινωνικός Ρόλος του Μουσείου: μια αναγκαιότητα.....	σ.14
1. Ο κοινωνικός ρόλος του Μουσείου.....	σ.14
2. Πώς επιτυγχάνεται ο κοινωνικός ρόλος του μουσείου; αναγκαιότητα μεταβολών.....	σ.17
3. Κοινωνικός ρόλος απέναντι σε ποιους;.....	σ.22
B. <u>Οφέλη που προκύπτουν από τη συνεργασία μουσείου- κοινωνίας</u>	σ.24
<u>Κεφάλαιο 3.</u> Μορφές και διαστάσεις Κοινωνικής Συμμετοχής.....	σ.29
A. Προγράμματα προσέγγισης και συνδιοργάνωση εκδηλώσεων με στόχο την ευαισθητοποίηση του κοινού σε κοινωνικά ζητήματα.....	σ.30
B. Κοινωνική συμμετοχή στην οργάνωση εκθέσεων.....	σ.36
Γ. Κοινωνική συμμετοχή στην οργάνωση του μουσείου.....	σ.43

Κεφάλαιο 4. Μελέτη Περίπτωσης: Το Μουσείο της Πόλης του Βόλου

A. Εισαγωγή.....	σ.48
B. Λίγα λόγια για το μουσείο της πόλης του Βόλου.....	σ.49
Γ. Οι στόχοι του μουσείου.....	σ.50
Δ. Πολιτική προσέγγισης της τοπικής κοινότητας.....	σ.52
Ε. Μουσείο της Πόλης του Βόλου: Μια νέα πρόταση.....	σ.57
ΣΤ.Μουσείο της Πόλης του Βόλου και Κοινωνική Συμμετοχή –Συμπεράσματα και Προβληματισμοί.....	σ.58
Z. Επίλογος.....	σ.62

<u>Αντί επιλόγου:</u> Μουσείο και κοινωνική συμμετοχή: δυνατότητες και προοπτικές.....	σ.64
---	------

<u>Παράρτημα</u>	σ.66
-------------------------------	------

<u>Βιβλιογραφία</u>	σ.76
----------------------------------	------

Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η διερεύνηση και η παρουσίαση των μορφών και των διαστάσεων που μπορεί να λάβει η κοινωνική συμμετοχή σε όλα τα στάδια δημιουργίας ενός μουσείου: από τη διαδικασία σύστασής του μέχρι την καθημερινή λειτουργία και δράση του. Είναι σημαντικό να αναφερθεί εξ αρχής ότι το ενδιαφέρον της εργασίας επικεντρώνεται σχεδόν αποκλειστικά στις μορφές συνεργασίας που αναπτύσσει το μουσείο με τοπικές κοινότητες και ευπαθείς κοινωνικές ομάδες με στόχο την κοινωνική ενσωμάτωσή τους.

Πιο συγκεκριμένα, έχοντας ως γνώμονα τις σύγχρονες μουσειολογικές αντιλήψεις σχετικά με τον *κοινωνικό* ρόλο του μουσείου, θέλησα να αναδείξω την αναγκαιότητα της κοινωνικής συμμετοχής στο έργο και στη δράση του – τη σημασία, δηλαδή, ανάπτυξης σχέσεων συνεργασίας ανάμεσα στο μουσείο και το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο υπάγεται- και να τονίσω την ανάγκη αναγωγής της σε προτεραιότητα των επαγγελματιών του χώρου, καθώς τα οφέλη που απορρέουν από μια τέτοια διαδικασία είναι πολλαπλά και αμφίδρομα.

Ο διάλογος μουσείου-κοινωνίας, άλλωστε, δεν συνιστά πλέον πολυτέλεια αλλά αναγκαιότητα. Οι σύγχρονες μουσειολογικές προσεγγίσεις¹ τονίζουν την υποχρέωση του σύγχρονου μουσείου να ξεπεράσει τον απόλυτα διδακτικό και ψυχαγωγικό του χαρακτήρα και να λειτουργήσει ως *κοινωνικός θεσμός*: να συμβάλει, δηλαδή, ουσιαστικά στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής εμπλέκοντας στο έργο του όλες τις ομάδες του πληθυσμού, δίνοντας έμφαση σε αυτές που κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό, όπως είναι για παράδειγμα οι μετανάστες, οι πρόσφυγες, οι έγκλειστοι σε ιδρύματα κ.ο.κ. Το σύγχρονο μουσείο οφείλει να συνειδητοποιήσει τις ευθύνες του απέναντι στο κοινωνικό σύνολο, να προσαρμοστεί στις ανάγκες και τις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας και να την εμπλέξει ουσιαστικά και ενεργητικά στο έργο του με στόχο την ανάπτυξη δεσμών αμοιβαιότητας και εμπιστοσύνης.

¹ Βλ. για παράδειγμα Sandell 2002, Hooper-Greenhill 2000, Crooke 2008

Το βασικότερο διακύβευμα και το μεγαλύτερο στοίχημα για το σύγχρονο μουσείο, συνεπώς, δεν είναι άλλο από το να καταφέρει να συμβάλει, σύμφωνα πάντα με τις δυνατότητές του, στην ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης και στην κοινωνική ενσωμάτωση ατόμων, ομάδων και κοινοτήτων συχνά περιθωριοποιημένων. Το εγχείρημα αυτό δεν είναι, ασφαλώς, εύκολο. Χρειάζεται, όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω, μεγάλη προσπάθεια, μακροπρόθεσμος σχεδιασμός, συνεργασία φορέων και χρόνος.

Προκειμένου να καταστήσω την αναγκαιότητα της κοινωνικής συμμετοχής στη δράση και στο έργο του μουσείου σαφέστερη, θεώρησα σκόπιμο να διακρίνω την εργασία μου σε δύο νοητά μέρη. Το πρώτο, που περιλαμβάνει τα κεφάλαια **1** και **2**, συνιστά το θεωρητικό τμήμα όπου αναλύονται η έννοια της κοινωνικής συμμετοχής, οι λόγοι που την καθιστούν αναγκαία και τα οφέλη που αυτή επιφέρει τόσο στο κοινωνικό σύνολο όσο και στο ίδιο το μουσείο. Τα κεφάλαια **3** και **4**, στο δεύτερο μέρος, συνιστούν το πρακτικό τμήμα της εργασίας και περιλαμβάνουν το μεν πρώτο, παραδείγματα από συνεργασίες μουσείων της Ελλάδας και του εξωτερικού με ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, το δε δεύτερο, την παρουσίαση του Μουσείου της πόλης του Βόλου.

Η επιλογή αυτού του μουσείου ως μελέτη περίπτωσης (case study) μπορεί να προκαλέσει εντύπωση, καθώς πρόκειται για ένα μουσείο που δεν έχει ακόμα τεθεί σε λειτουργία με αποτέλεσμα να μην μπορεί να διαπιστωθεί η αποτελεσματικότητά του. Ακόμα κι έτσι όμως, το Μουσείο της πόλης του Βόλου έχει επιδείξει πρωτόγνωρη για τα ελληνικά δεδομένα δραστηριότητα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης της τοπικής κοινωνίας, που αξίζει να μελετηθεί.

Η δομή της εργασίας είναι, πολύ συνοπτικά, η εξής:

Στο **πρώτο** κεφάλαιο διερευνάται η έννοια της «*Κοινωνικής Συμμετοχής*» στο μουσείο καθώς και οι λόγοι που την καθιστούν συχνά ασαφή. Αναλύονται οι έννοιες «*Social Participation*» και «*Social Inclusion*» καθώς και η χρησιμότητα των *Προγραμμάτων Προσέγγισης* για την προσέγγιση ομάδων και κοινοτήτων με μειωμένη έως ελάχιστη δυνατότητα πρόσβασης και συμμετοχή στις δραστηριότητες του μουσείου.

Στόχος του **δεύτερου** κεφαλαίου είναι να διαφωτιστούν οι λόγοι που καθιστούν τη συνεργασία μουσείου-κοινοτήτων και κοινωνικών ομάδων αναγκαία και να αναδειχθούν τα οφέλη που απορρέουν από τη συνεργασία αυτή. Εκτενής αναφορά γίνεται, επίσης, στις μεταβολές που πρέπει να επέλθουν στον τρόπο αντίληψης και δράσης των μουσείων, ώστε να καταφέρουν να επιτύχουν τους στόχους τους και να εμπλέξουν όσο το δυνατόν περισσότερα μέλη του κοινωνικού συνόλου στο έργο τους.

Στο **τρίτο** κεφάλαιο παρουσιάζονται αναλυτικά οι μορφές και οι διαστάσεις που μπορεί να πάρει η κοινωνική συμμετοχή στο «χώρο» του μουσείου με τη βοήθεια παραδειγμάτων από την Ελλάδα και το εξωτερικό, τα οποία έχω ταξινομήσει σε τρεις κατηγορίες, ανάλογα με τον βαθμό εμπλοκής των συμμετεχόντων: **α)** οργάνωση εκδηλώσεων και προγράμματα προσέγγισης **β)** συμμετοχή στην οργάνωση εκθέσεων και **γ)** κοινωνική συμμετοχή στην οργάνωση του μουσείου. Στο σημείο αυτό, όμως, θα ήθελα να διευκρινίσω το εξής: Επέλεξα, στο βαθμό που είναι δυνατόν, να παρουσιάσω ίσο αριθμό παραδειγμάτων από τον ελληνικό και από το διεθνή χώρο. Τα περισσότερα παραδείγματα, όσον αφορά το εξωτερικό, προέρχονται από το Ηνωμένο Βασίλειο που είναι πρωτοπόρο στην εφαρμογή των νέων μουσειολογικών αντιλήψεων για τον κοινωνικό ρόλο των μουσείων.

Η εργασία ολοκληρώνεται με το **τέταρτο** κεφάλαιο που «φιλοξενεί» το *Μουσείο της Πόλης του Βόλου* το οποίο επέλεξα ως μελέτη περίπτωσης με στόχο την ανάδειξη των τρόπων με τους οποίους μπορεί ένα μουσείο να αναπτύξει ουσιαστικές σχέσεις διαλόγου και συνεργασίας με την τοπική κοινότητα και να την εμπλέξει ενεργητικά στο έργο του.

Κεφάλαιο 1. Η έννοια της Κοινωνικής Συμμετοχής

Στόχος του πρώτου κεφαλαίου είναι να προσδιοριστεί κατά το δυνατόν σαφέστερα η έννοια της «κοινωνικής συμμετοχής» στο χώρο του μουσείου. Τι εννοούμε όταν μιλάμε για κοινωνική συμμετοχή, από ποιο σημείο δηλαδή και έπειτα μπορούμε να ισχυριστούμε πως έχουμε «συμμετοχή» των ανθρώπων στο χώρο και στη δράση του μουσείου; Αρκεί η φυσική παρουσία και μόνο του επισκέπτη στο χώρο του, χρειάζεται, ενδεχομένως, και κάποιος βαθμός εμπλοκής², ή μήπως για να ισχύει η έννοια της κοινωνικής συμμετοχής απαιτείται κάτι περισσότερο; Προκειμένου να απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα κρίνεται απαραίτητο να αναλυθούν οι έννοιες «**Social Participation**» και «**Social Inclusion**». Εκτενής αναφορά θα γίνει, επίσης, στα **Προγράμματα Προσέγγισης** (Outreach Programs) που αποτελούν, ίσως, το σημαντικότερο εργαλείο του μουσείου στην προσπάθειά του να προσεγγίσει το κοινωνικό σύνολο.

«Social Participation» και «Social Inclusion»

Στο ερώτημα «τι ορίζεται ως κοινωνική συμμετοχή στο χώρο του μουσείου³;» δεν υπάρχουν ούτε σαφείς ούτε αμοιβαίως αποκλειόμενες απαντήσεις. Το περιεχόμενο της έννοιας ποικίλει ανάλογα με τα συμφραζόμενα και τη χρήση που της γίνεται. Αυτή η ασάφεια, η «ελαστικότητα» του όρου μπορεί υπό μία άποψη να αναζητηθεί στην κοινή απόδοση των αγγλικών όρων «Social Participation» και «Social Inclusion» στα ελληνικά. Το γεγονός ότι στη γλώσσα μας οι δύο αυτές έννοιες αποδίδονται με τον ίδιο όρο «Κοινωνική Συμμετοχή» περιπλέκει την απόπειρα σαφούς προσδιορισμού του περιεχομένου της.

Έτσι, λοιπόν, ενώ ο αγγλικός όρος «Social Participation» αναφέρεται στη συμμετοχή του κοινού στις δραστηριότητες του μουσείου, ο όρος «Social Inclusion» αναφέρεται σε κάτι πολύ πιο δύσκολο και απαιτητικό ως στόχο: στη συνεργασία και στο διάλογο του μουσείου με τις κοινότητες με τις οποίες συνυπάρχει. Αναφέρεται στην προσπάθεια του μουσείου να πλησιάσει τις ομάδες εκείνες που υπο-εκπροσωπούνται

² Συναισθηματική, σωματική, διανοητική κλπ.

³ Με την ευρύτερη και όχι με τη γεωγραφική έννοια.

στο χώρο του και να συμβάλει στην ενίσχυση του κοινωνικού ιστού. Με δυο λόγια, αντανακλά την κοινωνική διάσταση του ρόλου του μουσείου.

Πιο αναλυτικά:

«**Social Participation**»

Η κοινωνική συμμετοχή στις δραστηριότητες του μουσείου μπορεί να πάρει πολλές μορφές και διαστάσεις. Αν κάναμε μια απόπειρα να διαβαθμίσουμε τη συμμετοχή του κοινού με κριτήριο το βαθμό «εμπλοκής» του, θα μπορούσαμε να έχουμε τις εξής κατηγορίες (από τη λιγότερο στην περισσότερο «απαιτητική»):

- i. *Φυσική Παρουσία:* Και μόνο η επίσκεψη στο χώρο του μουσείου μπορεί να θεωρηθεί ως συμμετοχή στο έργο του με την έννοια της «αποδοχής» και της «αναγνώρισης».
- ii. *Συμμετοχή σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες του μουσείου* (Εκπαιδευτικά προγράμματα)
- iii. *Συμμετοχή (εμπλοκή διανοητική, σωματική) στις προτεινόμενες δραστηριότητες στο πλαίσιο κάποιας έκθεσης.* Στην περίπτωση αυτή, ο επισκέπτης καλείται να ενεργοποιήσει κάποιο έκθεμα με το κατέβασμα ενός μοχλού⁴, να λύσει κάποιο μαθηματικό πρόβλημα με τη βοήθεια ψηφιακών διαδραστικών εκθεμάτων⁵, να προβληματιστεί πάνω σε φιλοσοφικές έννοιες ή να ταυτιστεί με επιφανείς προσωπικότητες ή ανθρώπους περασμένων εποχών, προκειμένου να κατανοήσει το ιστορικό πλαίσιο και τα κίνητρα που οδήγησαν σε συγκεκριμένες ιστορικές αποφάσεις⁶. Η κοινωνική συμμετοχή στο χώρο του μουσείου, η οποία ενθαρρύνεται με τη χρήση διαδραστικών εκθεμάτων και πολλαπλών οπτικοακουστικών μέσων, καθιστά το μουσείο πιο ελκυστικό και προσιτό, ενώ ευνοεί την ψυχαγωγία και φυσικά τη μάθηση του κοινού στο χώρο του.

⁴ Παραδείγματα τέτοιου τύπου υπάρχουν πολλά. Ενδεικτικά αναφέρω τη διαδραστική έκθεση «Λεονάρντο, η Μεγαλοφυΐα» που φιλοξενήθηκε στο Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού- Πολιτιστικό Κέντρο «Ελληνικός Κόσμος» το πρώτο τρίμηνο του 2006:

<http://www.fhw.gr/cosmos/index.php?id=67&m=2&s=66&lk=187&lg>

⁵ Π.χ. Έκθεση "Υπάρχει σε όλα λύση; Ταξίδι στον κόσμο των αρχαίων ελληνικών μαθηματικών" που λειτουργεί από το 2003 στο Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού. Το κοινό –κυρίως οι μαθητές- εξοικειώνεται με τα μαθηματικά και με τη μαθηματική σκέψη μέσω της χρήσης διαδραστικών εκθεμάτων: <http://www.fhw.gr/exhibitions/math/gr/index.html>

⁶ Π.χ. Έκθεση «Συνάντηση στην Αρχαία Αγορά» στο Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού από το 2007 μέχρι σήμερα. Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος, στόχος της έκθεσης, εκτός των άλλων, είναι «να ενθαρρύνει τους επισκέπτες να προσεγγίσουν τις ιδέες, τις αξίες και τα ιδεώδη που γεννήθηκαν στην Αρχαία Αγορά της Αθήνας και να αναλογιστούν τη σημασία τους για τις σύγχρονες κοινωνίες» <http://www.fhw.gr/exhibitions/agora/>

«Social Inclusion»

Βασικό ζητούμενο της παρούσας εργασίας, ωστόσο, αποτελεί η διερεύνηση της έννοιας της κοινωνικής συμμετοχής όπως αυτή αποδίδεται στα αγγλικά ως «Social Inclusion», η συμμετοχή, δηλαδή, των ανθρώπων στις δράσεις του μουσείου με την έννοια της «εμπλοκής». Σε αυτή την περίπτωση, όμως, στόχος δεν είναι η ψυχαγωγία και η ευχάριστη μάθηση αλλά η ανάπτυξη κοινωνικών δεσμών ανάμεσα σε μουσείο, κοινότητες και κοινωνικές ομάδες. Συνεπώς, ο όρος αυτός έχει κυρίως *κοινωνικό* περιεχόμενο. Αναδεικνύει την «ηθική υποχρέωση» του μουσείου να επιτελέσει εκτός των άλλων και *κοινωνικό ρόλο*. Με άλλα λόγια, να συμβάλει και αυτό ως φορέας στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και στην ανάπτυξη κοινωνικής αλληλεγγύης.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η ανάπτυξη των «**Προγραμμάτων Προσέγγισης**» («**Outreach Programs**»). Με τα προγράμματα αυτά, το σύγχρονο μουσείο επιχειρεί να πλησιάσει, τόσο μεταφορικά όσο και κυριολεκτικά, άτομα και κοινωνικές ομάδες που συνήθως υπο-εκπροσωπούνται στο χώρο και τις δραστηριότητές του και κατ' επέκταση και σε άλλες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Απώτερος στόχος; Η επαν-ενσωμάτωσή τους στον κοινωνικό ιστό, η ενίσχυση της αίσθησης του ανήκειν, η συνειδητοποίηση της αξίας αυτών που μπορούν να προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο.

Η Μουσούρη⁷ στο άρθρο της «Μουσεία για Όλους: Προγράμματα προσέγγισης στο διεθνή χώρο» αναφέρεται στα προγράμματα προσέγγισης ως «*προγράμματα που στοχεύουν στη σύνδεση του μουσείου με την ευρύτερη κοινωνία μέσω εναλλακτικών επικοινωνιακών και κοινωνικών δράσεων*». Τα προγράμματα προσέγγισης μπορούν να πραγματοποιηθούν τόσο μέσα στο χώρο του μουσείου όσο και εκτός αυτού, όπως θα δούμε παρακάτω (σε ιδρύματα, νοσοκομεία, φυλακές, απομακρυσμένες περιοχές, αλλά και μέσω τηλεδιάσκεψεων⁸). Σύμφωνα με την ίδια, τα προγράμματα αυτά μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής:

⁷ Μουσούρη (1999: 65)

⁸ Το Museum of Modern Art (MoMA) σε συνεργασία με τοπικούς φορείς και οργανώσεις παραδίδει μαθήματα μέσω τηλεδιάσκεψης για άτομα που δεν έχουν τη δυνατότητα να βγουν από το σπίτι: http://www.moma.org/learn/programs/access#access_homebound

A. Προγράμματα Προσέγγισης γύρω από αντικείμενα και συλλογές

- i.** μέσα από περιοδεύουσες εκθέσεις και, συχνά, με τη χρήση μουσειοσκευών το μουσείο φέρνει σε επαφή με τα εκθέματά του άτομα με περιορισμένες δυνατότητες πρόσβασης σε αυτό λόγω πρακτικών, ψυχολογικών, κοινωνικών και άλλων εμποδίων.
- ii.** Δανεισμός αυθεντικών αντικειμένων: Επαφή του κοινού με αυθεντικά αντικείμενα του μουσείου

B. Προγράμματα προσέγγισης γύρω από δραστηριότητες

Το μουσείο προσεγγίζει άτομα και κοινότητες ζητώντας τη συμβολή και τη βοήθειά τους στη δράση του. Αυτή η κατηγορία προγραμμάτων προσέγγισης θα αναλυθεί περισσότερο στην πορεία της εργασίας. Άτομα που ανήκουν σε κάποια κοινότητα, άτομα που συνδέονται με κοινά βιώματα ή που οι πορείες της ζωής τους διασταυρώνονται, προσφέρουν προσωπικά αντικείμενα ή/και καταθέτουν τις μαρτυρίες τους προκειμένου να εμπλουτίσουν το αρχείο του μουσείου, και συνεισφέρουν με το δικό τους τρόπο στη λειτουργία του. Το Μουσείο Σχολικής Ζωής στα Χανιά, για παράδειγμα, ακολούθησε αυτή ακριβώς τη μέθοδο για να εμπλουτίσει τις συλλογές του⁹.

Γ. Προγράμματα προσέγγισης γύρω από πληροφορίες.

Στη κατηγορία αυτή υπάγονται δράσεις που οργανώνει ένα μουσείο προκειμένου να γνωστοποιήσει ή να υπενθυμίσει την ύπαρξή του στην κοινότητα. Δράσεις αυτού του τύπου περιλαμβάνουν έντυπες και ηλεκτρονικές διαφημίσεις, αφίσες, εκδηλώσεις, ιστοσελίδες, χρήση νέων μέσων κοινωνικής δικτύωσης (social media), αλλά και κινητές εκθέσεις, συνεργασίες με άλλα μουσεία, κ.ο.κ.

Η εξοικείωση με τους όρους «*Social Participation*» και «*Social Inclusion*» καθώς και η παρουσίαση του σκοπού και των μορφών που μπορεί να πάρουν τα «προγράμματα προσέγγισης» των μουσείων κατέστησαν, πιστεύω, σαφή την έννοια της «κοινωνικής συμμετοχής» που αποτελεί και το ζητούμενο της παρούσας εργασίας. Στο επόμενο κεφάλαιο, θα γίνει μια απόπειρα απαρίθμησης των λόγων που καθιστούν την

⁹ <http://www.school-life.gr/>

κοινωνική συμμετοχή στο μουσειακό περιβάλλον αναγκαία αλλά και των ωφελειών που προκύπτουν από αυτή.

Κεφάλαιο 2. Η αναγκαιότητα και τα οφέλη της κοινωνικής συμμετοχής

Τα τελευταία χρόνια το «άνοιγμα» των μουσείων στο κοινό έχει εξελιχθεί σε βασικό μέλημα των επαγγελματιών των μουσείων. Με σύμμαχο τις νέες τεχνολογίες και τις «φρέσκες» αντιλήψεις για το ρόλο του μουσείου, το προσωπικό τους προσπαθεί να τα καταστήσει προσιτά και ελκυστικά στο κοινό –με έμφαση μάλιστα στο μη-κοινό. Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν οι λόγοι που οδήγησαν στη μεταστροφή του μουσείου από ένα θεσμό κλειστό και περιχαρακωμένο σε ένα χώρο διαλόγου και αλληλεπίδρασης με το κοινωνικό σύνολο. Θα διερευνηθούν, δηλαδή, οι παράγοντες που συνετέλεσαν στο να συνειδητοποιήσει το μουσείο την ανάγκη επαναπροσδιορισμού των μέσων, του σκοπού και της δράσης του έτσι ώστε να εξασφαλίσει την επιβίωσή του και ως εκ τούτου, να μπορέσει να επιτελέσει κοινωνικό ρόλο. Η συνεργασία, άλλωστε, του μουσείου με κοινότητες και κοινωνικές ομάδες, μόνο θετικά αποτελέσματα μπορεί να έχει. Τα οφέλη που προκύπτουν θα τα δούμε αναλυτικά στη **ενότητα Β** του παρόντος κεφαλαίου.

A. Κοινωνική Συμμετοχή: Μια αναγκαιότητα

Η αναγκαιότητα ανάπτυξης σχέσεων συνεργασίας μεταξύ μουσείου και κοινωνίας γίνεται ολοένα και πιο συνειδητή. Οι λόγοι που οδήγησαν, *αρχικά*, σε αυτή τη συνειδητοποίηση θα μπορούσαν να θεωρηθούν «εργαλειακοί», οφείλονταν, δηλαδή, περισσότερο σε ανησυχίες που είχαν να κάνουν με ζητήματα επιβίωσης του ίδιου του θεσμού του μουσείου, παρά σε ένδειξη κοινωνικής ευαισθησίας. Η υπερπροσφορά πολιτιστικών προϊόντων, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, και ο περιορισμένος αριθμός επισκεπτών των μουσείων έθεταν σε κίνδυνο την επιβίωσή του. Τα δεδομένα αυτά επέβαλλαν αλλαγή δράσης και πολιτικής των μουσείων. Με το σκεπτικό αυτό μπορεί, ως ένα βαθμό, να ερμηνευτούν τα κίνητρα που οδήγησαν στο «άνοιγμα» του μουσείου στο κοινό και η επιδίωξη δημιουργίας σχέσεων συνεργασίας. Ωστόσο, υπάρχει ένας ακόμα λόγος που οδήγησε προς την κατεύθυνση αυτή: η συνειδητοποίηση πως το μουσείο δεν έχει μόνο να «κερδίσει» από τον διάλογό του

με την κοινωνία, αλλά και πολλά να προσφέρει. Η δυνατότητα, συνεπώς, του μουσείου να επιτελέσει κοινωνικό έργο, συνιστά τον τελευταίο και πιο σημαντικό λόγο για τον οποίο η συνεργασία με κοινωνικές ομάδες και κοινότητες, κρίνεται αναγκαία. Ας τα δούμε, λοιπόν, αναλυτικά:

Ανταγωνιστικότητα Μέσων- Αξιοποίηση ελεύθερου χρόνου

Συνιστά γενική παραδοχή ότι το ισχυρότερο κίνητρο για βελτίωση είναι ο ανταγωνισμός. Και είναι γεγονός ότι ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα προσφερόμενα πολιτιστικά προϊόντα γίνεται διαρκώς εντονότερος. Η καλλιτεχνική δημιουργικότητα με την απαραίτητη –πλέον- βοήθεια των τεχνολογικών μέσων δημιουργεί νέα δεδομένα και τάσεις. Και ενώ ο διαθέσιμος χρόνος περιορίζεται όλο και περισσότερο, οι διεκδικητές του πληθαίνουν με γεωμετρική πρόοδο. Αυτά τα δεδομένα, θα πρέπει να αποτελέσουν κίνητρο και ώθηση για το σύγχρονο μουσείο ώστε να προχωρήσει σε βελτιώσεις. Και κάτι τέτοιο είναι δυνατό μόνο εφόσον στραφεί προς το κοινό και αφουγκραστεί τις ανάγκες και τις επιθυμίες του.

Σύμφωνα με έρευνα της EUROSTAT¹⁰ του 2007 για τη συμμετοχή της Ευρώπης των 27 σε πολιτιστικές δραστηριότητες, η επίσκεψη ιστορικών χώρων και μνημείων καθώς και μια επίσκεψη στον κινηματογράφο, είναι οι επικρατέστερες επιλογές αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου για τους ευρωπαίους πολίτες (Βλ. **Παράρτημα 1** «*Η συμμετοχή των πολιτών της Ε.Ε σε πολιτιστικές δραστηριότητες*», σ.64). Εκτός αυτών, όμως, πολλές άλλες δραστηριότητες και μέσα, όπως είναι τα πάρκα ψυχαγωγίας, οι αθλητικές δραστηριότητες, τα νέα κοινωνικά δίκτυα, κ.λ.π., δεσμεύουν το διαθέσιμο χρόνο των πολιτών της ΕΕ.

Αν, συνεπώς, το σύγχρονο μουσείο επιθυμεί να κατακτήσει και να διατηρήσει μια σημαντική θέση ανάμεσα στις προσφερόμενες πολιτιστικές δραστηριότητες (κάτι που θα σήμαινε μεγαλύτερο κοινό, άρα μεγαλύτερη απήχηση, άρα περισσότερες δυνατότητες προσφοράς και συνεργασίας) οφείλει να επαναπροσδιορίσει το ρόλο, τους στόχους και τα μέσα που χρησιμοποιεί προκειμένου να τους επιτύχει. Οφείλει να ανανεώσει το προφίλ του, να στραφεί δυναμικά προς την κοινωνία και να

¹⁰ Τα στοιχεία όλου του κεφαλαίου που αναφέρονται προέρχονται από το Pocketbook Cultural Statistics της Eurostat 2007 στο:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-77-07-296/EN/KS-77-07-296-EN.PDF

αποδείξει ότι όχι μόνο έχει λόγο ύπαρξης αλλά και ότι αυτή δικαιολογείται από την προσφορά του στο κοινωνικό σύνολο.

Περιορισμένη Επισκεψιμότητα

Άλλη μία ένδειξη ότι το μουσείο πρέπει να αποβάλει την ομφαλοσκοπική του τάση και να στρέψει το βλέμμα του προς το κοινωνικό σύνολο, συνιστά το γεγονός της περιορισμένης επισκεψιμότητας.

Επιστρέφοντας στα στοιχεία της EUROSTAT διαπιστώνουμε ότι το 41% του ευρωπαϊκού πληθυσμού άνω των 15 ετών επισκέφτηκαν τουλάχιστον μία φορά μέσα στο έτος κάποιο μουσείο ή γκαλερί¹¹. Το ποσοστό αυτό κρίνεται ικανοποιητικό. Όσον αφορά, όμως, τη χώρα μας τα δεδομένα αλλάζουν. Συγκριτικά με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹² η Ελλάδα βρίσκεται στην προτελευταία θέση (δεύτερη από το τέλος μετά τη Βουλγαρία, με 25% έναντι 20%) όσον αφορά την επισκεψιμότητα μουσείων και γκαλερί αλλά και ιστορικών χώρων (με 33% έναντι 30%).

Τα ποσοστά επισκεψιμότητας είναι ένα από τα πιο πολυσυζητημένα θέματα στο χώρο των μουσείων. Χρόνια τώρα οι υπεύθυνοι των μουσείων πασχίζουν να μεγιστοποιήσουν τον αριθμό των επισκεπτών τους, βελτιστοποιώντας την οργάνωσή τους, εκσυγχρονίζοντας το προφίλ τους και τον τρόπο παρουσίασης των εκθεμάτων. Η αύξηση των επισκεπτών μπορεί να πει κανείς ότι έχει πάρει διαστάσεις εμμονής και σε κάποιες περιπτώσεις έχει γίνει αυτοσκοπός. Ωστόσο, είναι γεγονός πως ο αριθμός των επισκεπτών αποτελεί σημαντικότατο ζήτημα, με τεράστιες προεκτάσεις. Είναι προφανές ότι το μουσείο χωρίς το κοινό του χάνει εξορισμού το νόημα ύπαρξής του.

«Τα μουσεία δίνουν στους ανθρώπους τη δυνατότητα να ανακαλύπτουν συλλογές και να αντλούν έμπνευση, γνώση και ευχαρίστηση. Είναι ιδρύματα που συλλέγουν, προστατεύουν και κάνουν προσιτά αντικείμενα και δείγματα του φυσικού κόσμου, τα οποία φυλάσσουν προς όφελος της κοινωνία»¹³. Διαβάζοντας τον ορισμό αυτό¹⁴,

¹¹ Περίπου 170 εκατ. Ευρωπαίοι πολίτες σε πληθυσμό 416.898.221.418 (ηλικίας 15+) όταν ο συνολικός πληθυσμός της Ευρώπης των 27 είναι 495.128.529.000 εκατ. (Οι ηλικίες 0-14 συνιστούν το 15,8% του πληθυσμού)

¹² Βλ. **Παράρτημα 1** «Συμμετοχή των πολιτών της ΕΕ σε πολιτιστικές δραστηριότητες» σ.64

¹³ Οικονόμου (2003: 18)

¹⁴ Ορισμός της Ένωσης Μουσείων Βρετανίας του 1998

σαφώς κατανοούμε ότι το μουσείο έχει λόγο ύπαρξης από τη στιγμή που «προσφέρει» στους ανθρώπους, από τη στιγμή που τους εξυπηρετεί και τους μεταδίδει γνώση, έμπνευση και ευχαρίστηση. Είναι κατανοητός, συνεπώς, ο προβληματισμός για το πώς θα αυξηθεί το κοινό του μουσείου, αρκεί να μην περιορίζεται μόνο εκεί, αλλά να περιλαμβάνει και προσπάθειες προσδιορισμού του προφίλ του λεγόμενου «μη-κοινού»¹⁵. Δεν αρκεί, δηλαδή, να καταφέρει το μουσείο να αποσπάσει μερίδιο κοινού των «ανταγωνιστών» του (π.χ. του κινηματογράφου, των μνημείων, κ.ο.κ). Το ζητούμενο και το μεγάλο στοίχημα είναι να καταφέρει να πλησιάσει το κομμάτι εκείνο του πληθυσμού που είναι, για τον έναν ή τον άλλο λόγο, αποκλεισμένο από όλες τις πολιτιστικές δραστηριότητες.

Τελευταίος, αλλά με διαφορά ο σημαντικότερος, λόγος που καθιστά την κοινωνική συμμετοχή στο έργο του μουσείου απαραίτητη είναι η επίτευξη του κοινωνικού του ρόλου. Συνεπώς, πριν ξεκινήσει κανείς να αναζητά το περιεχόμενο της έννοιας της κοινωνικής συμμετοχής στο χώρο του μουσείου, είναι αναγκαίο να έχει αναρωτηθεί για το *ρόλο του μουσείου* σε επίπεδο κοινωνικό. Μόνο εάν καταστεί σαφής η δυνατότητα και –τελικά- η υποχρέωση του μουσείου να επιτελέσει κοινωνικό ρόλο, δηλαδή να συμβάλει ενεργά, με όποιον τρόπο μπορεί, στην κοινωνική ευρυθμία, θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε τη σημασία της «κοινωνικής συμμετοχής» στο μουσειακό περιβάλλον και όχι μόνο.

Ο Κοινωνικός Ρόλος του Μουσείου: μια αναγκαιότητα

1. Ο κοινωνικός ρόλος του Μουσείου

Αν πριν από 25-30 θέταμε το ερώτημα «Ποιος είναι ο κοινωνικός ρόλος του μουσείου» η πιθανότερη απάντηση που θα δεχόμασταν θα αναδείκνυε πιθανώς ως «κοινωνικό» το ρόλο του μουσείου να διαφυλάττει και να συντηρεί ιστορικά τεκμήρια και καλλιτεχνικά δημιουργήματα του παρελθόντος προς όφελος του ανθρώπου του παρόντος και το μέλλοντος. Ή διαφορετικά, αν παραθέσουμε τον ορισμό του ICOM του 1974 για το ρόλο του μουσείου, το μουσείο είναι ένα: *«Μόνιμο ίδρυμα στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της, ανοιχτό στο κοινό, που ερευνά τα υλικά αντικείμενα των ανθρώπων και του περιβάλλοντός τους,*

¹⁵ Για το προφίλ του επισκέπτη μουσείου και τους παράγοντες που επηρεάζουν τη συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες βλ. **Παράρτηματα 2Α' 2Β-2Γ**, σ.65-67

αποκτά αυτά τα αντικείμενα, τα διατηρεί, τα ερμηνεύει και πρωτίστως τα εκθέτει προς όφελος του κοινού, κυρίως μέσα από διαδικασίες μελέτης, εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας¹⁶». Συνεπώς, ο κοινωνικός του ρόλος έγκειται στη διάσωση και συντήρηση της υλικής ιστορίας. Τριάντα χρόνια πριν μια τέτοια απάντηση, ίσως να ήταν αρκετή. Ήταν, άλλωστε, σύμφωνη με παλαιότερες αντιλήψεις που έβλεπαν το μουσείο ως τον «ιερό» χώρο όπου φυλάσσονται σημαντικά κειμήλια της ανθρώπινης ιστορίας.

Ωστόσο, αυτή η διάσταση του μουσείου δεν άργησε να αμφισβητηθεί. «*Το Μουσείο δημιουργεί φετίχ. Το αντικείμενο από τη στιγμή που μπήκε στο μουσείο, προωθείται σε μαγικό φετίχ, υποχρεωτικά θαυμαστό αγαθό γύρω από το οποίο δημιουργείται ένα “φωτοστέφανο ιερότητας”...*», γράφει ο Έκο¹⁷. Το μουσείο συνιστά το μέρος όπου τα άψυχα αντικείμενα του παρελθόντος επενδύονται με συμβολικές διαστάσεις¹⁸, μυθοποιούνται και φετιχοποιούνται. Και, φυσικά, η επιλογή των αντικειμένων αυτών δεν είναι τυχαία. Είναι γνωστό πλέον στις μέρες μας πως το τι κρίνεται σημαντικό ή όχι, εμπεριέχει μεγάλο βαθμό σχετικότητας και σκοπιμότητας. Η επιλογή ενός αντικειμένου ως «σημαντικού προς διάσωση» το ξεχωρίζει αυτομάτως από τα άλλα, τα μη σημαντικά. Και προκύπτει το ερώτημα: με ποιο κριτήριο αξιολογείται ένα αντικείμενο, ποιος και υπό ποία έννοια μπορεί να το χαρακτηρίσει σημαντικό ή όχι.

Η μονομερής και συχνότατα επιλεκτική και μεροληπτική στάση των μουσείων απέναντι στα γεγονότα/πρόσωπα/αντικείμενα που παρουσίαζαν (και πολλά από αυτά εξακολουθούν και σήμερα να το κάνουν), είναι σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνη για την επιφυλακτική και καχύποπτη στάση του «κοινού». Το μουσείο γίνεται, από ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, αντιληπτό ως χώρος εξουσιαστικός και ελιτίστικος με τον οποίο δεν μπορεί να ταυτιστεί εύκολα κανείς και στον οποίο δεν «βρίσκει» τον εαυτό του.

Έρευνες αποδεικνύουν πως ακόμα και σήμερα, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε ολόκληρη την Ευρώπη, ο αριθμός επισκεψιμότητας των μουσείων παραμένει σχετικά

¹⁶ Οικονόμου (2003: 16)

¹⁷ Eco (1992: 35)

¹⁸ Eco (1992: 26): «... η εκθεσιακή χρήση κάθε ευρήματος μπορεί να θεωρηθεί υπέρ-χρήση με την έννοια ότι, όταν βρεθεί μια πατάτα, αντί να την χρησιμοποιήσω, την εκθέτω ως σημείο γονιμότητας ενός δεδομένου εδάφους, υποβάλλω το εύρημα σε μια σημειωτική χρήση όχι στενά αναγκαία»

χαμηλός. Είδαμε ήδη ότι μόνο το 41% του πληθυσμού που καταναλώνει πολιτιστικά προϊόντα επιλέγει να επισκεφτεί τα μουσεία. Μπορεί συνεπώς να αναρωτηθεί κανείς, κάπως προκλητικά, ποιο είναι το νόημα να επενδύονται χρήματα για την ίδρυση μουσείων, όταν είναι γνωστή η περιορισμένη απήχισή τους. Γιατί είναι προφανές ότι η ύπαρξή τους δεν μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο από τη συνεισφορά τους στη συντήρηση και διάσωση του πολιτισμού περασμένων εποχών αλλά ούτε και στην εκπαιδευτική τους διάσταση. Ασφαλώς, δεν υποτιμάται η αξία του μουσείου ως «φύλακα» της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, δεν είναι δυνατόν να αρκείται στον ίδιο ρόλο που κατέχει από ίδρυσής του. Αν το μουσείο δεν αφουγκραστεί την σύγχρονη πραγματικότητα και τις κοινωνικές ανάγκες, δεν θα καταφέρει να επιβιώσει.

Την εποχή της παγκοσμιοποίησης και των ακατάπαυστων κοινωνικών μεταβολών μοιάζει αυτοκαταστροφική η εμμονή των μουσείων στη διατήρηση του παραδοσιακού τους ρόλου. Αλήθεια, πόσο μπορεί να νοιάζεται ο πρόσφυγας, ο μετανάστης, ο άνεργος, ο τοξικομανής για την ένδοξη κληρονομιά του παρελθόντος; Πόσο μπορεί να ταυτιστεί με αυτή; Γιατί να στραφεί σε αυτή; Σε τι θα τον βοηθήσει μια επίσκεψη στο μουσείο, οπού θα δει παρατεταγμένη πληθώρα «αριστουργημάτων»; Και, τελικά, αυτό σημαίνει πως το μουσείο δεν έχει τίποτα πλέον να προσφέρει; Σημαίνει ότι εξάντλησε τις δυνατότητές του;

Η απάντηση είναι αρνητική. Το σύγχρονο μουσείο, το μουσείο δηλαδή που εξελίσσεται, που αφουγκράζεται τις κοινωνικές ανάγκες και μεταβολές, μπορεί να προσφέρει στο κοινωνικό σύνολο πολλά περισσότερα από όσα ίσως έχει φανταστεί και περιμένει από τον εαυτό του. Αρκεί να αποδείξει ότι έχει επαφή με την πραγματικότητα, ότι δεν βαυκαλίζεται προβάλλοντας ένα ωραιοποιημένο παρελθόν, ότι δεν νοσταλγεί το δέος και την αίγλη.

Αν το μουσείο επιθυμεί να επιβιώσει στο χρόνο, να κερδίσει το σεβασμό και την αποδοχή μεγάλου τμήματος του πληθυσμού και να συμπλεύσει με άλλους κοινωνικούς φορείς, πρέπει να αποδείξει πως δεν είναι εκτός τόπου και χρόνου και πως η ύπαρξή του έχει νόημα και δεν είναι μια ελιτίστικη και περιττή σπατάλη. Πρέπει να πείσει πως συνειδητοποιεί το χρέος και την οφειλή του στην κοινωνία και πως αντιλαμβάνεται ότι έχει να επιτελέσει έναν κοινωνικό ρόλο. Οφείλει να

δικαιολογήσει την επιβίωσή του, να αποδείξει πως έχει ακόμα λόγο ύπαρξης και πως όχι μόνο είναι ικανό να προσαρμοστεί στις κοινωνικές μεταβολές και να τις ακολουθήσει, αλλά να παίζει το ίδιο σημαντικό ρόλο βοηθώντας τους ανθρώπους να τις ακολουθήσουν και να προσαρμοστούν σε αυτές. Η επιλογή των εκθέσεων, ο τρόπος προσέγγισης των θεμάτων, το προσωπικό που απασχολεί, οι συνεργασίες με κοινωνικούς φορείς και ιδιώτες, οι δράσεις που αναπτύσσει για την ευαισθητοποίηση του κοινού σε ζητήματα κοινωνικά, τα προγράμματα προσέγγισης κοινωνικών ομάδων που βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό, κ.ο.κ., είναι ζητήματα στα οποία το μουσείο οφείλει να δώσει προσοχή. Δεν αρκεί να ακολουθεί τις εξελίξεις με κόπο και χρονοκαθυστέρηση. Το ευκαίο είναι να προηγείται, να πρωτοστατεί, ν' αποτελεί στήριγμα και σανίδα για τον άνθρωπο που παλεύει να επιβιώσει και να προσαρμοστεί. Μονάχα τότε θεωρώ πως θα μπορέσει να δικαιολογήσει την ύπαρξή του και να αντιμετωπιστεί με λιγότερη καχυποψία και σκεπτικισμό από το μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού.

2. Πώς επιτυγχάνεται ο κοινωνικός ρόλος του μουσείου; Αναγκαιότητα μεταβολών

Για να μπορέσει το σύγχρονο μουσείο να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη κοινωνική ζωή και γιατί όχι, στην «επούλωση των κοινωνικών αμυχών», είναι απαραίτητο να αλλάξει πολλά, τόσο στη δράση όσο και στην φιλοσοφία του. Δεν μπορεί να αμφισβητήσει κανείς ότι τα τελευταία είκοσι χρόνια έχουν επέλθει σημαντικές μεταβολές στον τρόπο δράσης και σκέψης των ανθρώπων του μουσείου. Το γεγονός αυτό δεν πρέπει φυσικά να παραβλεφθεί, ωστόσο σίγουρα δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αποτελεί καθολικό γεγονός. Ενώ η θεωρία εμφανίζεται προοδευτική και ενθουσιώδης, η εφαρμογή της χωλαίνει. Οι λόγοι για τους οποίους το μουσείο αδυνατεί να ανταπεξέλθει στον κοινωνικό του ρόλο για τον οποίο γίνεται ολοένα και περισσότερος λόγος τα τελευταία χρόνια, όταν η αναγκαιότητα του οποίου έχει σαφώς συνειδητοποιηθεί, είναι πολλοί και αρκετά αποτρεπτικοί.

Πέραν του αναμενόμενου, θα έλεγε κανείς, οικονομικού ζητήματος που έχει να κάνει με τη μηδαμινή κρατική υποστήριξη¹⁹, υπάρχει και το ζήτημα της νοοτροπίας. Δεν

¹⁹ Για το έτος 2010 προβλέπεται μείωση των ήδη περιορισμένων δαπανών για τον πολιτισμό κατά 6,3%. Πηγή: Εφημερίδα *Η Καθημερινή* 20-11-09: http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathbreak_1_20/11/2009_308954

είναι λίγες οι φορές που η ίδια η δομή του μουσείου ή το ίδιο το προσωπικό του, με την δυσπροσάρμοστη και απρόθυμη στάση του, δυσχεραίνει το κοινωνικό του έργο. Και το πρόβλημα αυτό είναι ακόμα πιο δύσκολο να επιλυθεί. Αλλά και αντίθετα, ακόμα και όταν η διάθεση του προσωπικού υπάρχει, η ασάφεια και η ελλιπής υποστήριξη τόσο σε επίπεδο οικονομικό όσο και συμβουλευτικό από πλευράς Διοίκησης, καταδικάζουν κάθε προσπάθεια σε αποτυχία ή στην καλύτερη περίπτωση, σε αφάνεια.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει το Group for Large Local Authority Museums της Βρετανίας (2000:18) «*Η έλλειψη υποστήριξης, πόρων και ξεκάθαρων πολιτικών και στόχου σε συνδυασμό με την ασάφεια και την αντιφατικότητα της ίδιας της έννοιας της Κοινωνικής Συμμετοχής (social inclusion) έχει οδηγήσει σε μια κατάσταση όπου η καλή δουλειά είναι συχνά αόρατη*²⁰».

Είναι προφανές ότι για την επίτευξη του κοινωνικού ρόλου του μουσείου απαιτείται κινητοποίηση, προθυμία και μεθοδικότητα. Χρειάζεται η δραστηριοποίηση του προσωπικού, το ενδιαφέρον και ο ενθουσιασμός του -να ψάξει, να αμφισβητήσει δεδομένα και παγιωμένες αντιλήψεις. Και αυτά όσο και αν ακούγονται δελεαστικά, απαιτούν πολλή δουλειά και αφοσίωση, αλλά και μεταβολές σε όλα τα επίπεδα:

- **Αλλαγή ΝΟΟΤΡΟΠΙΑΣ:**

Συνέδρια, διαλέξεις, βιβλιογραφία προτάσσουν την «εξωστρέφεια» του μουσείου ως πρωταρχικό μέλημα των ανθρώπων που εργάζονται σ' αυτό. Το σύγχρονο μουσείο οφείλει να εγκαταλείψει την αποστασιοποίηση που το διακρίνει και να συμμετάσχει ενεργά στην κοινωνική ζωή. Για να επιτευχθεί όμως αυτό χρειάζεται, πέρα από την επίλυση πρακτικών ζητημάτων όπως είναι οι οικονομικοί πόροι, μια μεταβολή στον τρόπο με τον οποίο αυτοπροσδιορίζεται και αντιλαμβάνεται το ρόλο του. Εφόσον το μουσείο κατανοήσει την υποχρέωσή του απέναντι στο κοινό και την κοινωνία, οφείλει να προχωρήσει σε αλλαγές. Ασφαλώς, χρειάζεται πρωτίστως συνειδητοποίηση των δυνατοτήτων του και έπειτα διάθεση, προθυμία και ενθουσιασμός. Από κει και πέρα, όμως, απαιτείται πολλή δουλειά και έρευνα.

²⁰ Black (2007: 50)

Όταν, επομένως μιλάμε για αλλαγή νοοτροπίας στο χώρο του μουσείου, υπονοούμε μια διπλή συνειδητοποίηση: αφενός του ίδιου του ρόλου του μουσείου και του καθήκοντός του απέναντι στην κοινωνία, και αφετέρου συνειδητοποίηση της κοινωνικής πραγματικότητας. Υπ' αυτή την έννοια, το μουσείο δεν έχει το περιθώριο να παραμένει «ουδέτερο» ή να αγνοεί τις κοινωνικές μεταβολές και εξελίξεις. Οφείλει να αφουγκραστεί τις δονήσεις και να συνεισφέρει με τα δικά του μέσα στην ενίσχυση του αισθήματος ομαλότητας. Δεν ωφελεί να αποφεύγει να θίγει σύγχρονα ζητήματα από το φόβο αντιδράσεων, αλλά αντίθετα πρέπει να επιδιώκει, μέσω των δράσεων και των επιλογών του, να εξοικειώσει τους ανθρώπους με όσα συμβαίνουν καθώς και με κομμάτια της κοινωνικής πραγματικότητας που παραμένουν στη σκιά.

Μετανάστευση, προσφυγιά, χρήση τοξικών ουσιών, ανεργία, αρρώστια, σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, για παράδειγμα, είναι θέματα μέχρι προσφάτως –κάποια από αυτά ίσως να παραμένουν- ταμπού για τα μουσεία. Μια λανθασμένη αντίληψη πολιτικής ορθότητας και ένα επίσης λανθασμένο αίσθημα «ουδετερότητας» εμποδίζουν, τις περισσότερες φορές, τα μουσεία να πάρουν θέση απέναντι σε αυτά. Σε συνδυασμό, μάλιστα, με μια νοοτροπία απόλυτης αποστασιοποίησης και εμμονής σε ασφαλείς επιλογές λόγω του φόβου μην απομακρυνθεί το παραδοσιακό κοινό, το μουσείο κινδυνεύει να συνεχίσει να δίνει την εντύπωση πως βρίσκεται «στο δικό του κόσμο».

Ένα ακόμα ζήτημα που πρέπει να επιλυθεί έχει να κάνει με το «κοινό». Είναι σημαντικό να κατανοήσει το μουσείο πόσο απαραίτητη για την επίτευξη του κοινωνικού του ρόλου είναι η διεύρυνση του κοινού του. Είναι αυτονόητο πως η προσπάθειά του θα έχει μεγαλύτερη απήχηση, όσο οι επισκέπτες του θα αυξάνονται. Ωστόσο, το μεγάλο στοίχημα είναι η προέλευση των επισκεπτών: ο εμπλουτισμός του κοινού με άτομα από ομάδες που δεν ανταποκρίνονται στο κλασικό προφίλ του επισκέπτη μουσείου. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο ασφαλώς χρειάζεται έρευνα και διάθεση προσέγγισης. Χρειάζεται, επιπλέον, σχεδιασμός και οργάνωση. Άλλωστε, το ζητούμενο δεν είναι να αποκτηθεί κοινό της «πρώτης επίσκεψης», όπως δεν είναι και το να διατηρηθεί απλώς το

ήδη υπάρχον (χωρίς, βέβαια, να υποτιμάται αυτή η δυσκολία). Αντίθετα, ο μεγάλος στόχος είναι να έρθουν κοντά μουσείο, κοινότητες και κοινωνικές ομάδες μέσα από σταθερές και ουσιαστικές σχέσεις και συνεργασίες.

Ο G. Black στο βιβλίο του *The Engaging Museum*²¹ υπογραμμίζει πως αυτή η σχέση εμπιστοσύνης δεν είναι εύκολο να δομηθεί εφόσον τα τείχη ανάμεσα σε μουσείο και κοινότητα δεν είναι εύκολο να πέσουν -και αυτό οφείλεται τόσο στην ύπαρξη πρακτικών προβλημάτων όσο και σε μια εκατέρωθεν επιφυλακτικότητα. Συνεπώς, χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια και διαρκείς «αλληλο-αναγνωρίσεις» για να αρθεί η επιφύλαξη και τα εκατέρωθεν στερεότυπα, αλλά και χρόνος για να αναπτυχθούν σχέσεις εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας. Η διαδικασία δεν είναι ούτε εύκολη ούτε πάντοτε επιτυχής. Προηγούμενες «κακές» συνεργασίες ή διαψεύσεις, στερεοτυπικές αντιλήψεις για το μουσείο, όχι αναγκαία ορθολογικές κρίσεις για το ρόλο και το περιεχόμενό του, καχυποψία, επιφυλακτικότητα, είναι μερικά από τα εμπόδια που χρειάζεται συχνά να υποσκελίσει το προσωπικό του μουσείου προκειμένου να καταφέρει να πλησιάσει, να κερδίσει την εμπιστοσύνη και να συνεργαστεί με μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού.

- **Αλλαγή ΔΡΑΣΗΣ:**

Η κοινωνική διάσταση του μουσείου απαιτεί, αν όχι προϋποθέτει, τη διαρκή επαφή του με την κοινωνία: με τις κοινότητες, τις κοινωνικές ομάδες και με κάθε άτομο ξεχωριστά. Για να μπορέσει, όμως, να συμβεί αυτό χρειάζεται να γίνουν σημαντικές αλλαγές και στον τρόπο δράσης του μουσείου. Το ότι τα μουσεία πρέπει να ανοίξουν τις πόρτες τους διάπλατα, να ενθαρρύνουν το κοινό να τα επισκεφτεί είναι γνωστό. Δεν είναι, όμως, αρκετό όταν στόχο τους αποτελεί η κοινωνική ενσωμάτωση ομάδων και ατόμων που παραμένουν στο περιθώριο της κοινωνίας ή η ευαισθητοποίηση του κοινού απέναντι σε κρίσιμα κοινωνικά προβλήματα. Σε αυτές τις περιπτώσεις η δράση του μουσείου χρειάζεται να μεταβληθεί. Είναι εκείνο που πρέπει να κάνει το πρώτο βήμα ανάπτυξης συνεργασίας με τις κοινότητες, είναι εκείνο που πρέπει με προσοχή και υπομονή να χτίσει τις γέφυρες επικοινωνίας.

²¹ Black (2007: 54)

Τα προγράμματα προσέγγισης στα οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, αποτελούν μια προσπάθεια του μουσείου να πλησιάσει κοινωνικές ομάδες και κοινότητες τις οποίες δεν θα κατάφερνε να προσεγγίσει διαφορετικά. Στο Κεφάλαιο 3 θα αναφερθούν κάποια παραδείγματα προγραμμάτων προσέγγισης ελληνικών και ξένων μουσείων. Πρέπει, ωστόσο, να αναφέρω πως συνιστούν μάλλον μεμονωμένες προσπάθειες παρά αποτέλεσμα οργανωμένης δράσης και σαφούς μουσειακής πολιτικής.

Επιπλέον, σημαντική είναι η συνεργασία του μουσείου με άλλους κοινωνικούς οργανισμούς και φορείς. Πολύ ενδεικτικά αναφέρω τη συνεργασία του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης με τον Μη Κερδοσκοπικό Οργανισμό “PRAKSIS” σε μια προσπάθεια να φέρουν πρόσφυγες και μετανάστες που βρίσκονται στη χώρα μας, σε επαφή με τον ελληνικό πολιτισμό (βλ. παρακάτω σ. 29)

Τέλος, δεν πρέπει να αμελείται η κοινωνική συνεισφορά του μουσείου μέσω εκθέσεων ή εκδηλώσεων κοινωνικής ευαισθητοποίησης. Το σύγχρονο μουσείο έχει, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, τη δυνατότητα μέσω των εκθέσεων του να ευαισθητοποιήσει την κοινή γνώμη για διάφορα κοινωνικά ζητήματα: την παράνοια του πολέμου, την καταστροφή του περιβάλλοντος, τους πρόσφυγες κ.ο.κ.

- **Διευθέτηση Πρακτικών Ζητημάτων:**

Η μεταβολή στον τρόπο με τον οποίο αυτοπροσδιορίζεται και δρα το μουσείο είναι ασφαλώς κρίσιμη για την επίτευξη του κοινωνικού του ρόλου. Ωστόσο, πριν να φτάσει σε αυτό το στάδιο, πριν δηλαδή να επικεντρωθεί στις αλλαγές που πρέπει να πραγματοποιήσει σε επίπεδο πολιτικής προκειμένου να πλησιάσει και να αλληλεπιδράσει γόνιμα με την κοινωνία, πρέπει να έχει επιλύσει μερικά ουσιαστικά και «προαπαιτούμενα» θα έλεγε κανείς, πρακτικά ζητήματα.

Το κυριότερο εξ' αυτών είναι το ζήτημα της πρόσβασης στο χώρο του. Πώς θα είναι επιτυχής μια απόπειρα προσέγγισης ατόμων με προβλήματα όρασης,

για παράδειγμα, όταν δεν έχει προβλεφθεί απτική διαδρομή; Πώς θα αισθανθεί καλοδεχούμενο ένα άτομο με κινητικά προβλήματα όταν δυσκολεύεται να κινηθεί στο χώρο ή όταν αποκλείεται από τμήμα της έκθεσης λόγω έλλειψης ειδικής μπάρας ή ανελκυστήρα; Πώς θα αισθανθεί άνετα ο ηλικιωμένος επισκέπτης όταν δυσκολεύεται να διαβάσει τις λεζάντες των προθηκών ή όταν δεν υπάρχει κάπου να καθίσει όταν δεν τον βαστούν άλλο τα πόδια του; Και αυτά είναι μόνο μερικά τυχαία παραδείγματα. Ελλείμεις που πολλοί από εμάς ουδέποτε αισθανθήκαμε στο χώρο του Μουσείου, είναι για συνανθρώπους μας αποτρεπτικές, και πολλές φορές ενδεικτικές της γενικότερης αντιμετώπισης που έχουν από την πολιτεία.

Η σωστή χωροταξική οργάνωση του μουσείου, η πρόβλεψη διευκολύνσεων για όλους και φυσικά η έμφαση στη σαφήνεια πρέπει να αποτελούν το πρώτο, δομικό μέλημα των μουσείων. Αν και εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτές, τότε μπορεί να υπάρξει γόνιμο έδαφος και δυνατότητα για ουσιαστική επαφή και συνεργασία με την κοινωνία. Από εκεί και πέρα, με σωστή επικοινωνιακή πολιτική που θα δίνει έμφαση στην ενημέρωση και την ενθάρρυνση του κόσμου, ο κοινωνικός ρόλος του μουσείου θα είναι, σαφώς, πιο εύκολο να επιτελεστεί.

3. Κοινωνικός ρόλος απέναντι σε ποιους;

Στην παραπάνω υποενότητα αναφερθήκαμε στις μεταβολές που πρέπει να γίνουν ώστε να καταστεί το μουσείο ικανό να αλληλεπιδράσει με την κοινωνία. Στο σημείο αυτό, λοιπόν, θα ήταν ωφέλιμο να περάσουμε στην «άλλη πλευρά», στην πλευρά αυτών που μπορούν να επωφεληθούν από τον κοινωνικό ρόλο του μουσείου.

Το μουσείο, όπως ήδη υποστηρίξαμε, έχει τη δύναμη να συνεισφέρει στην κοινωνική ζωή, έχει τη δύναμη να προσφέρει νέες οπτικές, νέους τρόπους αντίληψης και σκέψης. Είναι στο χέρι των ανθρώπων του μουσείου να το καταστήσουν κοινωνικά ωφέλιμο, να το αναγάγουν σε «βήμα» όπου θα ακουστεί η πολυφωνία των μελών της κοινωνίας αλλά και αυτών που δεν βρίσκονται ενταγμένοι στον κοινωνικό ιστό, στα άτομα, δηλαδή, που κινδυνεύουν από **κοινωνικό αποκλεισμό**²².

²² Βλ. **Παράρτημα 3** «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Ορισμός και κατηγορίες πληγέντων» σ. 69

Το μουσείο μπορεί να δώσει το βήμα σε τμήματα της κοινωνίας που βρίσκονται αποκλεισμένα και να γίνει ο διαμεσολαβητής για την κοινωνική τους επανένταξη. Ασφαλώς κάτι τέτοιο δεν μπορεί να επιτευχθεί εξ ολοκλήρου από το μουσείο, χρειάζεται συνεργασία φορέων και σωστή κοινωνική πολιτική. Ακόμα κι έτσι όμως, το μουσείο μπορεί να αποτελέσει ένα στήριγμα, μια αρχή. Μπορεί να ξεπεράσει τον εκπαιδευτικό και διδακτικό του ρόλο και να δώσει έμφαση στο ρόλο του ως κοινωνικού συνεκτικού θεσμού. Σημαντικό κομμάτι της εργασίας μου, λοιπόν, έχει να κάνει με την ανάδειξη των τρόπων με τους οποίους μπορεί το μουσείο να συμβάλει στην κοινωνική ενσωμάτωση ομάδων και ατόμων που κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό και να συμβάλει συνεπώς στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Αξίζει, ωστόσο, στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι η συνειδητοποίηση του κοινωνικού ρόλου του μουσείου είναι αποτέλεσμα πρόσφατου προβληματισμού και αναζήτησης. Δεν έχουν περάσει ούτε δέκα χρόνια από τότε που τέθηκε το ζήτημα της κοινωνικής συμμετοχής, με την έννοια της κοινωνικής ενσωμάτωσης, στη δράση του μουσείου. Μεγάλα μουσεία της Ευρώπης και της Αμερικής έχουν κάνει προσπάθειες προσέγγισης κοινοτήτων και ομάδων που δεν ανήκουν στο «προφίλ του κοινού του μουσείου». Άνεργοι, μετανάστες, πρόσφυγες, άτομα με κινητικά ή νοητικά προβλήματα, κρατούμενοι, κάτοικοι απομακρυσμένων περιοχών έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα προσέγγισης. Τα οφέλη αυτών των συνεργασιών είναι ανεκτίμητα τόσο για το μουσείο όσο και για τους συμμετέχοντες. Στην Ελλάδα, ωστόσο, τα προγράμματα προσέγγισης δεν αποτελούν κομμάτι της δράσης όλων των μουσείων. Έχουν γίνει, όπως θα δούμε παρακάτω, προσπάθειες προσέγγισης και συνεργασίας, αλλά δεν χαρακτηρίζονται από συστηματικότητα. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι είναι πιο πολύ προσπάθειες διερευνητικές ή ακόμα και κινήσεις εντυπωσιασμού και ένδειξης κοινωνικής ευαισθητοποίησης από πλευράς του μουσείου, χωρίς αυτό βέβαια να αναιρεί την αξία τους.

Ζητούμενο της παρούσας ενότητας υπήρξε, συνεπώς, η διερεύνηση του κοινωνικού ρόλου του μουσείου, δηλαδή αυτού που το μουσείο μπορεί να προσφέρει στη κοινωνία, αυτού που μπορεί να δώσει σαν ανατροφοδότηση: τη δική του απάντηση στην εμπιστοσύνη που του δείχνει το κοινό του, αλλά και όσοι αφήνονται να τους

προσεγγίσει. Προκειμένου, όμως, να επιτελεστεί με επιτυχία ο κοινωνικός ρόλος του μουσείου, απαιτούνται δομικές αλλαγές τόσο στη δράση όσο και στη νοοτροπία των ανθρώπων που εργάζονται σε αυτό. Μόνο εφόσον επέλθουν οι μεταβολές αυτές, θα είναι σε θέση το μουσείο να προσφέρει ουσιαστικά και να συμβάλει στην ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης. Άλλωστε, παρόλη την εκπαιδευτική, επιμορφωτική και ψυχαγωγική του διάσταση δεν παύει να είναι ένας θεσμός κοινωνικός.

Όσα προηγήθηκαν κατέστησαν, θεωρώ, σαφές πως το μουσείο **μπορεί** να επιτελέσει και κοινωνικό έργο. Στην ενότητα που ακολουθεί αποκαλύπτονται τελικά οι κυριότεροι λόγοι για τους οποίους *πρέπει* να το κάνει: οι πολλαπλές ωφέλειες τόσο για το κοινωνικό σύνολο όσο και για τον ίδιο το θεσμό.

B. Οφέλη που προκύπτουν από τη συνεργασία μουσείου- κοινωνίας

Η στροφή του ενδιαφέροντος του μουσείου προς την κοινωνία, η μετατόπιση δηλαδή του κέντρου βάρους από το αντικείμενο στον άνθρωπο και δη στο μη-κοινό και η προσπάθεια προσέγγισής του, έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα επωφελής, τόσο για τα άτομα τα οποία εμπλέκονται στα προγράμματα προσέγγισης του μουσείου όσο και για το ίδιο το μουσείο.

Σύμφωνα με τον Sandell²³ τα οφέλη που προκύπτουν από το ουσιαστικό άνοιγμα του μουσείου στο κοινό και στις κοινότητες στις οποίες εντάσσεται μπορούν να ταξινομηθούν στα ακόλουθα τρία επίπεδα:

- ***Επίπεδο ΑΤΟΜΙΚΟ***

Η εμπλοκή των ανθρώπων και των κοινοτήτων στις δραστηριότητες του μουσείου έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα ωφέλιμη όχι μόνο λόγω του αποτελέσματος που προκύπτει από αυτή την συνεργασία, αλλά, κυρίως, λόγω του αντίκτυπου που έχει στους εμπλεκόμενους σε επίπεδο ψυχολογικό, συναισθηματικό αλλά και πρακτικό.

²³ Sandell (2002: 4)

Όσον αφορά τα ψυχολογικά οφέλη, έχει αποδειχθεί ότι η συμμετοχή στις δραστηριότητες του μουσείου συμβάλλει σημαντικά στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης των εμπλεκόμενων. Όταν, μάλιστα, πρόκειται για άτομα που βιώνουν την περιθωριοποίηση από τον κοινωνικό ιστό, το αίσθημα αυτό είναι ακόμα πιο σημαντικό. Ο πρόσφυγας, ο κρατούμενος, ο μετανάστης που καλούνται να συμμετάσχουν στις δραστηριότητες του μουσείου αντιμετωπίζονται ίσως πρώτη φορά μετά από πολύ καιρό ως ξεχωριστές «προσωπικότητες». Απεκδυόμενοι την κοινωνική ταυτότητα που τους έχουν προσάψει, έχουν την ευκαιρία να νιώσουν ξανά άτομα με αξιοπρέπεια και αυτοσεβασμό. Τα οφέλη όμως δεν σταματούν εδώ. Το μουσείο μπορεί να γίνει πηγή έμπνευσης και δημιουργικότητας για όσους εμπλέκονται στη δράση του. Τα παραδείγματα που το επιβεβαιώνουν είναι πολλά όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 3.

Όταν, επομένως, το μουσείο καταφέρει να εμπλέξει ουσιαστικά στο έργο και τη δράση του πολίτες και κοινωνικές ομάδες, το αποτέλεσμα είναι άνθρωποι με αυτοπεποίθηση -η οποία αντλείται από το αίσθημα προσφοράς και αναγνώρισης-, άτομα που αισθάνονται σημαντικά, με ανεπτυγμένες δεξιότητες, συχνά, ως τότε παραμελημένες. Έχει, μάλιστα, αποδειχτεί από παραδείγματα μουσείων του εξωτερικού²⁴ πως η εμπειρία και η συμμετοχή σε προγράμματα του μουσείου μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο για την ανάπτυξη δεξιοτήτων και τον εμπλουτισμό γνώσεων σε άτομα με μειωμένα τυπικά προσόντα.

- ***Επίπεδο ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ***

Σε επίπεδο κοινοτικό, τα μουσεία μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στην ανάπτυξη της αίσθησης της κοινότητας, «στη βελτίωση της αίσθησης του «ανήκειν», στη δέσμευση για την επίτευξη κοινών στόχων, στην καλλιέργεια νέων σχέσεων»²⁵, στην ανάπτυξη δεσμών που ξεπερνούν τα όρια της συνεργασίας σε επίπεδο μουσείου. Αναφέρθηκε ήδη ότι το μουσείο μπορεί να γίνει γόνιμο έδαφος για αλληλο-αναγνώριση και συνεργασία. Η δράση του μπορεί να αποτελέσει αφορμή για την ανάπτυξη κατανόησης και εξοικείωσης

²⁴ Πρόγραμμα Koorie Garden του Living Museum of the West στη Μελβούρνη για ανέργους μακράς διάρκειας (Sandell 2002: 6)

²⁵ Γκαζή 2009

μεταξύ των κοινοτήτων. Ενδεικτικό παράδειγμα, όπως θα δούμε παρακάτω είναι το πρόγραμμα MIME²⁶ (Migrating Memories). Πέρα από τα προσωπικά οφέλη που αποκόμισαν οι συμμετέχοντες, δημιουργήθηκαν γέφυρες επικοινωνίας με την τοπική κοινωνία και δομήθηκαν σχέσεις εμπιστοσύνης με τους ανθρώπους του μουσείου. Ίσως, μάλιστα, να μειώθηκε ως ένα βαθμό η επιφύλαξη των συμμετεχόντων απέναντι στο θεσμό του μουσείου, γενικά.

Επομένως, το μουσείο έχει τη δυνατότητα μέσα από εκθέσεις, συνεργασίες και «ανοίγματα» προς διάφορες κοινωνικές ομάδες να ενισχύσει την αίσθηση της αλληλεγγύης και της κοινότητας και να συνεισφέρει στη σύσφιξη του κοινωνικού ιστού και των σχέσεων της τοπικής κοινωνίας.

- ***Επίπεδο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ***

Ο Sandell²⁷ υποστηρίζει πως είναι αφελές να πιστεύει κανείς ότι το μουσείο μπορεί να αλλάξει την κοινωνία, ότι μπορεί να εξαλείψει τις ανισότητες και τις κοινωνικές διαφορές. Άλλωστε, δεν είναι μυστικό ότι για πολλά χρόνια ο ίδιος ο θεσμός του μουσείου αποτελούσε εργαλείο του συστήματος που προκαλεί ανισότητες και κοινωνικές διακρίσεις²⁸. Σήμερα, ωστόσο, το μουσείο προσπαθεί να αλλάξει το προφίλ του και να αποτελέσει ένα γερό κρίκο σε μια μεγάλη αλυσίδα φορέων και οργανισμών που αντιμάχονται τις κοινωνικές ανισότητες, μοχθούν να αμβλύνουν τις διαφορές και να άρουν την κοινωνική διάκριση.

Το σύγχρονο μουσείο μπορεί ως ένα βαθμό να συμβάλλει στην κοινωνική επανένταξη ομάδων που βρίσκονται στο περιθώριο της κοινωνίας, πολεμώντας μέσω των δράσεών της την προκατάληψη και την άγνοια. Όπως αναφέρει η Γκαζή (ό.π) «*τα μουσεία μπορούν να αμφισβητήσουν στερεότυπες αντιλήψεις και να καλλιεργήσουν την ανοχή, τον σεβασμό στη διαφορετικότητα*». Μπορούν συνεπώς να συμβάλουν σημαντικά στην κοινωνική ευαισθητοποίηση και να γίνουν –παραφράζοντας τον Κάφκα- το

²⁶ Το πρόγραμμα MIME θα αναλυθεί διεξοδικά στο Κεφάλαιο 3

²⁷ Sandell (2002: 8)

²⁸ Δεν υπάρχει λόγος να αναλύσω περισσότερο τον ρόλο του μουσείου όσον αφορά την δημιουργία και την συντήρηση κοινωνικών ανισοτήτων. Τόσο η ιστορία του θεσμού όσο και ο όγκος της βιβλιογραφίας σχετικά με τον εξουσιαστικό ρόλο του μουσείου, απαντούν σε αυτό ικανοποιητικά.

τσεκούρι που θα σπάσει τον πάγο των προκαταλήψεων, των στερεοτύπων και της άγνοιας.

Τελειώνοντας, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε μια επιπλέον κατηγορία:

- **Τα οφέλη για το ίδιο το ΜΟΥΣΕΙΟ**

Σύμφωνα με τον Darryl McIntyre ο διάλογος μουσείου-κοινοτήτων είναι ωφέλιμος εκτός των άλλων και για το ίδιο το μουσείο, εφόσον οι συμμετέχοντες αναπτύσσουν «μια αίσθηση κυριότητας...ιδίως αν συμμετέχουν στον μουσειακό σχεδιασμό από την αρχή²⁹». Το γεγονός αυτό ευνοεί το μουσείο εφόσον αφενός επιτυγχάνεται ο κοινωνικός του ρόλος και αφετέρου διευρύνει το κοινό του όχι με επισκέπτες της «μίας επίσκεψης» αλλά με άτομα που ενεπλάκησαν τόσο συναισθηματικά όσο και σωματικά και ανέπτυξαν ουσιαστικούς δεσμούς μαζί του.

Εν ολίγοις, έχει διαπιστωθεί ότι το άτομο που εμπλέκεται ουσιαστικά στη δράση αλλά και την οργάνωση του μουσείου αναπτύσσει συναισθήματα εξοικείωσης αλλά και μια αίσθηση «ευθύνης» απέναντι σε αυτό- αισθάνεται την ανάγκη να το στηρίξει και να ενισχύσει τις προσπάθειές του με όποιον τρόπο μπορεί.

Πολύ σημαντικό είναι, επιπλέον, το γεγονός ότι το μουσείο μέσα από τη συνεργασία με κοινότητες και ομάδες έχει την ευκαιρία να ακούσει γνώμες και απόψεις λιγότερο εξειδικευμένες και για αυτό, συχνά, γεμάτες φαντασία και πρωτοτυπία. Με τον ίδιο τρόπο ευνοείται, εξίσου, η πολυφωνία αλλά και η ιστορική συνέπεια. Όσες πιο πολλές φωνές ακούγονται επί ενός θέματος τόσο πιθανότερο είναι να υπάρξει συνέπεια και ακρίβεια³⁰.

Στόχος του δεύτερου κεφαλαίου ήταν να διαφανεί η σημασία της κοινωνικής συμμετοχής στη δράση του μουσείου. Είδαμε, αναλυτικά, τους λόγους που την καθιστούν αναγκαία –λόγοι επιβίωσης αλλά και κοινωνικής συνείδησης- αλλά και τα

²⁹ McIntyre (2006: 34)

³⁰ Στο βαθμό που μπορεί να υπάρξει αντικειμενικότητα και συνέπεια όταν προσεγγίζει κανείς εκ των υστέρων ιστορικά γεγονότα.

σημαντικά οφέλη που αποκομίζουν μουσείο και κοινωνία, από τη μεταξύ τους συνεργασία. Αμέσως παρακάτω θα δούμε την εφαρμογή στη πράξη όσων αναλύθηκαν προτύτερα. Με τη βοήθεια τυχαία επιλεγμένων παραδειγμάτων από την Ελλάδα και το εξωτερικό, θα επιχειρήσω να περιγράψω τις μορφές που μπορεί να πάρει η κοινωνική συμμετοχή -δηλαδή η «εμπλοκή» όσο το δυνατόν περισσότερων κοινωνικών ομάδων- στο χώρο αλλά κυρίως στη δράση του μουσείου με στόχο την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, καθώς και τις επιπτώσεις που έχει στους εμπλεκόμενους.

Κεφάλαιο 3. Μορφές και διαστάσεις της Κοινωνικής Συμμετοχής

Στο κεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσω, με την βοήθεια παραδειγμάτων από την Ελλάδα και το εξωτερικό, να αποδείξω έμπρακτα την σπουδαιότητα της κοινωνικής συμμετοχής στις δράσεις του μουσείου. Οι μορφές συνεργασίας που παρουσιάζω είναι άλλοτε αποτέλεσμα οργανωμένης δράσης και συγκεκριμένης κοινωνικής πολιτικής από την πλευρά των μουσείων και άλλοτε αυθόρμητες και πειραματικές προσπάθειες. Ακόμα και έτσι, όμως, το αποτέλεσμά τους είναι ιδιαιτέρως ενθαρρυντικό και αποτελεί το καλύτερο κίνητρο για μια πιο συστηματική προσπάθεια.

Στο σημείο αυτό πρέπει να υπενθυμίσω ότι το ενδιαφέρον του παρόντος κεφαλαίου επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο στις σχέσεις συνεργασίας που αναπτύσσει το μουσείο με κοινωνικές ομάδες που απέχουν από τη συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες λόγω κοινωνικών ή πρακτικών περιορισμών, με άτομα που βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό, αλλά και με τις τοπικές κοινότητες ή μειονοτικές ομάδες με στόχο την ανάπτυξη της αίσθησης του ανήκειν.

Προκειμένου να καταστήσω το είδος της συνεργασίας των μουσείων με κοινότητες και κοινωνικές ομάδες σαφέστερο προχώρησα σε κατηγοριοποιήσεις με βάση *τη μορφή* της συνεργασίας αλλά και *το βαθμό εμπλοκής των συμμετεχόντων*. Η πρώτη κατηγορία –**οργάνωση εκδηλώσεων και προγράμματα προσέγγισης**- περιλαμβάνει την οργάνωση εκθέσεων και εκδηλώσεων με στόχο την ευαισθητοποίηση του κοινού πάνω σε κρίσιμα κοινωνικά ζητήματα αλλά και προγράμματα προσέγγισης που πραγματοποιούν τα μουσεία για να καταστήσουν εφικτό το διάλογο με την κοινότητα με την οποία συνυπάρχουν. Στη δεύτερη κατηγορία –**συμμετοχή στην οργάνωση εκθέσεων**- το μουσείο προσεγγίζει ομάδες του πληθυσμού διοργανώνοντας εκθέσεις στις οποίες συμμετέχουν. Με τον τρόπο αυτό, το μουσείο γίνεται χώρος έκφρασης της δημιουργικότητας ομάδων των οποίων η φωνή σπανίως ακούγεται. Η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει την πιο *ουσιαστική* συνεργασία που μπορεί να αναπτυχθεί ανάμεσα στο μουσείο και τις κοινότητες και είναι αυτή που χαρακτηρίζεται από συμμετοχή της κοινότητας σε αποφάσεις και ζητήματα «δομικά», όπως είναι ο

προσανατολισμός, οι στόχοι και η λειτουργία του μουσείου- **κοινωνική συμμετοχή στην οργάνωση του μουσείου**. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν μουσεία του εξωτερικού καθώς και το υπό δημιουργία Μουσείο της πόλης του Βόλου, που αποτελεί και τη μελέτη περίπτωσης της εργασίας μου. Πιο αναλυτικά:

A. Προγράμματα προσέγγισης και συνδιοργάνωση εκδηλώσεων με στόχο την ευαισθητοποίηση του κοινού σε κοινωνικά ζητήματα.

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει δραστηριότητες που οργανώνει το μουσείο προκειμένου να προσεγγίσει άτομα, ομάδες και κοινότητες που αδυνατούν να συμμετάσχουν στις δραστηριότητές τους. Εδώ υπάγονται δράσεις που πραγματοποιεί το μουσείο εντός αλλά και εκτός των τειχών του σε συνεργασία με άλλους φορείς (επισκέψεις σε ιδρύματα, νοσοκομεία, φυλακές, κ.ο.κ). Επίσης, στην ίδια κατηγορία υπάγονται πρωτοβουλίες των μουσείων με στόχο την ευαισθητοποίηση του κοινού σε κρίσιμα κοινωνικά ζητήματα.

- Πρόγραμμα Προσέγγισης **«Το Παιδικό Μουσείο στο Νοσοκομείο»:**
Το **Ελληνικό Παιδικό Μουσείο** πραγματοποίησε, ύστερα από πρόσκληση του Συλλόγου Πίστη, εκπαιδευτικά προγράμματα προσέγγισης για παιδιά 4-15 ετών της πτέρυγας εντατικής θεραπείας νεοπλασματικών παθήσεων του **Νοσοκομείου «Αγία Σοφία»**.

Το πρόγραμμα αυτό, που συμπληρώνει φέτος 12 χρόνια λειτουργίας, αποτελεί μια προσπάθεια του Παιδικού Μουσείου να *«προσφέρει τις υπηρεσίες του στα παιδιά και τις οικογένειές τους που έχουν αποκοπεί από τις πολιτισμικές και κοινωνικές τους δραστηριότητες»³¹* ως συνέπεια της μακρόχρονης παραμονής τους στο νοσοκομείο. Τα παιδιά αυτά στερούνται μιας φυσιολογικής, για την ηλικία τους, ζωής, εφόσον υποχρεούνται σε «καραντίνα» λόγω του φόβου μολυσματικών ασθενειών, σε διαρκείς και επίπονες εξετάσεις, σε στέρησης όλων των μορφών -διατροφικές, ψυχαγωγικές, κοινωνικές κ.ο.κ. Τα δεδομένα αυτά έχουν σημαντικές επιπτώσεις στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και την κοινωνικοποίησή τους: στρέφονται προς τον εαυτό τους, κλείνονται,

³¹ Καλεσσοπούλου (2002: 90)

κινδυνεύουν από κατάθλιψη. Τα ερεθίσματα που υπάρχουν για να κινητοποιήσουν το ενδιαφέρον τους και να τα κρατήσουν διανοητικά δραστήρια εκλείπουν. Αυτό το κενό προσπαθούν να καλύψουν, στο βαθμό που είναι εφικτό, τα προγράμματα του Παιδικού Μουσείου.

Έχοντας λάβει υπόψη τους διαφορετικούς περιορισμούς και τις ανάγκες των παιδιών –ανάλογα με την ηλικία, τις αντοχές, την ψυχολογική κατάσταση κλπ.- τα προγράμματα αυτά αποσκοπούν να εμπλέξουν τα παιδιά στη διαδικασία μάθησης και ψυχαγωγίας. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Καλεσσοπούλου –υπεύθυνη σχεδιασμού των προγραμμάτων κατά τα έτη 2000-2001- στόχος είναι να: *«να δοθούν ερεθίσματα στα παιδιά για να αναπτύξουν ενεργητική στάση και διάθεση για συμμετοχή και να εκφράσουν το συναισθηματικό τους κόσμο...να ενθαρρύνουμε την επικοινωνία και τη συνεργασία με άλλα παιδιά, με μέλη της οικογένειας και το προσωπικό...να ενισχύσουμε την εμπιστοσύνη στις ικανότητές τους και την αυτοεκτίμησή τους...να μπορούν να βιώνουν θετικά συναισθήματα έτσι ώστε να ανακτούν την αίσθηση του φυσιολογικού...να βοηθήσουμε τα παιδιά να εξοικειωθούν με το υλικό του νοσοκομείου που προκαλεί φόβο...³²».*

Με τη χρήση μουσειοσκευών και κατόπιν μεγάλης έρευνας και συνεργασίας με το προσωπικό του νοσοκομείου, το Παιδικό Μουσείο πλησιάζει ένα κομμάτι του πληθυσμού που βρίσκεται αποκλεισμένο από όλες σχεδόν τις πολιτιστικές και κοινωνικές δραστηριότητες. Και τα αποτελέσματα της συνάντησης αυτής είναι εμφανή και πολύ σημαντικά: τα παιδιά αναπτύσσουν επαφές με άτομα εκτός του νοσοκομειακού περιβάλλοντος, ξεχνιούνται, διασκεδάζουν, αποκτούν κίνητρο, κάτι να περιμένουν. Και το γεγονός αυτό δικαιώνει το μουσείο για τις προσπάθειές του και επιβεβαιώνει τη δυνατότητά του να προσφέρει στην κοινωνία αναδεικνύοντας με επιτυχία την κοινωνική του διάσταση.

³² Καλεσσοπούλου (2002: 91-93)

- Πρόγραμμα Προσέγγισης «**Έλα να γνωριστούμε καλύτερα**». Συνεργασία του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης με τη Μη Κυβερνητική Οργάνωση «PRAKSIS» 2009

«Με κεντρικό σύνθημα “Έλα να γνωριστούμε καλύτερα”, μετανάστες και πρόσφυγες που ζουν στην Ελλάδα, προσκαλούνται να αφήσουν στην άκρη τα προβλήματα της καθημερινότητάς τους και να έρθουν σε επαφή με μια άλλη, φιλόξενη πλευρά της χώρας, τον πλούσιο ελληνικό πολιτισμό³³».

Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει ξεναγήσεις και εκπαιδευτικές δραστηριότητες για διάφορες κοινότητες μεταναστών. Μέχρι στιγμής το μουσείο έχουν επισκεφτεί: η κοινότητα Νιγηριανών Γυναίκων Ελλάδος και τα παιδιά τους, οικογένειες Αφγανών προσφύγων που φιλοξενούνται σε χώρους του PRAKSIS, παιδιά γεννημένα στην Ελλάδα με καταγωγή από την Κένυα και ο Σύλλογος Αφρικανών Γυναίκων (Σιέρα Λεόνε, Τανζανία κλπ.).

Παρότι ότι η πρωτοβουλία αυτή αποτελεί μεμονωμένο γεγονός, δεν παύει να είναι μια ένδειξη συνειδητοποίησης, από πλευράς του μουσείου, της κοινωνικής του ευθύνης και της κατανόησης των δυνατοτήτων του να συμβάλει σημαντικά στην ενσωμάτωση κοινοτήτων, συχνά περιχαρακωμένων στα όρια τους, στον κοινωνικό ιστό. Ασφαλώς, κάτι τέτοιο δεν επιτυγχάνεται μόνο από μια επίσκεψη στο μουσείο, ωστόσο δεν παύει να αποτελεί μια καλή αρχή και ένδειξη αμοιβαίας θέλησης.

Οι πρόσφυγες και οι μετανάστες που παρακολουθούν τα προγράμματα αυτά έχουν την ευκαιρία να έρθουν σ' επαφή με τον ελληνικό πολιτισμό, χωρίς ωστόσο αυτό να είναι το σημαντικότερο όφελος. Για πολλούς από αυτούς, οι επισκέψεις αυτές, ίσως να αποτελούν και την πρώτη θετική επαφή με τη χώρα υποδοχής: συνηθισμένοι από τις αρνητικές εμπειρίες συναλλαγών με το ελληνικό κράτος –από τη διαδικασία απόκτησης κάρτας παραμονής μέχρι τους τυχαίους ελέγχους στο δρόμο κ.ο.κ.- δεν είναι λίγοι οι μετανάστες που

³³ <http://www.praksis.gr/default.asp?pid=102&la=1>

αποφεύγουν οποιαδήποτε μη υποχρεωτική επαφή με ό, τι εκφράζει ή παραπέμπει σε αυτό. Συμμετέχοντας, λοιπόν, στα προγράμματα και τις ξεναγήσεις –και μάλιστα στη μητρική τους γλώσσα- αισθάνονται καλοδεχούμενοι και αποδεκτοί. Ενθαρρύνονται, ουσιαστικά, να εμπλακούν στις πολιτιστικές δραστηριότητες της χώρας υποδοχής, της από δω και στο εξής χώρα τους. Η συμμετοχή, συνεπώς, σε τέτοιες δραστηριότητες έχει και την έννοια του «περάσματος»: οι κοινότητες ξεφεύγουν από το κλειστό περιβάλλον τους και σιγά-σιγά και διστακτικά ανοίγονται, εμπλέκονται, αισθάνονται να τους «αφορά» και να τους «απευθύνεται» ό, τι αφορά και απευθύνεται στους ντόπιους.

- Πρόγραμμα προσέγγισης «**Άνθρωποι και συναντήσεις**³⁴» για άτομα με ψυχικές ασθένειες. Μουσείο του Νότινχαμ 1996

Το πρόγραμμα “People and places” πραγματοποιήθηκε από τον εκπαιδευτικό τομέα του μουσείου του Νότινχαμ 14 χρόνια πριν. Θέλησα, ωστόσο, να το συμπεριλάβω στην παρούσα εργασία καθότι παρά την αρχαιότητά του, αποτελεί ένα πολύ καλά οργανωμένο και στοχευμένο πρόγραμμα προσέγγισης ατόμων με σοβαρές ψυχικές διαταραχές. Στόχος του προγράμματος ήταν να εμπλέξει τα άτομα αυτά στις δραστηριότητές του, καλώντας τα να συνδράμουν στην οργάνωση ενός βικτωριανού πάρτι. Το πρόγραμμα αυτό που διήρκησε 6 εβδομάδες και ενέπλεξε 4 ομάδες της κοινότητας, περιελάμβανε 4 φάσεις: Στην πρώτη φάση, οι συμμετέχοντες πληροφορήθηκαν για τον τρόπο ζωής, αμφίεσης, ψυχαγωγίας των ανθρώπων της βικτωριανής Αγγλίας. Στο δεύτερο στάδιο, με τη βοήθεια των υπευθύνων και την παροχή υλικού κατασκεύασαν στολές για την ημέρα της γιορτής. Η τρίτη φάση περιελάμβανε επίσκεψη στο χώρο του πάρτι για την ανάπτυξη εξοικείωσης και την διακόσμηση του. Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε την ημέρα του πάρτι.

Υποστηρίζοντας το δικαίωμα όλων στη συμμετοχή στις δραστηριότητες του μουσείου, οι υπεύθυνοι του εν λόγω προγράμματος θέλησαν να πλησιάσουν

³⁴ Hall 1996

μια κατηγορία του πληθυσμού που συνήθως δεν περιλαμβάνεται στα προγράμματα προσέγγισης των μουσείων: τα άτομα με σοβαρές ψυχικές διαταραχές. Οι δυσκολίες ενός εγχειρήματος που απαιτεί την εμπλοκή των ατόμων αυτών στις δραστηριότητες του μουσείου, λειτουργούν αποτρεπτικά και έτσι τα μουσεία στρέφονται συνήθως προς την οργάνωση προγραμμάτων λιγότερο απαιτητικών και με λιγότερες πιθανότητες αποτυχίας. Το πρόγραμμα «People and places», ωστόσο, απέδειξε πως αξίζει ο επιπλέον κόπος και η προσπάθεια. Οι άνθρωποι αυτοί, έστω για το χρονικό διάστημα που διήρκεσε το πρόγραμμα, μπόρεσαν να ξεπεράσουν κάποια προβλήματά τους. Για παράδειγμα, η συγκέντρωση κατά τη διάρκεια της κατασκευής των αντικειμένων –μάσκες, στολές κλπ- λειτούργησε αντιπερισπαστικά για τους ασθενείς που άκουγαν φωνές, ενώ για όλους υπήρξε ευεργετική η ανάπτυξη συνεργασίας και το αίσθημα δημιουργικότητας.

- Πρόγραμμα Προσέγγισης του **Μουσείου του Λονδίνου**, επιδοτούμενο από το **HLF** (Heritage Lottery Fund)³⁵, με στόχο την εμπλοκή (social inclusion) των κατοίκων υποβαθμισμένων περιοχών του Λονδίνου, που κινδυνεύουν από τον κοινωνικό αποκλεισμό, στις δραστηριότητες του μουσείου.

Πιο συγκεκριμένα, ο στόχος αυτός των επιδοτούμενων προγραμμάτων είναι διττός: αφενός, είναι η διάσωση, η διάδοση και η διατήρηση της πολύμορφης πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς της πόλης του Λονδίνου και αφετέρου, η εμπλοκή στη διαδικασία αυτή κοινοτήτων της πόλης που ζουν στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής³⁶, με στόχο την ανάπτυξη της αίσθησης του ανήκειν και της κοινωνικής συνοχής.

Στο πρόγραμμα αυτό, που περιελάμβανε 13 διαφορετικά ερευνητικά σχέδια (σχεδιασμός ιστοσελίδων, συνεργασία με καλλιτέχνες, δημιουργία εγκαταστάσεων στο χώρο του μουσείου κ.λ.π.) και είχε διάρκεια 3 ετών (2004-2007), συμμετείχαν 330 άτομα.

³⁵ www.hlf.org.uk

³⁶ www.hlf.org.uk/.../London%20-%20Museum%20of%20London.doc

Τα οφέλη που προκύπτουν από τέτοιες πρωτοβουλίες είναι πολύ σημαντικά τόσο για τα άτομα όσο για την κοινότητα στο σύνολό της. Κάτοικοι υποβαθμισμένων περιοχών του Λονδίνου, που αντιμετώπιζαν προβλήματα ανεργίας, έλλειψης τυπικών προσόντων, προκατάληψης λόγω βεβαρυμένου ποινικού μητρώου κ.ο.κ. παροτρύνθηκαν να συμμετάσχουν σε δραστηριότητες του μουσείου, να γνωρίσουν καλύτερα την ιστορία της πόλης στην οποία ζούνε, να αισθανθούν κομμάτι της. Πέρα από αυτό όμως, οι άνθρωποι αυτοί άδραξαν την ευκαιρία να αποκτήσουν γνώσεις, να αναπτύξουν δεξιότητες, να εμπλουτίσουν τα τυπικά τους προσόντα.

Η πρωτοβουλία, αυτή, συνεργασίας του HLF με τα μουσεία, τους ιστορικούς και τους πολιτιστικούς φορείς του Λονδίνου, είναι πολύ σημαντική διότι συσφίγγει τους δεσμούς των κοινοτήτων της πόλης ενώ ταυτόχρονα ενισχύει την αίσθηση του ανήκειν. Οι συμμετέχοντες αλλά και όσοι εμπλέκονται με κάποιον τρόπο στα προγράμματα αυτά (θεατές, φορείς κ.ο.κ) συνειδητοποιούν ότι η πόλη τους είναι αυτοί οι ίδιοι και ότι είναι στο χέρι τους να φανούν χρήσιμοι και να προσφέρουν ο ένας στον άλλο, στην κοινότητά τους και κατ' επέκταση και στο σύνολο της λονδρέζικης κοινωνίας.

- **The MoMA's Alzheimer's Project**

Το πρόγραμμα αυτό, το οποίο απευθύνεται σε πάσχοντες από Αλτσχάιμερ και στους φροντιστές τους, υπάγεται στο πλαίσιο δράσεων που έχει προγραμματίσει το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης (MoMA) της Ν. Υόρκης προκειμένου να καταστεί ουσιαστικά προσβάσιμο σε όλες τις κατηγορίες του πληθυσμού. Το MoMA's Alzheimer's Project αποτελεί μια από τις πρώτες οργανωμένες προσπάθειες προσέγγισης ασθενών με αλτσχάιμερ και έχει σαν στόχο να προσφέρει στα άτομα αυτά διεξόδους έκφρασης³⁷ και ψυχαγωγίας.

Η πρωτοβουλία αυτή είναι πολύ σημαντική καθότι δίνει την ευκαιρία, τόσο στους ασθενείς σε πρώιμα και πιο προχωρημένα στάδια όσο και σε αυτούς που τους φροντίζουν, να βγουν από τους χώρους του σπιτιού στους οποίους

³⁷ <http://www.moma.org/learn/programs/alzheimers>

περιορίζονται και να ψυχαγωγηθούν σε ένα ασφαλές και δημιουργικό περιβάλλον. Και αυτό δεν είναι αμελητέο: η δραματική μεταβολή της ποιότητας ζωής των ανθρώπων που πάσχουν από αλτσχάιμερ και το ψυχικό κόστος όσων τους φροντίζουν δεν πρέπει να παραβλέπεται. Ως εκ τούτου, τα προγράμματα αυτά μπορεί να είναι, πραγματικά, η μόνη διέξοδος εκτόνωσης των ανθρώπων αυτών, η μόνη δυνατότητα πολιτιστικής δραστηριότητας, ο μόνος τρόπος να αισθανθούν οι ίδιοι οι ασθενείς, αλλά εξίσου και οι φροντιστές τους, άνθρωποι και όχι όντα καταδικασμένα στην απομόνωση του σπιτιού, του ιδρύματος και της ίδιας της ασθένειας.

B. Κοινωνική συμμετοχή στην οργάνωση εκθέσεων:

Η κατηγορία αυτή, όπως και η επόμενη, περιλαμβάνει, κυρίως, προσπάθειες συνεργασίας του μουσείου με ομάδες του πληθυσμού που βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό, μέσω της οργάνωσης εκθέσεων. Το μουσείο ανοίγει τις πόρτες του και γίνεται το βήμα για να εκφραστούν και να εισακουστούν φωνές που, συνήθως, παραμένουν στην αφάνεια εξαιτίας κοινωνικών, πολιτιστικών και πρακτικών εμποδίων. Ας δούμε μερικά παραδείγματα:

- Έκθεση Ζωγραφικής «*Έργα των μαθητών του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας των Φυλακών Κορυδαλλού εμπνευσμένα από το έργο Γκερνίκα του Πάμπλο Πικάσο*» (2008)

Η έκθεση ήταν αποτέλεσμα της συνεργασίας της Δημοτικής Πινακοθήκης Πειραιά με το Σχολείο 2^{ης} ευκαιρίας των Φυλακών Κορυδαλλού. Η Guernica του Πικάσο αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για 31 κρατούμενους, οι οποίοι με εφελτήριο τον πίνακα αυτό δημιούργησαν δικά τους έργα, αποκυήματα της φαντασίας, της δημιουργικότητας και των προσωπικών τους βιωμάτων. Σύμφωνα με το Δελτίο Τύπου της έκθεσης: «*[Οι κρατούμενοι]...εργάστηκαν με ζήλο, συνέπεια και ομαδικό πνεύμα. Ανέσυραν κρυμμένες δεξιότητες και καλλιτεχνικές ευαισθησίες. Εμπιστεύθηκαν τον εαυτό τους ταιριάζοντας χρώματα και σχήματα, βίωσαν τη χαρά της δημιουργίας*³⁸».

³⁸ <http://www.aftodioikisi.gr/controlitem.aspx?id=597>

Η έκθεση αυτή επιβεβαιώνει, συνεπώς, όσα ειπώθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο σχετικά με τα οφέλη που προκύπτουν όταν τα μουσεία – συμπεριλαμβανομένων και των πινακοθηκών- αποφασίζουν να δράσουν πραγματικά σαν κοινωνικοί θεσμοί. *«Η Δημοτική Πινακοθήκη Πειραιά θεωρώντας ότι η θέση του Μουσείου απέναντι στην κοινωνία είναι να στηρίζει και να προβάλλει την ανθρώπινη δημιουργία... πρόκειται να ξεκινήσει άμεσα την οργάνωση και άλλων εκθέσεων που θα στοχεύουν στην ανάδειξη και στήριξη των καλλιτεχνικών ικανοτήτων συνανθρώπων μας που αντιμετωπίζουν σοβαρά κοινωνικά προβλήματα είτε επειδή είναι έγκλειστοι σε διάφορους ιδρυματικούς χώρους (σωφρονιστικούς ή νοσοκομειακούς) είτε επειδή καταβάλουν προσπάθειες για την ανεξάρτησή τους»* (ό.π).

- **Έκθεση «Κολάζ, αποκοπή, επικόλληση»** στο Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Μονή Λαζαριστών (2008)

Στην έκθεση αυτή, που αποτελεί σύμφωνα με το Δελτίο Τύπου³⁹ μια προσπάθεια ανάδειξης «της ιστορικής χρονολογικής πορείας του κολάζ στον ελλαδικό χώρο μέσα από συγκεκριμένους καλλιτέχνες και ρεύματα» παρουσιάστηκαν εκτός των εικαστικών και 40 έργα ανηλίκων κρατουμένων των Φυλακών Διαβατών φιλοτεχνημένα κατά τη διάρκεια των Εργαστηρίων Δημιουργικής Απασχόλησης που διοργάνωσε ο σύλλογος Φίλων Εθελοντών της Εταιρίας Προστασίας Ανηλίκων Θεσσαλονίκης.

«Σας ευχαριστώ που μου βάλατε χρώμα στη ζωή μου μέσα στις φυλακές», «με κάνατε να νοιώσω για δύο ώρες ελεύθερος», «μόλις βγω κυρία, θα έρθω να σε βρω να μου κάνεις μαθήματα ζωγραφικής για να γίνω ζωγράφος»⁴⁰.

Η εμπειρία αυτή, τόσο το δημιουργικό στάδιο όσο και το στάδιο της έκθεσης, ήταν ιδιαίτερος σημαντική για τα παιδιά, εφόσον τους δόθηκε η δυνατότητα να εκφραστούν, να αναπτύξουν δεξιότητες, να βιώσουν το αίσθημα της αναγνώρισης και της αποδοχής, να θέσουν στόχους.

³⁹ <http://www.greekstatemuseum.com/kmst/pressroom/article/228.html>

⁴⁰ Ο.π.

Το γεγονός ότι τα μαθήματα και οι προσπάθειές τους απέδωσαν και οι δημιουργίες τους εκτέθηκαν στο κοινό, λειτουργεί καθοριστικά στη ψυχροσύνθεση των νεαρών εγκλειστών. Η επιβράβευση και η αποδοχή μπορούν να λειτουργήσουν, χωρίς υπερβολή, λυτρωτικά για τα άτομα που έχουν βιώσει την απόρριψη, τον στιγματισμό, την προκατάληψη και την σκληρότητα τόσο της κοινωνίας όσο και του κρατικού μηχανισμού.

- Πρόγραμμα «**Με βλέπεις, σε βλέπω: πολιτιστική ποικιλομορφία στα μάτια των Ρομά**» (**You see me, I see you: Cultural Diversity in the Eyes of the Roma**) (2009-Στρασβούργο)

Στο πρόγραμμα αυτό 4 φωτορεπόρτερ και 18 παιδιά από δύο κοινότητες Ρομά στη Σλοβενία συνεργάζονται και στήνουν μια έκθεση φωτογραφίας με στόχο τη διαπολιτισμική κατανόηση και την άρση των στερεοτύπων. Η ιδέα προέκυψε κατά τη διαδικασία διερεύνησης του ρόλου που διαδραμάτισε ο φωτογραφικός φακός στην κατασκευή της αρνητικής εικόνας των Ρομά⁴¹ και του τρόπου με τον οποίο το ίδιο μέσο θα μπορούσε να αντιστρέψει την εικόνα αυτή και να συμβάλει στον διαπολιτισμικό διάλογο.

Το πρόγραμμα αυτό, που διοργανώθηκε από το Σλοβακικό Εθνογραφικό Μουσείο και το Τμήμα Τεχνών του Πανεπιστημίου της Λιουμπλιάνας με την υποστήριξη του Υπουργείου Εξωτερικών, του Γραφείου Επικοινωνίας της Κυβέρνησης και του Υπουργείου Πολιτισμού της Σλοβενίας, υλοποιήθηκε σε δυο φάσεις: Στην πρώτη φάση πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα σε δυο κοινότητες Ρομά, από όπου και συγκεντρώθηκε πλήθος οικογενειακών φωτογραφιών. Η δεύτερη φάση περιελάμβανε έναν κύκλο σεμιναρίων φωτογραφίας (“Tell through the photographs”) σε παιδιά Ρομά από διακεκριμένους φωτορεπόρτερ. Τα παιδιά, με το πέρας των σεμιναρίων, κλήθηκαν να τραβήξουν δικές τους φωτογραφίες που θα αποτύπωναν τόσο την καθημερινότητά τους, όσο και τον τρόπο με τον οποίο έβλεπαν τους μη-Ρομά. Τα αποτελέσματα και των δύο φάσεων εκτίθενται στη Έδρα του

⁴¹ http://www.mzz.gov.si/en/coe/you_see_me_i_see_you/project_description/

συμβουλίου της Ευρώπης με μουσειολογική επιμέλεια της διευθύντριας του Εθνολογικού Μουσείου της Σλοβενίας.

Το πρόγραμμα «*Σε βλέπω, με βλέπεις*» αποτελεί ένα πολύ καλό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο το σύγχρονο μουσείο μπορεί να εγκαινιάσει τον διάλογο ανάμεσα σε διαφορετικές ομάδες, και πιο συγκεκριμένα ανάμεσα στην κυρίαρχη και τις μειονοτικές κοινότητες. Τα παιδιά Ρομά είχαν την ευκαιρία, μέσω του φωτογραφικού φακού, να αποτυπώσουν τη δική τους οπτική και αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας και να εκφράσουν τον τρόπο με τον οποίο εισπράττουν την αρνητική στάση του κοινωνικού συνόλου. Το γεγονός αυτό είναι πολύ σημαντικό αφενός, διότι δόθηκε βήμα σε μια κοινότητα, που ζει κατά τη συντριπτική πλειονότητά της στο περιθώριο της κοινωνίας, να εκφραστεί και αφετέρου, διότι με αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκαν γέφυρες αλληλογνωριμίας και αλληλοκατανόησης ανάμεσα σε Ρομά και μη-Ρομά.

Εκτός όμως από τα οφέλη σε επίπεδο κοινοτικό, σημαντικά είναι και αυτά που αποκόμισαν οι νεαροί μετέχοντες στο πρόγραμμα: είχαν την ευκαιρία να αντλήσουν γνώσεις να αισθανθούν δημιουργικά, να αναπτύξουν δεξιότητες και ταλέντα, να έρθουν σε επαφή και να εξοικειωθούν με άτομα εκτός της κοινότητάς τους. Όπως αναφέρεται, μάλιστα, στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Εξωτερικών της Σλοβενίας που φιλοξενεί την περιγραφή του προγράμματος, ένα από τα παιδιά που συμμετείχαν σε αυτό, εξέφρασε την επιθυμία μεγαλώνοντας να γίνει φωτορεπόρτερ⁴².

⁴²http://www.mzz.gov.si/en/coe/you_see_me_i_see_you/short_description_of_the_photographic_work_shops/

- Πρόγραμμα **MIME (Migration Memories)**⁴³- Πρωτοβουλία του **Μουσείου του Μάλμε** (2000-2001)

Το πρόγραμμα αυτό, που διοργανώθηκε από το μουσείο του Μάλμε (Malmö) της Σουηδίας σε συνεργασία με το μουσείο Βαπρίκι (Vapriikki στο Tampere) της Φινλανδίας και το Πανεπιστήμιο του Νότινχαμ, περιελάμβανε εκτός των άλλων εργαστήρια με νεοφερμένους νεαρούς μετανάστες και εκθέσεις προσωπικών τους αντικειμένων, με αφορμή το ερώτημα: *Τι είναι εκείνο που γίνεται σημαντικό όταν αφήνεις την πατρίδα σου για οποιονδήποτε λόγο; Ποια αντικείμενα, μυρωδιές ή εικόνες ζυπνάνε μνήμες*⁴⁴;

Το πρόγραμμα που αποτέλεσε αφετηρία για τη μεταμόρφωση των μουσείων του Μάλμε σε «Μουσείο όλων των Πολιτών του Μάλμε, με την εμπλοκή νέων ομάδων πολιτών στο έργο του»⁴⁵ είχε σαν στόχο «να ωθήσει νεαρούς μετανάστες και τους δασκάλους τους να συνειδητοποιήσουν την σημασία της διαφύλαξης των αναμνήσεων τους καθώς και το ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν στη χώρα υποδοχής»⁴⁶. Περιελάμβανε 4 φάσεις: εργαστήρια με τα παιδιά, πολύγλωσσο διαδραστικού χαρακτήρα ιστότοπο, περιοδεύουσα έκθεση και καταληκτική διημερίδα για τις μεθόδους και τη σημασία της ενσωμάτωσης της μνήμης, της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτότητας στα μουσεία⁴⁷.

Οι Μνήμες Μετανάστευσης έδωσαν την ευκαιρία σε παιδιά που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα τους να μιλήσουν και να εξωτερικεύσουν την οδυνηρή αυτή εμπειρία, να ανακαλέσουν τις μνήμες της πατρίδας τους χωρίς φόβο ή επιφύλαξη. Πέραν τούτου, όμως, μέσω των σεμιναρίων τα παιδιά συνεργάστηκαν και εξοικειώθηκαν με φορείς της πόλης, δούλεψαν τη γλώσσα της χώρας υποδοχής, ανέπτυξαν δεσμούς και γέφυρες επικοινωνίας με τους δασκάλους και το ίδιο το μουσείο. Προέκυψαν, συνεπώς, σημαντικά οφέλη όχι μόνο για τα παιδιά που συμμετείχαν όσο και

⁴³<http://www.museumsnett.no/icme/icme2005/millinger.pdf>

⁴⁴Millinger (2006: 50)

⁴⁵Ο.π.

⁴⁶<http://www.museumsnett.no/icme/icme2005/millinger.pdf> σ.2

⁴⁷Ο.π.

για όλους τους εμπλεκομένους. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τα παιδιά, η Millinger αναφέρει: *«όταν αφηγείσαι την ιστορία σου αποκτάς ταυτότητα, ορατότητα και οι συμμετέχοντες με περηφάνια παρουσίασαν τις ιστορίες τους συνειδητοποιώντας το ενδιαφέρον που συγκέντρωσαν...⁴⁸»*. Τα παιδιά αυτά ανέπτυξαν πρωτοβουλίες, αντιμετώπιστηκαν ως άτομα, ως φορείς βιωμάτων, γεγονός που συμβάλει σημαντικά στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησής τους και του αυτοσεβασμού.

Εξίσου σημαντικά είναι, όμως, τα οφέλη και για την κοινότητα, εφόσον με αφορμή το πρόγραμμα αυτό αναπτύχθηκαν συνεργασίες φορέων αλλά κυρίως ευνοήθηκε η κατανόηση και η κοινωνική αλληλεγγύη. Η έκθεση αντικειμένων, μαρτυριών κ.ο.κ των νέων παιδιών έδωσε τη δυνατότητα στους κατοίκους της κοινότητας να συνειδητοποιήσουν πως οι πρόσφυγες και οι μετανάστες είναι επίσης άνθρωποι με ιστορία, μνήμες και επιθυμίες, να εξοικειωθούν μαζί τους, να τους νιώσουν *«κοντά τους»* και να αποβάλλουν, συνεπώς, προκαταλήψεις και αρνητικά στερεότυπα σκοπίμως υποθαλπόμενα.

Τέλος, μεγάλο είναι το όφελος που αποκομίζει το ίδιο το μουσείο αφενός, διότι αναπτύσσει δεσμούς και φέρνει κοντά του άτομα από διαφορετικές κουλτούρες και αφετέρου, διότι μέσω της επιτυχίας αυτών των προγραμμάτων αντλεί ικανοποίηση και ενθαρρύνεται να συνεχίσει να επιτελεί κοινωνικό έργο αποτελώντας το ίδιο τον τόπο συνάντησης και ανάπτυξης κοινωνικών δεσμών μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και των κοινοτήτων: *«Ένα μουσείο πόλης, κατά την άποψή μου, πρέπει να αντανακλά την ταυτότητα των πολιτών του στην πάροδο του χρόνου, μέσα από όλες τις κοινωνικές εκφάνσεις. Δεν θα πρέπει να φοβάται να αγγίζει ευαίσθητα θέματα και να θέτει δύσκολες ερωτήσεις, αλλά να είναι έτοιμο να λειτουργεί ως γέφυρα... να γεφυρώνει πολιτισμούς. Καμία ιστορία δεν είναι ασήμαντη. Καμία μνήμη δεν είναι αδιάφορη... Τα μουσεία δεν χρειάζεται να τηρούν ουδέτερη στάση στις εκθέσεις τους. Το να κρυβόμαστε πίσω από ανύπαρκτες αξιώσεις για απόλυτη*

⁴⁸ Millinger (2006: 52)

αντικειμενικότητα, δεν υποστηρίζει την ιδέα ενός ζωντανού μουσείου που αλληλεπιδρά με την κοινωνία⁴⁹».

- Έκθεση Φωτογραφίας **Mix-d: uk**⁵⁰ στο New Walk Museum and Art Gallery του **Leicester**

Η έκθεση αυτή, που υπάγεται στο πρόγραμμα **Multiple Heritage Project**⁵¹, έχει σαν στόχο να δώσει το βήμα στα άτομα μικτής καταγωγής να προσδιορίσουν μόνα τους πώς ορίζουν την ταυτότητά τους. Η έκθεση περιλαμβάνει φωτογραφικά πορτρέτα συνοδευόμενα από κείμενα όπου οι συμμετέχοντες –τα άτομα τα οποία προέρχονται, δηλαδή, από μικτές κοινότητες- περιγράφουν πώς αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους, αλλά και πώς θα ήθελαν να τους αντιλαμβάνονται οι άλλοι.

Το ζήτημα της μικτής καταγωγής προκαλεί συχνά αμηχανία καθώς περιπλέκει κάθε προσπάθεια κοινωνικής κατηγοριοποίησης. Συχνά τα άτομα με μεικτή καταγωγή αντιμετωπίζουν προβλήματα αποδοχής από τις κοινότητές τους, καθώς δεν είναι ούτε απόλυτα το ένα, ούτε απόλυτα το άλλο, ενώ άλλες φορές εξαναγκάζονται να θυσιάσουν το ένα κομμάτι της καταγωγής τους έναντι του άλλου, να αποποιηθούν δηλαδή στην ουσία την ταυτότητά τους.

Σκοπός του προγράμματος **Multiple Heritage Project**, λοιπόν, είναι η ανάδειξη και αντιμετώπιση των προβλημάτων και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν τα άτομα με μικτή καταγωγή, η δημιουργία μιας κοινότητας όπου θα μπορούν να συζητήσουν και να νιώσουν ελεύθεροι να αυτοπροσδιοριστούν. Η έκθεση αυτή αποτελεί μια ευκαιρία για διάλογο τόσο μεταξύ των μικτών κοινοτήτων του Leicester, όσο και μεταξύ αυτών και της λευκής βρετανικής κοινότητας.

⁴⁹ Millinger (2006: 55)

⁵⁰ <http://www.leicester.gov.uk/your-council-services/lc/leicester-city-museums/exhibitions/mix-duk/>

⁵¹ Για περισσότερες πληροφορίες για το πρόγραμμα βλέπε: <http://www.multipleheritage.co.uk/> και <http://www.mix-d.org/>

Γ. Κοινωνική Συμμετοχή στην οργάνωση του μουσείου

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει παραδείγματα της πιο ουσιαστικής μορφής συνεργασίας ανάμεσα στο μουσείο, τις κοινότητες και τις κοινωνικές ομάδες. Εδώ υπάγονται όλες οι δράσεις που οργανώνει το μουσείο προκειμένου να εμπλέξει ουσιαστικά τον πληθυσμό όχι μόνο στις δραστηριότητές του, αλλά και στην ίδια τη λειτουργία του. Με άλλα λόγια, στην κατηγορία αυτή υπάγονται παραδείγματα μουσείων που επιδιώκουν την ενεργό συμμετοχή και εμπλοκή των τοπικών κοινοτήτων στη λειτουργία τους, που επιδιώκουν την συνεργασία όλων με όποιον τρόπο είναι αυτό εφικτό. Το μουσείο δίνει στο κοινό το βήμα, το καθιστά συνεργάτη και σύμβουλο. Μαζί συναποφασίζουν την οπτική και τη φιλοσοφία του μουσείου, το περιεχόμενό του και τους στόχους του. Ο κόσμος συμβάλει προσφέροντας αντικείμενα και προφορικές μαρτυρίες, συμμετέχοντες σε έρευνες, απαντώντας σε συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια κ.ο.κ. Με τον τρόπο αυτό εμπλέκεται τόσο συναισθηματικά όσο και πρακτικά. Οικειοποιείται και εξοικειώνεται με το χώρο του μουσείου, εφόσον γνωρίζει πως σε έναν μεγάλο βαθμό συνέβαλε στην δημιουργία του. Το αισθάνεται ως «δημιούργημά» του, ως κάτι που το αφορά. Παράδειγμα σε αυτή την κατηγορία αποτελεί το Μουσείο της Πόλης του Βόλου, που αποτελεί και την μελέτη περίπτωσης της εργασίας μου και θα αναλυθεί εκτενώς παρακάτω. Πριν όμως θα παρουσιάσω ενδεικτικά κάποια παραδείγματα από το εξωτερικό:

- **Museum of Croydon- Λονδίνο.**

Το μουσείο του Κρόντον εδρεύει στην ομώνυμη συνοικία του Λονδίνου που διακρίνεται για τον πολυπολιτισμικό της χαρακτήρα⁵². Πρόκειται για ένα μουσείο πόλης που έχει ως αποστολή την παρουσίαση της ιστορίας της περιοχής, με απώτερο στόχο την ανάπτυξη του αισθήματος του ανήκειν και της κοινότητας σε όλους τους κατοίκους. Στόχος του μουσείου, σύμφωνα με την Lim, είναι *«να εκπροσωπηθούν και να παρουσιαστούν οι διαφορετικές κοινότητες της περιοχής μέσω της έναρξης διαλόγου με τους επισκέπτες, ενθαρρύνοντάς τους να εμπλακούν ενεργά με τα εκθέματα και τις συλλογές»⁵³.*

⁵² Το 64% του πληθυσμού δηλώνουν Λευκοί Βρετανοί και το 36% Μαύροι Εθνικών Μειονοτήτων (απογραφή 2001) από Lim (2006: 39).

⁵³ Lim (2006: 38)

Η επιθυμία αυτή του μουσείου του Κρόιντον καθίσταται πρόδηλη και στην ιστοσελίδα του⁵⁴. Μέσω των ενότητων «Your Story⁵⁵» και «Your Gallery⁵⁶» οι κάτοικοι της περιοχής καλούνται να καταθέσουν τις μαρτυρίες και τις μνήμες τους, να μοιραστούν αφηγήσεις και ιστορίες που αφορούν την περιοχή του Κρόιντον, να εμπνευστούν από κάποιο θέμα τοπικού ενδιαφέροντος αλλά και να στήσουν το δικό τους εικονικό μουσείο επιλέγοντας αντικείμενα της περιοχής. Η ενότητα «Themes⁵⁷» συνιστά, κατά τη γνώμη μου, ιδανικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο το μουσείο μπορεί να πλησιάσει και να εμπλέξει τον πληθυσμό της περιοχής στην οργάνωσή του: το μουσείο ενθαρρύνει τους κατοίκους της περιοχής να επιλέξουν και να φωτογραφίσουν προσωπικά τους αντικείμενα συνοδεύοντάς τα από σύντομη περιγραφή. Με τα αντικείμενα και την περιγραφή τους ως αφορμή, το μουσείο επιχειρεί να φωτίσει χρονικές και ιστορικές περιόδους της περιοχής, να αποσαφηνίσει γεγονότα, να θυμίσει έθιμα και συνήθειες αλλά κυρίως να εντείνει το αίσθημα της κοινότητας, της συνέχειας και του ανήκειν. Με τον τρόπο αυτό, ευνοείται παράλληλα και η διάθεση συμμετοχής της κοινότητας, η διάθεση προσφοράς: το γεγονός ότι το μουσείο ζητά διαρκώς τη συμβολή της κοινότητας είτε μέσω του δανεισμού αντικειμένων είτε μέσω της κατάθεσης μαρτυριών και αναμνήσεων τα οποία παρουσιάζει με την ερμηνεία που τους δίνεται από τους ίδιους τους δωρητές και όχι από τους ανθρώπους του μουσείου, κάνει τα άτομα να αισθάνονται χρήσιμα και να αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως βοηθούς και συνεργάτες του μουσείου, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό.

Το μουσείο του Κρόιντον έχει θέσει ως πρωταρχικό και δομικό στόχο του τον διάλογο και την συνεργασία του με τις κοινότητες της περιοχής, γεγονός που διαφαίνεται καθαρά μέσα από τις επιλογές του και τις δραστηριότητες που πραγματοποιεί. Οι εκθέσεις “Croydon NOW”, επί παραδείγματι, συνιστούν αποτέλεσμα συνεργασίας του μουσείου με τους ντόπιους: «Το *Croydon NOW* είναι ένας χώρος ανάδειξης της δουλειάς που προκύπτει από τα προγράμματα προσέγγισης, τα σχέδια και τις συνεργασίες μας. Είναι επίσης ένας τρόπος να

⁵⁴ <http://www.museumofcroydon.com/>

⁵⁵ <http://www.museumofcroydon.com/ixbin/indexplus? IXFILE =templates/page.html& IXACTION =file& IXDB =cat& IXpage=Home& IXSESSION =wk7LzyEPXjS>

⁵⁶ <http://www.museumofcroydon.com/login?session=wk7LzyEPXjS& IXLR =gallery>

⁵⁷ <http://www.museumofcroydon.com/themes>

σας κρατάμε ενήμερους για το έργο μας. Οι εκθέσεις παρουσιάζουν όλα όσα κάνουμε στο Κρόιντον, με την ελπίδα να φέρουμε νέο κοινό και να καταστήσουμε το μουσείο σημαντικό ακόμα και για όσους δεν αισθάνονται να τους αφορά⁵⁸».

- **Open Museum⁵⁹**- Γλασκόβη

Με σύνθημα «*Το μουσείο δεν είναι το κτίριο*» το ανοικτό μουσείο συνιστά ένα από τα πιο δυνατά παραδείγματα συνεργασίας μουσείου-κοινότητας. Αυτό το προηγμένης αντίληψης μουσείο, ουσιαστικά, καταλύει τα ζητήματα που έχουν να κάνουν με τη χωρική διάσταση των μουσείων και συνιστά ενσάρκωση της ουσίας τους. Με άλλα λόγια, το Ανοικτό Μουσείο έχοντας υπερκεράσει τον σκόπελο που αφορά σε ζητήματα μουσειολογικά, χωροταξικά κ.ο.κ βρίσκεται στην πλεονεκτική θέση να έχει να αντιμετωπίσει μονάχα ζητήματα κρισιμότερης σημασίας όπως αυτά που αφορούν τη συνεργασία και το διάλογο με την κοινότητα.

Βασικό διακριτικό του ανοικτού μουσείου είναι ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται και πραγματοποιεί τον κοινωνικό του ρόλο, ο τρόπος με τον οποίο επιλέγει, δηλαδή, να πλησιάζει και να ενθαρρύνει κοινωνικές ομάδες και κοινότητες να συμμετάσχουν ενεργητικά στις δράσεις του. Κύριος στόχος του μουσείου είναι να κινητοποιήσει άτομα, ομάδες, κοινότητες κ.ο.κ να στήσουν τη δική τους έκθεση με αφορμή τα ενδιαφέροντά τους, ζητήματα που τους απασχολούν κλπ, δανείζοντάς τους αντικείμενα και παρέχοντας τους τις κατάλληλες πληροφορίες. Αυτό που καθιστά ιδιαίτερα σημαντική τη συνεργασία αυτή είναι το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες καλούνται να στήσουν την έκθεση μόνοι τους, χωρίς την παρέμβαση επιμελητή.

Όπως αναφέρεται στο «*A catalyst of change: the social impact of the Open Museum⁶⁰*» το ανοικτό μουσείο απευθύνεται κυρίως σε ομάδες της κοινωνίας που έχουν ελάχιστη ως μηδαμινή εκπροσώπηση στο μουσειακό χώρο. Η εμπειρία του μουσείου αποδεικνύει ότι η συνεργασία των ομάδων αυτών με

⁵⁸ <http://www.museumofcroydon.com/ixbin/indexplus?record=ART2910>

⁵⁹ <http://www.glasgowmuseums.com/venue/index.cfm?venueid=14>

⁶⁰ <http://www.glasgowmuseums.com/assets/downloads/reports/Catalyst%20for%20Change.pdf>

το μουσείο είναι *καταλυτικής* σημασίας καθώς επιφέρει σημαντικά οφέλη⁶¹, όπως αναφέραμε ήδη σε προηγούμενη ενότητα: οι συμμετέχοντες αναπτύσσουν δεξιότητες, αποκτούν νέα ενδιαφέροντα, μαθαίνουν να εκφράζονται, να πιστεύουν στον εαυτό και τις δυνατότητές τους. Τέλος, και πολύ σημαντικό, παύουν να στέκουν επιφυλακτικά απέναντι στο θεσμό του μουσείου.

Η ιδέα του ανοικτού μουσείου διαδίδεται όλο και περισσότερο στο εξωτερικό⁶². Με πρωταρχικό στόχο την προσέγγιση κοινωνικών ομάδων και κοινοτήτων που υπο-εκπροσωπούνται συνήθως στο χώρο του μουσείου, το ανοικτό μουσείο προχωράει ένα βήμα παραπέρα: δίνει τον δυνατότητα σε όλους να γίνουν επιμελητές, να αποφασίσουν το περιεχόμενο της έκθεσης που θα στήσουν, τα μηνύματα που θέλουν να περάσουν, το κοινό στο οποίο απευθύνονται και τις ανάγκες που πιστεύουν πως θα εξυπηρετήσει.

Το ανοικτό μουσείο πλησιάζει από πολλές απόψεις το ιδανικό μουσείο, αν μπορούμε να ισχυριστούμε πως κάτι τέτοιο μπορεί να υπάρξει, υπό την έννοια ότι συνιστά στην ουσία την προσωποποίηση της ισότιμης συνεργασίας μουσείου-κοινοτήτων. Στο μουσείο αυτό καταλύονται σε ένα μεγάλο βαθμό οι παθητικές σχέσεις «παρουσιάζω»-«παρακολουθώ», «παρουσιάζω»-«μαθαίνω» που συνιστούν, θέλοντας και μη, σχέσεις μη ισότιμες, ακόμα και εξουσιαστικές. Σε αυτή την περίπτωση, μόνο, το μουσείο είναι ουσιαστικά στην υπηρεσία της κοινωνίας, εφόσον της παρέχει τα εργαλεία και την υποστήριξη για να αποφασίζει και να οργανώνει μόνη της κάθε φορά την έκθεση που την ενδιαφέρει.

Στην Ελλάδα, όπως και σε πολλές άλλες χώρες, το ανοικτό μουσείο αποτελεί προχωρημένο στάδιο σε μια νοερή κλίμακα εξέλιξης των μουσείων. Προς το παρόν, γίνονται ακόμα προσπάθειες, όπως είδαμε και παραπάνω, ώστε να γίνει το μουσείο πιο ανοικτό και προσιτό στο κοινό και το μη-κοινό, να εμπλέξει στο έργο του όλες τις κοινωνικές ομάδες και να συμβάλει κατά το δυνατόν περισσότερο στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

⁶¹ (Ο.π.: 31)

⁶² Ανοικτό μουσείο διαθέτει επίσης το Leicestershire
http://www.leics.gov.uk/index/community/museums/open_museum/artworks.htm,

Στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιάσω το Μουσείο της Πόλης του Βόλου, μια περίπτωση που θεωρώ ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα διότι κυρίαρχο ζητούμενο της πολιτικής του είναι *«να προωθήσει τη δημιουργία ενός μουσειακού χώρου που όχι μόνον θα είναι ανοικτός για όλους, αλλά θα προκαλεί την ουσιαστική συμμετοχή των περισσότερων εάν όχι όλων των κοινωνικών ομάδων της πόλης στην ανάδειξη και την κριτική ερμηνεία του ιδιαίτερου χαρακτήρα της, με την παρουσίαση διαφορετικών βιωμάτων, εμπειριών και αντιλήψεων, ανοικτών σε συνεχή διάλογο μεταξύ τους⁶³»*.

⁶³ Νάκου (2006: 108)

Κεφάλαιο 4. Μελέτη Περίπτωσης: Το Μουσείο της Πόλης του Βόλου

A. Εισαγωγή

Η επιλογή του μουσείου της πόλης του Βόλου ως μελέτης περίπτωσης σε μια εργασία που πραγματεύεται τις δυνατότητες συνεργασίας μουσείου και κοινωνίας φαντάζει ελαφρώς παράδοξη, αν αναλογιστεί κανείς ότι πρόκειται για ένα μουσείο που στην ουσία, τη στιγμή που συντάσσεται το κείμενο αυτό, δεν υφίσταται αλλά αναμένεται να ανοίξει τις πύλες του στο κοινό, στο έτος που διανύουμε⁶⁴. Κάποια άλλη επιλογή - ενός μουσείου, για παράδειγμα, που να έχει ήδη δοκιμαστεί και αποδείξει τις δυνατότητες και τις προσπάθειές του για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και την ανάπτυξη σχέσεων ουσιαστικής συνεργασίας και διαλόγου με την κοινότητα στην οποία ανήκει- ίσως να ήταν πιο συνετή και πρόσφορη. Επέλεξα, ωστόσο, το μουσείο της πόλης του Βόλου, το οποίο ύστερα από περίπου 20 χρόνια συζητήσεων βρίσκεται στο στάδιο της αποπεράτωσης, διότι, διαβάζοντας τοπικές πηγές και εφημερίδες, διαπίστωνα τον ενθουσιασμό των ντόπιων για την ίδρυσή του, αλλά κυρίως την διάθεση των υπευθύνων του, να προσφέρουν στην τοπική αλλά και την ευρύτερη κοινότητα *ένα μουσείο για όλους*.

Από το γεγονός ότι το μουσείο δεν έχει λειτουργήσει ακόμα, απορρέουν οι ακόλουθες συνέπειες οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά τόσο την παρουσίασή του όσο και τα συμπεράσματα που προκύπτουν από αυτή:

- **Περιορισμένος αριθμός πηγών:** ο μεγαλύτερος όγκος πληροφοριών της παρούσας εργασίας αντλείται από έντυπες και ηλεκτρονικές πηγές του ΔΗ.Κ.Ι⁶⁵ (Ιστοσελίδα ΔΗΚΙ, Ιστοσελίδα Μουσείου της πόλης του Βόλου, περιοδικό *Εν Βόλ□*) που είναι ο υπεύθυνος φορέας που έχει αναλάβει τη μελέτη, το σχεδιασμό και την επιμέλεια του μουσείου, καθώς και από την τηλεφωνική συνομιλία που είχα με την κα. Μαυρομάτη, υπάλληλο του ΔΗΚΙ- υπεύθυνη των εργασιών που αφορούν το μουσείο.

⁶⁴ Η πρώτη εκδήλωση του μουσείου είχε προγραμματιστεί για το Φεβρουάριο του 2010. Καθυστερήσεις όμως στο κατασκευαστικό στάδιο ευθύνονται για την αναβολή της λειτουργίας του, που δεν προβλέπεται να υπερβεί, όμως, το τρέχον έτος.

⁶⁵ Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης.

- **Περιορισμένη δυνατότητα συγκέντρωσης εντυπώσεων και κριτικών απόψεων:** χωρίς να έχουν προηγηθεί εγκαίνια, επισκέψεις κοινού και στάδια αξιολόγησης, οι μοναδικές εντυπώσεις που μπορούμε να συγκεντρώσουμε από τη μεριά της κοινότητας σχετικά με το μουσείο, αφορούν την ιδέα της ίδρυσής του, την επιλογή του χώρου και του τόπου στέγασης του -στην ιστορική περιοχή των «Παλαιών»- και τον χαρακτήρα του (μουσείο πόλεως).
- **Μηδενική δυνατότητα εξαγωγής συμπερασμάτων:** Αν το μουσείο της πόλης του Βόλου θα καταφέρει, τελικά, να επιτύχει τους στόχους που έχει θέσει -να εμπλέξει στο έργο του τους κατοίκους της περιοχής, να αποτελέσει ζωντανό κομμάτι της κοινότητας κ.ο.κ όπως θα δούμε παρακάτω- δεν έχω τη δυνατότητα να το διερευνήσω στην παρούσα εργασία. Θα αρκεστώ, ωστόσο, στην παρουσίαση των προθέσεων και των προσδοκιών του ευελπιστώντας ότι μέλλον θα τις επιβεβαιώσει.

B. Λίγα λόγια για το μουσείο της πόλης του Βόλου

Το μουσείο της πόλης του Βόλου είναι, όπως φανερώνει και ο τίτλος του, ένα *μουσείο πόλεως*, ένα μουσείο, δηλαδή, αφιερωμένο στην πόλη, στην αφήγηση της ιστορίας της και της ιστορίας των κατοίκων της. Ακριβώς για τον λόγο αυτό είναι –ή τουλάχιστον στόχος του είναι να γίνει- ένα μουσείο που αφορά και απευθύνεται σε όλους.

Η πρωτοβουλία για την ίδρυση του Μουσείου πάρθηκε από τον Δήμο του Βόλου και η ευθύνη της δημιουργίας και της λειτουργίας του ανατέθηκε στο Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου της πόλης. Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Περιφέρεια Θεσσαλίας και το Δήμο Βόλου.

Για την στέγαση του μουσείου επιλέχθηκε ένα κτίριο πρώην βιομηχανικής χρήσης, - μια επιλογή που συντάσσεται με την τάση της εποχής για επανάχρηση παλιών βιομηχανικών χώρων- η Καπναποθήκη Παπάντου που κτίστηκε τη δεκαετία του '20. Πρόκειται για ένα τριώροφο λιθόκτιστο κτίριο που βρίσκεται στην συνοικία «Παλαιά» επί της οδού Φερών, που αποτελεί το ιστορικό κέντρο της πόλης και που η ανάπτυξή της εντοπίζεται στην Μυκηναϊκή εποχή.

Οι θεματικές και εκθετικές ενότητες, σύμφωνα με τη προκαταρκτική μουσειολογική πρόταση⁶⁶, είναι οι ακόλουθες:

1. *Η ταυτότητα της σύγχρονης πόλης*
2. *Ο χώρος πριν την ίδρυση του Βόλου*
3. *Από τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους έως και τους Βαλκανικούς πολέμους*
4. *Από τον Α' στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο*
5. *Η περίοδος της αποδόμησης (1940 - 1960)*
6. *Η συγκυρία της ανάπτυξης (1960 - 1980)*
7. *Επίλογος (1980 - 2000)*

Γ. Οι στόχοι του μουσείου

Όπως κάθε μουσείο πόλεως, έτσι και το μουσείο του Βόλου έχει θέσει στόχους καθοριστικής σημασίας προκειμένου να κερδίσει την αποδοχή και την εμπιστοσύνη των πολιτών της περιοχής και κατ' επέκταση τη βιωσιμότητά του. Οι στόχοι αυτοί μπορούν να διακριθούν σε 2 κατηγορίες: Η πρώτη περιλαμβάνει αυτούς που σχετίζονται με την επίτευξη του λειτουργικού ρόλου του μουσείου, δηλαδή τη συντήρηση και διάσωση της ιστορικής, πολιτιστικής κ.ο.κ. κληρονομιάς του τόπου. Η δεύτερη φιλοξενεί την επιθυμία και επιδίωξη του μουσείου να αποτελέσει πυρήνα κοινωνικής συνοχής και διαλόγου ανάμεσα στους κατοίκους της κοινότητας.

Αναλυτικότερα:

ι) Στην κατηγορία αυτή υπάγονται οι στόχοι που θέτει το μουσείο της πόλης του Βόλου προκειμένου να επιτευχθεί ο πιο «τυπικός» του ρόλος: αυτός της διάσωσης, διαφύλαξης και συντήρησης τεκμηρίων του παρελθόντος προς όφελος των σύγχρονων αλλά και των μελλοντικών κοινωνιών. Όπως αναφέρεται στον ιστότοπο Politismos⁶⁷, οι βασικοί στόχοι του μουσείου είναι οι εξής:

- Η δημιουργία ενός σύγχρονου ανοικτού πολυχώρου που δεν θα λειτουργεί ως τοπικό μουσείο, αλλά ως μουσείο που θα παραπέμπει στις ιδιομορφίες της συγκρότησης της ελληνικής πόλης μεσαίου μεγέθους κατά τον 19^ο και 20^ο αι.

⁶⁶ Η πρόταση είναι δημοσιευμένη στον ιστότοπο i-politismos του Δήμου Βόλου: <http://www.i-politismos.gr/> Υπεύθυνοι της πρότασης είναι οι: Αίγλη Δημόγλου, Βασίλης Κολώνας και Αλκή Τσολάκης.

⁶⁷ «Μουσείο Πόλης- σχεδιασμός» στο: http://www.i-politismos.gr/city_mus_sx.html

Έμφαση θα δοθεί στους παράγοντες που οδήγησαν στο σημερινό χαρακτήρα της πόλης (πολιτικοί, οικονομικοί, ιστορικοί παράγοντες, πολυπολιτισμικότητα, κ.οκ.), ενώ επίκεντρο του μουσείου θα είναι ο *ανθρώπινος παράγοντας, η ανθρώπινη δράση*.

- Η σύνδεση και ο διάλογος του νέου μουσείου με τα ιστορικά μνημεία της περιοχής.
- Η δημιουργία δικτύου συνεργασίας και σύμπραξης με τα άλλα μουσεία της πόλης.

Αν επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι το μουσείο θα έχει καταφέρει να διασφαλίσει την βιωσιμότητά του αποκτώντας και διευρύνοντας το κοινό του.

ii) Το μουσείο της πόλης του Βόλου -συμβαδίζοντας με τις νέες τάσεις στο χώρο της μουσειολογίας που, όπως αναφέραμε παραπάνω, δίνουν πλέον πρωτεύουσα σημασία στον κοινωνικό ρόλο του μουσείου- φιλοδοξεί να αποτελέσει ζωντανό κομμάτι της κοινότητας και της κοινωνικής ζωής. *«Ένα μουσείο, όσο καλά και αν είναι σχεδιασμένο και οργανωμένο, εάν δεν είναι οργανικά και ψυχικά κομμάτι και ζωντανός ιστός της πόλης, εάν δεν ζει, εξελίσσεται και διαμορφώνεται ΜΑΖΙ με την πόλη και τους ανθρώπους της, εάν είναι έξω από το ρυθμό και τη φυσιογνωμία της, σύντομα θα περιπέσει σε αφάνεια και δεν θα έχει κανένα ενδιαφέρον για τους πολίτες και τους επισκέπτες της πόλης⁶⁸».*

Αναφέρεται συχνά για τα μουσεία πόλεων πως είναι- ή θα έπρεπε να είναι-, πρωτίστως, *μουσεία των κατοίκων τους*: πρόκειται για μουσεία που αντλούν το περιεχόμενό τους από τις διηγήσεις, τα τεκμήρια, τα αντικείμενα και τα εργαλεία ανθρώπων που γεννήθηκαν, έζησαν, εργάστηκαν, έμειναν ή απλώς πέρασαν από τον εκάστοτε τόπο, τον σημάδεψαν και σημαδεύτηκαν από αυτόν. Στόχος, συνεπώς, και όραμα του μουσείου αυτού είναι να δώσει στον ανθρώπινο παράγοντα την αξία και την αναγνώριση που δικαιούται, να αποτελέσει πραγματικά θεσμό ταγμένο στην υπηρεσία του ανθρώπου, ένα θεσμό που αναγνωρίζει, εκτιμά και αναδεικνύει την προσπάθεια και τη δημιουργικότητα των ανθρώπων που πέρασαν, αλλά και που συνειδητοποιεί τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των κατοίκων του σήμερα -και γιατί όχι και του αύριο. Ωστόσο, φιλοδοξία του μουσείου είναι να μην περιοριστεί η

⁶⁸ Ο.π.

εμβέλειά του στην τοπική κοινωνία. Στόχος του είναι μέσα από την παρουσία και τη δράση του να κινήσει το ενδιαφέρον Ελλήνων και ξένων.

Κρίσιμης σημασίας για το μουσείο είναι η μετεξέλιξή του σε εστία ανάπτυξης κοινωνικής συνοχής, σε τόπο γόνιμο για την ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ των μελών της τοπικής κοινωνίας. Αναγκαία προϋπόθεση για να γίνει αυτό, όμως, είναι η ομαλή και ουσιαστική ένταξη του μουσείου στον κοινωνικό ιστό, γεγονός που για να επιτευχθεί απαιτείται διάθεση, συντονισμένη προσπάθεια και κατάλληλη επικοινωνιακή πολιτική. Για να δούμε, λοιπόν, ποια βήματα ακολούθησε και ακολουθεί το μουσείο της πόλης του Βόλου ώστε να θέσει τα θεμέλια για την ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας, αμοιβαιότητας και διαλόγου με τους κατοίκους της περιοχής:

Δ. Πολιτική προσέγγισης της τοπικής κοινότητας:

Το νέο μουσείο του Βόλου παρότι δεν διεκδικεί την πρωτοτυπία στη θεματολογία του, τη διεκδικεί στην πολιτική που ακολουθεί για να προσεγγίσει και να εμπλέξει τους κατοίκους της πόλης στο έργο του. Σε αντίθεση με πολλά μουσεία πόλεως στην Ελλάδα και το εξωτερικό που επαναπαύονται στο ρόλο τους ως θεματοφύλακες της ιστορίας και αγνοούν την υποχρέωσή τους να πλησιάσουν τον κοινωνικό τους περίγυρο, το μουσείο της πόλης του Βόλου έχει θέσει ως προτεραιότητα και σκοπό του το διάλογο με την τοπική κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, οι υπεύθυνοι του μουσείου κρίνοντας όχι μόνο ως ευκατάρκτα αλλά ως απαραίτητη τη συνδρομή της τοπικής κοινωνίας στο έργο του, αποφάσισαν να προβούν στις ακόλουθες ενέργειες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης της:

- **Διεξαγωγή συνεντεύξεων με τους κατοίκους και τους επαγγελματίες της περιοχής των Παλαιών**

Δεδομένου ότι το μουσείο πρόκειται να στεγαστεί σε μια από τις παλαιότερες και ιστορικότερες συνοικίες του Βόλου –η οποία τα τελευταία χρόνια τείνει να εμπορευματοποιηθεί, κατά το αθηναϊκό παράδειγμα του Κεραμικού και του Γκαζοχωρίου- κρίθηκε σκόπιμη η διεξαγωγή συνεντεύξεων με τους κατοίκους και τους επαγγελματίες της περιοχής ώστε να μπορέσει να

διερευνηθεί η γενικότερη διάθεσή τους απέναντι στον επικείμενο «γείτονα» τους. Επιπλέον, όμως, μέσω των συνεντεύξεων δόθηκε η ευκαιρία στους ντόπιους να εκφράσουν τις απορίες τους, τους προβληματισμούς τους αλλά κυρίως τις προσδοκίες και τις σκέψεις τους για το νέο μουσείο⁶⁹. Είναι ιδιαίτερα ευχάριστη η ανταπόκριση του τοπικού πληθυσμού στην προσπάθεια προσέγγισης του μουσείου, η οποία αποδείχθηκε ιδιαίτερα αποκαλυπτική. Οι συνεντεύξεις υπήρξαν καθοριστικής σημασίας, εκτός των άλλων, διότι έγιναν η αφορμή να υπενθυμιστεί στους ανθρώπους του μουσείου η ποικιλομορφία της κοινότητας αλλά και η μοναδικότητα κάθε ατόμου ξεχωριστά⁷⁰ που στην περίπτωση μας σημαίνει, ουσιαστικά: διαφορετικές ανάγκες, προσδοκίες και αξιώσεις από το μουσείο της πόλης του Βόλου⁷¹.

- **Έρευνα- Διανομή ερωτηματολογίων**

Προκειμένου να διερευνηθεί η γενικότερη διάθεση των κατοίκων της συνοικίας των Παλαιών απέναντι στην ίδρυση του νέου μουσείου, διενεργήθηκε έρευνα 100 συνεντεύξεων καθοδηγούμενων από δομημένο ερωτηματολόγιο. Στόχος της έρευνας ήταν *«η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση των πολιτών του Βόλου για την εν λόγω πρωτοβουλία...πρωτίστως όμως [στόχος ήταν] η συλλογή χρήσιμων στοιχείων για τη σύνταξη της μουσειολογικής μελέτης του μουσείου, τον ορισμό των εκθεσιακών ενοτήτων και του χαρακτήρα του μουσείου»*⁷².

Η απόφαση διεξαγωγής συνεντεύξεων και έρευνας με ερωτηματολόγια, κατά τη φάση σύστασης του μουσείου αποκαλύπτει, κατά τη γνώμη μου, την πρώτη ένδειξη «νεωτερισμού» από πλευράς του Μουσείου. Φανερώνει την πρόθεση των ανθρώπων του να συνεργαστούν με την τοπική κοινωνία ώστε να στήσουν ένα μουσείο που να εκπληρώνει τις περισσότερες από τις προσδοκίες που έχουν οι κάτοικοι της περιοχής από ένα μουσείο αφιερωμένο

⁶⁹ Μεγάλο τμήμα των συνεντεύξεων αυτών -που διενεργήθηκαν από το Γιάννη Ασπίωτη, αρχαιολόγο-σύμβουλο πολιτιστικής διαχείρισης τον Ιούνιο του 2005- δημοσιεύεται στο περιοδικό Εν Βόλω 22

⁷⁰ Συχνά, οι όροι που υποδηλώνουν «ποσότητα» τείνουν να παρασύρουν τους ειδικούς σε γενικεύσεις και σε παράβλεψη των ειδικών χαρακτηριστικών των περιλαμβανομένων στοιχείων.

⁷¹ Στο παράρτημα παρατίθενται κάποια ενδεικτικά –και τυχαίως επιλεγμένα -αποσπάσματα συνεντεύξεων σ.72

⁷² Ζαρκαλή (2006: 134) (Βλ. τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήγαγε η Χρύσα Ζαρκαλή το καλοκαίρι του 2005, στο **Παράρτημα 4** σ.71)

στην πόλη τους. Το μουσείο κάνει, συνεπώς, το πρώτο βήμα για την ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας με την τοπική κοινότητα: συγκεντρώνει τις προτάσεις των πολιτών -που έχουν να κάνουν με τον τρόπο παρουσίασης των εκθεμάτων, τις ενότητες και τις θεματικές της έκθεσης, τις παράλληλες δραστηριότητες κ.ο.κ- ώστε να τις λάβει υπόψη κατά τη φάση του μουσειολογικού σχεδιασμού. Η απόφαση αυτή μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα επωφελής για το μουσείο. Εάν οι άνθρωποι του μουσείου αξιοποιήσουν τις πληροφορίες που περισυνέλεξαν, πιστεύω πως το τελικό αποτέλεσμα δεν μπορεί παρά να είναι θετικό: το μουσείο θα καταφέρει να ανταποκριθεί στις προσδοκίες και τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, η οποία θα το αγκαλιάσει και θα το υποστηρίξει εφόσον θα το αισθάνεται κομμάτι της, προέκτασή της.

- **Διοργάνωση Εκδηλώσεων- Ημερίδων- Εκθέσεων⁷³**

Το χρονικό διάστημα Απριλίου 2005- Απριλίου 2006 το Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης του Βόλου προέβη στη διοργάνωση σημαντικού αριθμού εκδηλώσεων προκειμένου να κοινοποιήσει στην τοπική κοινωνία την επερχόμενη δημιουργία του μουσείου και να παροτρύνει τους κατοίκους της να ενισχύσουν την προσπάθειά του προσφέροντας προσωπικά τους αντικείμενα ή/και καταθέτοντας προφορικές μαρτυρίες. Ενδεικτικά αναφέρω κάποιες από αυτές:

- Θεατρικά Δρώμενα και προβολή οπτικοακουστικού υλικού στα Παλιά, τη Νεάπολη και την Παραλία του Βόλου τον Οκτώβρη του 2005⁷⁴: Ηθοποιοί με κοστουμια εποχής, μαγικά κουτιά, παντομίμα, προβολές slides καθημερινών ιστοριών είναι μερικές μόνο από τις δράσεις που παρουσίασε η σκηνογράφος Ιωάννα Τουλούπη στην κοινωνία του Βόλου προκειμένου να την ενημερώσει για το νέο μουσείο, να την εξοικειώσει με το περιεχόμενό του και να την παροτρύνει να συμμετάσχει στο έργο του.
- Έκθεση «Το Μουσείο της πόλης δημιουργείται» με στόχο να εξοικειώσει τους κατοίκους του Βόλου με την ιδέα και το είδος του μουσείου μέσα από την παρουσίαση επιλεγμένων αντικειμένων της συλλογής του μουσείου.

⁷³ Τα στοιχεία πάρθηκαν από την ιστοσελίδα του Μουσείου:

<http://www.diki.gr/museum/EL/info/events.index.asp>

⁷⁴ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Τουλούπη (2006: 98)

- Εκδηλώσεις ενημέρωσης της εκπαιδευτικής κοινότητας και των τοπικών συλλόγων με στόχο τη δημιουργία ενός δικτύου κοινωνικών φορέων.

- **Δημιουργία Ιστότοπου**

Αρκεί μια επίσκεψη στην ηλεκτρονική διεύθυνση

<http://www.diki.gr/museum/EL/info/default.asp> για ν' αποκτήσει κανείς μια πρώτη, αλλά πολύ ξεκάθαρη, εικόνα του «προφίλ» του νέου μουσείου της πόλης του Βόλου. Όπως αναφέρει η Ιουλία Πεντάζου, σχεδιάστρια της ιστοσελίδας, το ΔΗ.Κ.Ι της ανέθεσε το σχεδιασμό του ηλεκτρονικού κόμβου με *«βασικό αιτούμενο την εξοικείωση των κατοίκων του Βόλου με το μελλοντικό μουσείο και η ενεργή εμπλοκή τους στη διαδικασία κατασκευής του»⁷⁵*.

Η ιστοσελίδα, ο σχεδιασμός της οποίας προηγήθηκε κατά πολύ του ανοίγματος του μουσείου⁷⁶, διακρίνεται από απλότητα και σαφήνεια. Ενθαρρύνει και καθοδηγεί τον επισκέπτη να αναζητήσει πληροφορίες για το νέο μουσείο (*«Το Μουσείο της Πόλης του Βόλου δημιουργείται...Μάθετε ποια θα είναι η φυσιογνωμία του νέου μουσείου που σχεδιάζεται»*) και να ανατρέξει στην ιστορία του Βόλου (*«Η ιστορία της πόλης...Ξεφυλλίστε σελίδες από την ιστορία του Βόλου...»*), ενώ μέσω των ενοτήτων: *«Ιστορίες Ζωής -Διαβάστε ιστορίες ζωής που εμπιστεύθηκαν στο ΔΗΚΙ κάτοικοι της πόλης του Βόλου»* και *«Αντικείμενα...Δείτε προσωπικά αντικείμενα που εμπιστεύθηκαν στο ΔΗΚΙ πολίτες του Βόλου»* τον παροτρύνει έμμεσα να ακολουθήσει, εάν είναι δυνατό, το παράδειγμα των συμπολιτών του. Στην ενότητα *«Μπορείς και εσύ»* το κάλεσμα γίνεται άμεσο: *«Μπορείς κι εσύ να συμβάλλεις στη δημιουργία του Μουσείου της Πόλης του Βόλου. Τα μικρά, καθημερινά αντικείμενα, που χρησιμοποίησαν μέλη της οικογένειάς σου σε κάποια χρονική στιγμή, αφηγούνται με τον δικό τους τρόπο την ιστορία των δικών σου – την ιστορία της πόλης σου. Σκέψου πόσες από ιστορίες από τη ζωή του Βόλου θα μπορούσαν να αφηγηθούν στους αυριανούς πολίτες μικρά, αγαπημένα ενθύμια που κρατάς για να σου θυμίζουν κάτι»⁷⁷*. Η ενότητα συμπληρώνεται από

⁷⁵ Πεντάζου (2006: 101)

⁷⁶ Η ιστοσελίδα σχεδιάστηκε το 2006, τέσσερα περίπου χρόνια δηλαδή πριν το άνοιγμα του μουσείου στο κοινό.

⁷⁷ <http://www.diki.gr/museum/EL/museum/you.index.asp>

φωτογραφίες αντικειμένων και τα ονόματα των δωρητών τους. Η ενότητα «**Οι άνθρωποι θυμούνται...***Η ιστορία μιας πόλης είναι η ιστορία των κατοίκων της*» περιλαμβάνει αποσπάσματα των συνεντεύξεων των κατοίκων στις οποίες αναφέρθηκα παραπάνω.

Η πλοήγηση στον ηλεκτρονικό κόμβο του μουσείου μπορεί να γίνει το μέσο για ένα ταξίδι στην τοπική ιστορία: Πλήθος φωτογραφιών γίνονται αφορμή για την εξιστόρηση σημαντικών ιστορικών γεγονότων που σημάδεψαν την εξέλιξη της πόλης, για την ενθύμηση τοπικών επαγγελματιών, χαμένων με το πέρασμα του χρόνου κ.ο.κ. Γραμμένα με σαφήνεια και γλώσσα κατανοητή σε όλους, τα κείμενα που συνοδεύουν τις φωτογραφίες προσφέρουν στον επισκέπτη τις βασικότερες πληροφορίες για την τοπική ιστορία.

Γίνεται φανερό, από τον τρόπο με τον οποίο συστήνεται το μουσείο στην τοπική κοινωνία μέσω του διαδικτύου, πως επιζητά τη συνεργασία της και επιθυμεί να την εμπλέξει ενεργά στο έργο του. Ο ιστότοπος αυτός, άλλωστε, δεν σχεδιάστηκε μονάχα για να προσφέρει πληροφορίες και ενημέρωση σχετικά με το μουσείο, αλλά και με την ελπίδα να αποτελέσει «*χώρο συνένυσης μιας ηλεκτρονικής πλέον κοινότητας των κατοίκων της πόλης*»⁷⁸.

- **Ανακοινώσεις - ενημερώσεις**

Με στόχο να κρατούν την τοπική κοινωνία ενήμερη για τις εξελίξεις του μουσείου, οι υπάλληλοι του ΔΗΚΙ δημοσιεύουν τακτικά στις τοπικές εφημερίδες και στην ιστοσελίδα του φορέα ανακοινώσεις που αφορούν το μουσείο, την πρόοδο των κατασκευαστικών εργασιών, τις συλλογές κ.ο.κ, ενώ παράλληλα, αποστέλλουν newsletter σε συγκεκριμένους παραλήπτες – κοινωνικούς και πολιτιστικούς φορείς, ομάδες, συλλόγους, πανεπιστημιακούς και ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών.

Αυτή η διαρκής ενημέρωση και υπενθύμιση κρίνεται αναγκαία εφόσον έχει αποδειχθεί πως η ανταπόκριση του κόσμου, η οποία γνωρίζει μια σταδιακή αύξουσα πορεία, εντείνεται όταν έχει προηγηθεί η δημοσίευση ανακοινώσεων στον τύπο και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας.

⁷⁸ Πεντάζου (2006: 101)

E. Μουσείο της Πόλης του Βόλου: Μια νέα πρόταση

Από την πρώτη στιγμή που ο Δήμος Βόλου αποφάσισε τη δημιουργία ενός μουσείου πόλεως, διατυπώθηκε και η επιθυμία για μια διαφορετική «πρόταση», για μια διαφορετική μουσειολογική προσέγγιση. Όπως αναφέρει η Αίγλη Δημόγλου⁷⁹, διευθύντρια του ΔΗ.ΚΙ, υπήρξε προβληματισμός σχετικά με τους λόγους και το νόημα δημιουργίας ενός ακόμη μουσείου που θα παρουσιάζει αντικείμενα και συλλογές, όπως τόσα άλλα στη Μαγνησία. Τέθηκαν ερωτήματα που σχετίζονταν με την αποδοχή του μουσείου από την τοπική κοινωνία (αν η ίδρυσή του ανταποκρίνεται σε τοπικές ανάγκες, αν θα υπάρξει αποδοχή και υποστήριξη κ.ο.κ), με τις δυνατότητες βιωσιμότητάς του και με την εμβέλειά του. Δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στα **ιδιαίτερα χαρακτηριστικά** που πρέπει να έχει το νέο μουσείο ώστε να διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα και να δικαιολογείται η δημιουργία του, και τα οποία κατηγοριοποιώ, πολύ συνοπτικά, ως εξής:

- **Η ανθρωποκεντρική προσέγγιση:** Επίκεντρο του ενδιαφέροντος των ανθρώπων του μουσείου είναι η ανθρώπινη δράση και πώς αυτή επηρέασε και διαμόρφωσε τον σημερινό χαρακτήρα της πόλης Έμφαση δόθηκε στην παρουσίαση και ανάδειξη της κοινωνικής πολυμορφίας του Βόλου και στον πολυπολιτισμικό του χαρακτήρα: υπήρξε, άλλωστε, ανέκαθεν τόπος συνύπαρξης θρησκευτικών και εθνοτικών κοινοτήτων⁸⁰. Στόχος ήταν να καλυφθούν με, όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συνέπεια, όλες οι πλευρές της κοινωνικής ζωής και να αναδειχθεί η συμβολή όλων των κατοίκων στη διαμόρφωση του αστικού τοπίου⁸¹.
- **Η υιοθέτηση των τελευταίων αντιλήψεων σχετικά με το ρόλο των μουσείων⁸²** και η αξιοποίηση των δυνατοτήτων που παρέχει η **τεχνολογία** προκειμένου αυτός να επιτελεστεί με επιτυχία: Το μουσείο του Βόλου ενημερώνεται για τις διεθνείς εξελίξεις, συμμετέχει σε ημερίδες και συνέδρια, συντάσσεται με τις νέες μουσειολογικές αντιλήψεις που θέλουν το μουσείο

⁷⁹ Δημόγλου (2008: 47)

⁸⁰ Από την πόλη του Βόλου έχουν περάσει κατά το παρελθόν ή ζουν μέχρι σήμερα Ορθόδοξοι, Εβραίοι, Καθολικοί, Μουσουλμάνοι, Τουρκόγυφτοι, Τσιγγάνοι, καθώς και πρόσφυγες και οικονομικοί μετανάστες από την Ανατολική Ευρώπη και την Ασία.

⁸¹ Δεν πρέπει να αμελείται η μακρά και σημαντική ιστορία της πόλης η οποία από τον 19^ο αιώνα γνώρισε σημαντική ανάπτυξη και αποτέλεσε σημαντικό βιομηχανικό κέντρο κατά τη διάρκεια των αρχών του 20ου αιώνα. Το λιμάνι του Βόλου υπήρξε το πιο σημαντικό της χώρας τη δεκαετία του '30.

⁸² Δεν είναι άλλωστε τυχαία η ανάθεση των δράσεων αυτών σε εξειδικευμένους επιστήμονες που αντιλαμβάνονται το μουσείο ως ένα χώρο δυναμικό, βασικό κύτταρο της κοινωνικής ζωής.

ανοικτό και σε διαρκή επαφή και επικοινωνία με την τοπική κοινωνία. Αυτή τη φιλοσοφία μαρτυρούν άλλωστε όλες οι δράσεις που διοργανώθηκαν ως τώρα: Εκδηλώσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των κατοίκων της πόλης, Δημιουργία εύχρηστης και διαδραστικής ιστοσελίδας με απώτερο στόχο να αποτελέσει χώρο ηλεκτρονικής συνάντησης της κοινότητας και ανταλλαγής σκέψεων και προβληματισμών, κ.ο.κ.

- **Το ανοιχτό κάλεσμα διαλόγου και συνεργασίας με την τοπική κοινωνία:**
Το μουσείο ζητάει ρητά και με έμπρακτο τρόπο την στήριξη της τοπικής κοινωνίας. Οι πολίτες καλούνται να μοιραστούν γεγονότα, αναμνήσεις, ιστορίες και μαρτυρίες και να παραχωρήσουν προσωπικά τους αντικείμενα στο μουσείο. Το όφελος της πράξης αυτής είναι πολλαπλό και αμφίδρομο: Το μουσείο εμπλουτίζει τη συλλογή του άρα και το εύρος των θεματικών του, γίνεται αρτιότερο και πιο ενημερωμένο -κέρδος που, τελικά, μετακυλιέται στον τόπο. Παράλληλα, ο δωρητής και όποιος συμβάλλει με οποιονδήποτε τρόπο στη λειτουργία του μουσείου αναπτύσσει σχέσεις οικειότητας μαζί του γεγονός που ευνοεί τόσο τον ίδιο (με τον τρόπο που είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο) όσο και το ίδιο το μουσείο.

ΣΤ. Μουσείο της Πόλης του Βόλου και Κοινωνική Συμμετοχή – Συμπεράσματα και Προβληματισμοί:

Η στιγμή που θα εγκαινιαστεί η νέα χρήση της καπναποθήκης Παπάντου ως αστικό μουσείο του Βόλου, δεν αργεί. Σύντομα, οι κάτοικοι της πόλης και της ευρύτερης περιοχής θα έχουν τη δυνατότητα να επισκεφτούν το μουσείο, να περιπλανηθούν νοερά στην ιστορία της πόλης τους, να θυμηθούν ή/και να μάθουν γεγονότα και ανθρώπους που επηρέασαν την εξέλιξή της. Κυρίως, όμως, θα έχουν την ευκαιρία να «αντικρύσουν» ένα κομμάτι του εαυτού τους, ένα κομμάτι από τη δική τους προσωπική ιστορία. Μελετώντας ο επισκέπτης το υλικό που συγκεντρώθηκε με τη συμβολή τη δική του και των συμπολιτών του, σίγουρα κάπου θα συναντήσει θραύσματα του δικού του παρελθόντος: εικόνες, μυρωδιές και αναμνήσεις απωθημένες, ίσως, στο υποσυνείδητό του. Το γεγονός αυτό και μόνο συνιστά, κατά τη γνώμη μου, ένα είδος ισχυρής και σημαντικής επικοινωνίας μεταξύ μουσείου και επισκέπτη, καθώς επιτυγχάνει να απευθυνθεί στο θυμικό του τελευταίου και να τον

προκαταβάλλει θετικά ώστε να τον εμπλέξει ουσιαστικά και ενεργητικά στη δράση του.

Δεδομένου όμως, ότι η στιγμή αυτή δεν έχει έρθει ακόμα, κάθε αντίστοιχη κρίση δεν αποτελεί παρά εικασία. Ωστόσο, είμαι της γνώμης πως ακόμα και υπό αυτές τις συνθήκες, μπορούν να διατυπωθούν ορισμένα συμπεράσματα και προβληματισμοί σχετικά με το μουσείο και σε σχέση με το κεντρικό ζήτημα της εργασίας μου, δηλαδή τη συνεργασία και το διάλογο των μουσείων με τις τοπικές κοινότητες⁸³. Πιο συγκεκριμένα και εν είδη κατακλείδας:

- **Χρηματοδότηση:** Αναφέρθηκε πολλές φορές η πρόθεση του μουσείου να εξελιχθεί σε αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής ζωής του Βόλου -ο χώρος όπου θα μπορεί να αρθρώσει λόγο κάθε κοινωνική ομάδα, κάθε κάτοικος της πόλης. Για να μπορέσει να πραγματοποιηθεί αυτή η φιλοδοξία, όμως, απαιτείται χρόνος και μεγάλη προσπάθεια: συνεργασία φορέων, καταρτισμένο και πρόθυμο προσωπικό, διαρκής αναζήτηση, οργάνωση προγραμμάτων προσέγγισης, μεθοδικότητα και συστηματικότητα και βεβαίως, οικονομικοί πόροι.

Οι ανάγκες του μουσείου της πόλης χρηματοδοτούνται τη στιγμή αυτή από το Δήμο και την Περιφέρεια. Ωστόσο, με το άνοιγμα του μουσείου η ανάγκη για οικονομική ενίσχυση θα ενταθεί. Οι μεταβολές που θα επέλθουν σύντομα στους δήμους και τις κοινότητες της χώρας μας με την εφαρμογή του σχεδίου Καποδίστρια II, δημιουργούν ανασφάλεια στους υπεύθυνους του μουσείου και φόβους για μείωση της χρηματοδότησης. Μεγάλη ελπίδα αποτελεί αυτή τη στιγμή η ένταξη του μουσείου στο 3^ο Κοινοτικό Πρόγραμμα Στήριξης, ενώ αναμένεται να αποδειχθεί ποια θα είναι η στήριξη των επίσημων φορέων, δηλ. της τοπικής αυτοδιοίκησης και του ΥΠ.ΠΟ.

Το ζήτημα των πόρων και της οικονομικής στήριξης του μουσείου από τους επίσημους φορείς θα καθορίσει σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη του μουσείου και θα επηρεάσει τις δράσεις του. Χωρίς το οικονομικό υπόβαθρο, κάθε

⁸³ Είναι προφανές πως δεν μπορεί να γίνει το ίδιο και για την περίπτωση των κοινωνικών ομάδων. Ποια θα είναι, και τι είδους, η συνεργασία του μουσείου με τις κοινωνικές ομάδες της περιοχής, είναι ένα ζήτημα που για να διερευνηθεί απαιτείται να έχει προηγηθεί το άνοιγμα και η λειτουργία του μουσείου για ένα εύλογο χρονικό διάστημα.

στόχος και φιλοδοξία του μουσείου, θα πέσει στο κενό, γεγονός ιδιαίτερα θλιβερό για ένα μουσείο που έχει αποδείξει έμπρακτα τη θέληση και την προθυμία του για κοινωνική προσφορά.

- **Υπό-εκπροσωπούμενες κοινωνικές ομάδες:** Το νέο μουσείο του Βόλου, έστω και ανυπόστατο όπως είναι, αποδεικνύει διαρκώς την πρόθεσή του να εμπλέξει στη δράση του όλους τους κατοίκους της περιοχής. Πώς όμως θα γίνει κάτι τέτοιο; Ποιες είναι οι προβλέψεις του μουσείου για τα άτομα εκείνα και τις ομάδες που υπό-εκπροσωπούνται στο χώρο του μουσείου ή βρίσκονται στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής;

Όπως με πληροφόρησε η κα. Μαυρομάτη, είναι ακόμα πολύ νωρίς για το σχεδιασμό προγραμμάτων προσέγγισης και δράσεων εκτός μουσείου. Προς το παρόν, βασικός στόχος είναι να γίνει ο χώρος του μουσείου προσβάσιμος για όλους: έχουν προβλεφθεί ρυθμίσεις για άτομα με κινητικά προβλήματα και προβλήματα όρασης. Στόχος είναι, καθώς οι εργασίες θα προχωράνε και εφόσον θα υπάρχει η οικονομική δυνατότητα, να γίνει το μουσείο προσιτό σε όλες τις κοινωνικές ομάδες.

Μέσα στους στόχους του μουσείου είναι και η προσέγγιση κοινωνικών ομάδων και κοινοτήτων που δύσκολα εντάσσονται, όπως έχουμε δει, στο προφίλ του παραδοσιακού κοινού του μουσείου όπως είναι οι μετανάστες 1^{ης} και 2^{ης} γενιάς, οι πρόσφυγες, οι έγκλειστοι φυλακών, ψυχιατρικών ιδρυμάτων και νοσοκομείων κ.ο.κ. Ο σχεδιασμός προγραμμάτων προσέγγισης παρότι αποτελεί προοπτική του μουσείου, δεν αποτελεί ακόμα πρωταρχικό ζήτημα στην ατζέντα του. Θα έχει, επομένως, μεγάλο ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε, σε βάθος χρόνου, τις πρακτικές που θα ακολουθήσει ώστε να καταφέρει να εμπλέξει επίσης στη δράση του κοινωνικές ομάδες και κοινότητες. Χωρίς, όμως, να έχει τεθεί το μουσείο σε λειτουργία, δεν υπάρχει δυνατότητα διατύπωσης κρίσεων για την αποτελεσματικότητά του στο επίπεδο αυτό. Ωστόσο, η δραστηριότητα που προηγήθηκε του ανοίγματος του μουσείου και η «διάθεση» την οποία εισπράττει κανείς από τους εκπροσώπους του, μεταδίδουν μηνύματα αισιοδοξίας.

- **Ένα μουσείο για όλους:** Το μουσείο φιλοδοξεί να γίνει ένα μουσείο *από όλους και για όλους*. Για να επιτευχθεί αυτό χρειάζεται, όπως προανέφερα μεγάλη προσπάθεια και διάθεση τόσο από την πλευρά του μουσείου, όσο και των κατοίκων. Καθοριστικό ρόλο θα διαδραματίσει η στάση που θα υιοθετήσει το μουσείο, όχι μόνο απέναντι στην κοινότητα, αλλά και απέναντι στα ίδια τα εκθέματα. Το μουσείο της πόλης του Βόλου επιζητά την πολυφωνία και έρχεται σε αντίθεση με το μεγαλύτερο αριθμό αστικών, και όχι μόνο, μουσείων στη χώρα μας που εκθέτουν και ερμηνεύουν αντικείμενα με τη βοήθεια των «ειδικών», χρησιμοποιώντας εξειδικευμένους όρους, απογυμνώνοντάς τα από το φυσικό και κοινωνικό τους πλαίσιο, ακυρώνοντας τη πολυσημία τους. Αναγνωρίζοντας πως ένα αντικείμενο δεν είναι μόνο ύλη, αλλά και φορέας νοήματος και ενθυμήσεων, το νέο μουσείο καλεί τους κατοίκους της περιοχής να δώσουν οι ίδιοι ερμηνεία στα αντικείμενα, να διηγηθούν την ιστορία και τη χρήση τους, και επ' ευκαιρία να αναπολήσουν και να εξιστορήσουν περασμένα γεγονότα. Ακριβώς το γεγονός αυτό φαίνεται να εκτίμησαν οι πολίτες του Βόλου που πρόθυμα παραχώρησαν στο μουσείο οικογενειακά «κειμήλια», εργαλεία, μηχανήματα και άλλα αντικείμενα συναφή με το χαρακτήρα του μουσείου συνοδεύοντάς τα από κείμενα γεμάτα συναισθήματα και αναμνήσεις.

Αυτές οι αναμνήσεις και τα συναισθήματα, η επίκληση του θυμικού, είναι που, κατά τη γνώμη μου, θα αποτελέσουν τον πιο γερό συνδετικό κρίκο ανάμεσα στα μέλη της τοπικής κοινωνίας: Οι ιστορίες, άλλωστε, των ανθρώπων δεν εξελίσσονται παράλληλα, ανεξάρτητα η μία από την άλλη. Αντίθετα, συχνά συναντώνται, διαπλέκονται, ταυτίζονται ή αποκλίνουν. Οι μαρτυρίες, οι συνεντεύξεις, και τα αντικείμενα που παραχώρησαν στο μουσείο μερικοί από τους κατοίκους του Βόλου θα καταφέρουν σίγουρα να «μιλήσουν» σε πλήθος άλλους, θα τους ξυπνήσουν μνήμες, θα τους θυμίσουν στιγμιότυπα και γεγονότα και της δικής τους ζωής. Αυτή η διαδικασία είναι πολύ σημαντική για την ανάπτυξη συναισθημάτων κοινωνικής αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη της τοπικής κοινότητας και για την ενίσχυση της αίσθησης της συνέχειας και του «ανήκειν».

- **Ο κοινωνικός ρόλος του μουσείου του Βόλου:** Το μουσείο του Βόλου, πριν ακόμα ανοίξει τις πόρτες του έχει καταφέρει να δημιουργήσει μεγάλες προσδοκίες. Η εργατικότητα και η διάθεση των υπευθύνων -χαρακτηριστικά τα οποία αντανακλώνται στο πλήθος δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων που έχουν πραγματοποιήσει προκειμένου να ενημερώσουν τον κόσμο για το νέο μουσείο-, η υιοθέτηση των τελευταίων αντιλήψεων σχετικά με τη χρήση της τεχνολογίας ως μέσο επικοινωνίας και ανάπτυξης της διαδραστικότητας και η επιθυμία του να εμπλέξει ενεργά την τοπική αλλά και την ευρύτερη κοινότητα στις δραστηριότητες και το έργο του και να αποτελέσει πυρήνα ανάπτυξης κοινωνικών δεσμών, είναι τα δεδομένα που κάνουν το μουσείο της πόλης του Βόλου να ξεχωρίζει. Μένει τώρα, συνεπώς, να παρακολουθήσουμε εάν και πώς το μουσείο :θα καταφέρει να επιτύχει τους στόχους που έθεσε. Πώς και με ποιον τρόπο θα μπορέσει, δηλαδή, να προσφέρει στο κοινωνικό σύνολο, να επιτελέσει δηλαδή τον κοινωνικό του ρόλο συμβάλλοντας κατά τις δυνατότητές του, στην ενίσχυση του κοινωνικού διαλόγου, στην έκφραση της πολυφωνίας, στην ενσωμάτωση όλων των κοινωνικών ομάδων στις δράσεις του.

Z. Επίλογος

Στόχος του 4^{ου} κεφαλαίου υπήρξε η παρουσίαση του μουσείου της πόλης του Βόλου το οποίο επέλεξα ως case study προκειμένου να αναδείξω τους τρόπους με τους οποίους μπορεί ένα μουσείο να κινητοποιήσει την τοπική κοινότητα, να ενθαρρύνει τη συμμετοχή της στο έργο και τις δράσεις του και να συμβάλει τελικά στην ανάπτυξη της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Το μουσείο της πόλης του Βόλου δείχνει να διαθέτει όλες τις προϋποθέσεις για ν' αποτελέσει πρότυπο και σημείο αναφοράς για τα υπόλοιπα μουσεία τόσο της χώρας μας όσο και του εξωτερικού. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο το επέλεξα ως μελέτη περίπτωσης στην εργασία μου. Προφανώς, η επιλογή παρουσίασης ενός «ανύπαρκτου» μουσείου μπορεί να εγείρει ενστάσεις, εφόσον δεν είναι δυνατόν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα. Παρά το γεγονός ότι δεν πρόκειται για ένα μουσείο σε λειτουργία, άρα όχι δοκιμασμένο, πιστεύω ότι έχει ήδη δείξει σημαντικά δείγματα

των δυνατοτήτων του για αυτό και έκρινα πως η παρουσίασή του θα είχε νόημα, έστω και αν υπήρχαν κάποιες δυσκολίες και περιορισμοί⁸⁴. Οι δράσεις κοινωνικής ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης και ο τρόπος που επέλεξε το μουσείο να πλησιάσει τους κατοίκους της πόλης αποτελούν πρωτοφανές παράδειγμα για την Ελλάδα και το εξωτερικό⁸⁵ και η παρουσίασή τους μόνο ωφέλιμη μπορεί να είναι.

Στόχος, συνεπώς, του παρόντος κεφαλαίου ήταν να καταδειχθούν οι τρόποι με τους οποίους μπορεί ένα μουσείο σήμερα να αναπτύξει δεσμούς συνεργασίας και διαλόγου με την τοπική κοινωνία, να την παροτρύνει και να την εμπλέξει τόσο στο έργο του αλλά, και πολύ σημαντικό, στην ίδια τη διαδικασία σύστασης και δημιουργίας του. Το μουσείο της πόλης του Βόλου αφουγκράστηκε τις ανάγκες και τις επιθυμίες των κατοίκων της πόλης και με βάση αυτές διαμόρφωσε τον προσανατολισμό και το περιεχόμενό του. Και μέχρι στιγμής, κρίνοντας από την ανταπόκριση των κατοίκων -όπως διαπιστώνεται από τη διάθεσή τους να προσφέρουν αντικείμενα και μαρτυρίες να συμμετάσχουν στις έρευνες κ.ο.κ.- έκανε την καλύτερη επιλογή.

⁸⁴ Ανέφερα ήδη μερικούς από αυτούς: Περιορισμένες βιβλιογραφικές πηγές, έλλειψη δυνατότητας αντίλογου και κριτικής από την πλευρά του κοινού, αδυναμία επιβεβαίωσης εφαρμογής όσων διακηρύττει το μουσείο κ.ο.κ.

⁸⁵ Το ΔΗΚΙ -ο φορέας που διαχειρίζεται το μουσείο- έχει κερδίσει, για τη δράση του αυτή, πανευρωπαϊκή τιμητική διάκριση (πρόγραμμα Culture της Ε.Ε.: Βλ. <http://www.eciec.eu/project/>)

Αντί επιλόγου. Μουσείο και κοινωνική συμμετοχή: Δυνατότητες και προοπτικές

«Κοινωνική Συμμετοχή στα μουσεία»: μια έννοια τόσο κοινότυπη, τόσο αναλυμένη, η οποία τα τελευταία είκοσι χρόνια, συναντάται κατά κόρον στη *θεωρία* -στα εγχειρίδια και τις ομιλίες των επαγγελματιών του μουσείου- αλλά αντιστρόφως ανάλογα στην *πράξη*. Με ποιόν τρόπο μπορεί να εξηγηθεί αυτή η ασυνέπεια, αυτή η αναντιστοιχία θεωρίας και πράξης; Τι συνιστά εμπόδιο στην σύμπλευση αυτών των δύο τη στιγμή, μάλιστα, που η σημασία της κοινωνικής συμμετοχής στη δράση των μουσείων αποτελεί, όπως είδαμε, κοινή παραδοχή; Τι εμπόδια πρέπει, συνεπώς, να υποσκελιστούν έτσι ώστε να επιτευχθεί η ευκταία συνεργασία μουσείου-κοινωνίας; Και αλήθεια, τελικά *αξίζει* τον κόπο τόση προσπάθεια;

Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα στα οποία προσπάθησα να απαντήσω με την παρούσα εργασία. Μέσα από τη χρήση παραδειγμάτων από την Ελλάδα και το εξωτερικό θέλησα να αναδείξω την κοινωνική συμμετοχή στο έργο του μουσείου ως *αναγκαιότητα* και όχι ως ζήτημα *επιλογής*. Για αυτό και το ερώτημα *«αν αξίζει τον κόπο τόση προσπάθεια»* θα παραμείνει αναγκαστικά αναπάντητο: δεν υπάρχει πλέον περιθώριο για αμφιβολίες και αμφισβήτηση, όπως δεν υπάρχει προοπτική για το θεσμό του μουσείου να επιβιώσει αν δεν συνειδητοποιήσει την ηθική του υποχρέωση απέναντι στη κοινωνία.

Το στάδιο της συνειδητοποίησης είναι, άλλωστε, και το πιο σημαντικό. Όταν όλοι οι επαγγελματίες των μουσείων θα έχουν πιστέψει πραγματικά στη δύναμη και στις δυνατότητες που διαθέτουν ώστε να συμβάλουν στην ενίσχυση του κοινωνικού ιστού, θα έχει γίνει το σημαντικότερο βήμα. Από κει και πέρα, χρειάζεται, όπως αναφέρθηκε πολλές φορές κατά τη διάρκεια της εργασίας, προγραμματισμός, συντονισμός φορέων, χρόνος και φυσικά υπομονή. Θα ήταν αφελές να πιστεύουμε πως η κοινωνική δράση του μουσείου θα επιφέρει καρπούς από την πρώτη στιγμή. Απαιτείται μεγάλη προσπάθεια από την πλευρά του μουσείου μέχρι να καταφέρει να αποτινάξει από πάνω του τις στερεοτυπικές αντιλήψεις- συνέπεια του ελιτίστικου παρελθόντος του. Απαιτείται, επίσης, χρόνος για να μπορέσει να αρθεί η επιφυλακτικότητα από την πλευρά της κοινωνίας και ν' αναπτυχθούν αβίαστα

σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Ωστόσο τα ζητήματα αυτά δεν θα πρέπει να εκληφθούν ως αποτρεπτικά. Το παράδειγμα του μουσείου του Βόλου, που επέλεξα να παρουσιάσω, αποτελεί σαφή απόδειξη ότι η προσέγγιση της κοινωνίας δεν είναι ακατόρθωτη: αντίθετα, συνιστά μια διαδικασία άκρως δημιουργική και γόνιμη και για τις δύο πλευρές. Και αυτό είναι το ουσιαστικότερο γεγονός. Η συνεργασία αυτή, εφόσον τελείται με εκατέρωθεν σεβασμό, όχι μόνο δεν πρόκειται να απογοητεύσει κανέναν, αλλά έχει τη δυνατότητα να επιφέρει σημαντικά οφέλη προς όλους.

Αυτές ακριβώς τις δυνατότητες του μουσείου θέλησα να τονίσω εμπλουτίζοντας την εργασία μου με παραδείγματα σχέσεων συνεργασίας που αναπτύχθηκαν ανάμεσα σε μουσεία της χώρας μας και του εξωτερικού και σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Θεωρώ την επίκληση παραδειγμάτων ως το πιο δυνατό επιχείρημα υπέρ της κοινωνικής συμμετοχής στις δράσεις του μουσείου. Η ανταπόκριση των συμμετεχόντων στα προγράμματα προσέγγισης και τα αισθήματα ενθουσιασμού και δημιουργικότητας που τους γεννήθηκαν συνιστούν την πειστικότερη απόδειξη πως το μουσείο έχει και μπορεί να προσφέρει πολλά στο κοινωνικό σύνολο.

Το σύγχρονο μουσείο, συνεπώς, μπορεί και *πρέπει* να εξελιχθεί σε ένα χώρο ανάδειξης της κοινωνικής πολυμορφίας και πολυφωνίας, σε ένα χώρο όπου τα στερεότυπα θα υπάρχουν για να καταρρίπτονται και όπου τα μέλη της κοινωνίας θα μπορούν να αναπτύσσουν μεταξύ τους σχέσεις εμπιστοσύνης και αποδοχής. Και αυτό δεν είναι ουτοπία, αλλά πρόκληση.

Παράρτημα

Παράρτημα 1. Συμμετοχή των πολιτών της ΕΕ σε πολιτιστικές δραστηριότητες
(Πηγή: Pocket Book, Cultural Statistics, Eurostat 2007)

Max	
Min	

	Πολιτιστική εκπομπή στο Ραδιόφωνο ή την TV	Ανάγνωση Βιβλίων	Επίσκεψη Ιστορικών Χώρων	Κινηματογράφος	Επίσκεψη Μουσείων/γκαλερί	Συναυλίες	Βιβλιοθήκες	Θέατρο	Όπερα Μπαλέτο
ΕΕ 27	78	71	54	51	41	37	35	32	18
Βέλγιο	79	65	54	54	42	40	37	33	17
Βουλγαρία	72	58	30	22	20	28	19	21	9
Τσεχία	87	82	68	53	44	45	32	44	20
Δανία	89	83	76	69	65	58	68	40	27
Γερμανία	78	81	65	53	48	42	28	37	19
Εσθονία	93	79	63	34	48	62	51	49	23
Ιρλανδία	64	75	51	66	38	49	47	33	13
Ελλάδα	71	59	33	46	25	21	15	30	12
Ισπανία	79	59	50	56	38	34	29	25	12
Γαλλία	64	71	54	63	43	35	33	23	19
Ιταλία	74	63	49	54	34	31	29	26	20
Κύπρος	67	56	35	38	25	29	13	25	10
Λετονία	90	75	62	36	47	59	39	41	21
Λιθουανία	90	64	51	33	33	52	32	27	20
Λουξ/ργο	76	72	64	62	54	53	21	40	27
Ουγγαρία	87	78	45	36	39	31	33	31	16
Μάλτα	81	45	47	49	34	32	24	25	28
Ολλανδία	84	84	71	62	62	56	51	58	26
Αυστρία	58	79	50	56	39	43	24	42	18
Πολωνία	81	64	48	41	32	29	37	18	12
Πορτογαλία	67	50	35	39	24	23	24	19	9
Ρουμανία	75	58	40	22	27	28	22	20	8
Σλοβενία	86	72	60	47	39	49	53	36	16
Σλοβακία	92	80	64	50	40	37	42	37	16
Φινλανδία	89	79	63	52	51	51	72	48	23
Σουηδία	88	87	75	71	62	53	70	47	26
Αγγλία	77	82	61	53	49	40	53	41	20

Παράρτημα 2. Παράγοντες που επηρεάζουν τη συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες- Το προφίλ του επισκέπτη πολιτιστικών εκδηλώσεων

Α. Συμμετοχή των ευρωπαίων πολιτών σε πολιτιστικές δραστηριότητες ανάλογα με τη **Θέση Εργασίας** (Πηγή: Pocket Book, Cultural Statistics, Eurostat 2007)

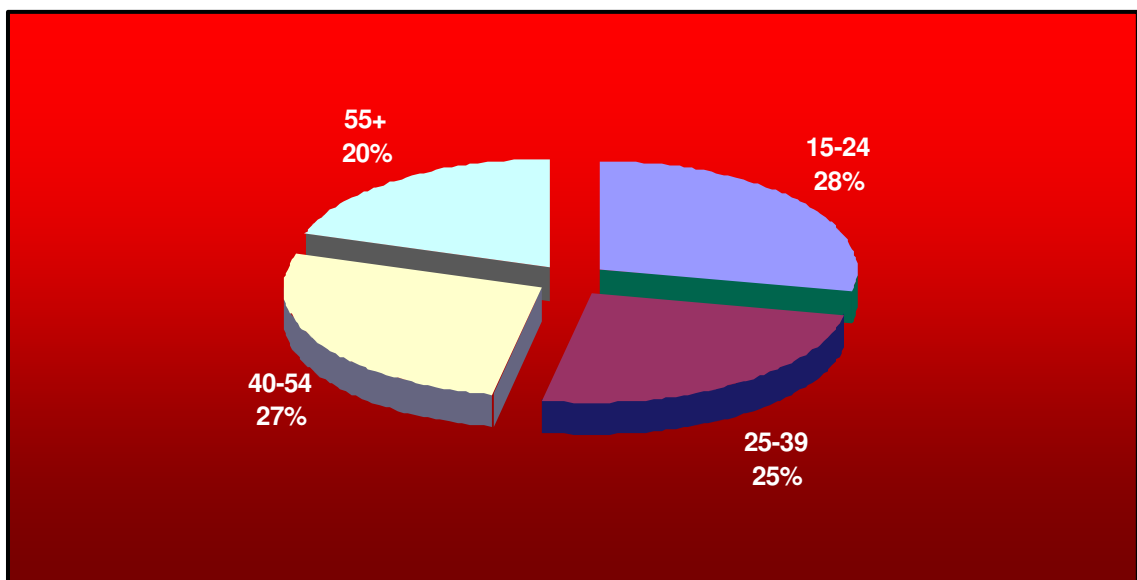
Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, πρώτοι στην κατανάλωση πολιτιστικών προϊόντων και συγκεκριμένα πρώτοι στην επισκεψιμότητα μουσείων είναι όσοι κατέχουν διοικητικές θέσεις (19%)⁸⁶. Ακολουθούν οι σπουδαστές (μαθητές/φοιτητές) με 17%, και με 14% έκαστοι οι ελεύθεροι επαγγελματίες και οι υπάλληλοι. Τη μικρότερη εκπροσώπηση έχουν, όπως είναι αναμενόμενο, οι άνεργοι (8%), οι συνταξιούχοι (9%) και όσοι ασχολούνται με το νοικοκυριό (9%).

⁸⁶ Ως «διοικητικοί» αποδίδω τον όρο «managers» που χρησιμοποιούσε η Eurostat. Δυστυχώς δεν διαθέτω στοιχεία σχετικά με το ποσοστό επί του συνόλου του πληθυσμού το οποίο αποτελούν οι παραπάνω κατηγορίες εργαζομένων.

B. Συμμετοχή των ευρωπαίων πολιτών σε πολιτιστικές δραστηριότητες ανάλογα με την Ηλικία (Πηγή: Pocket Book, Cultural Statistics, Eurostat 2007)

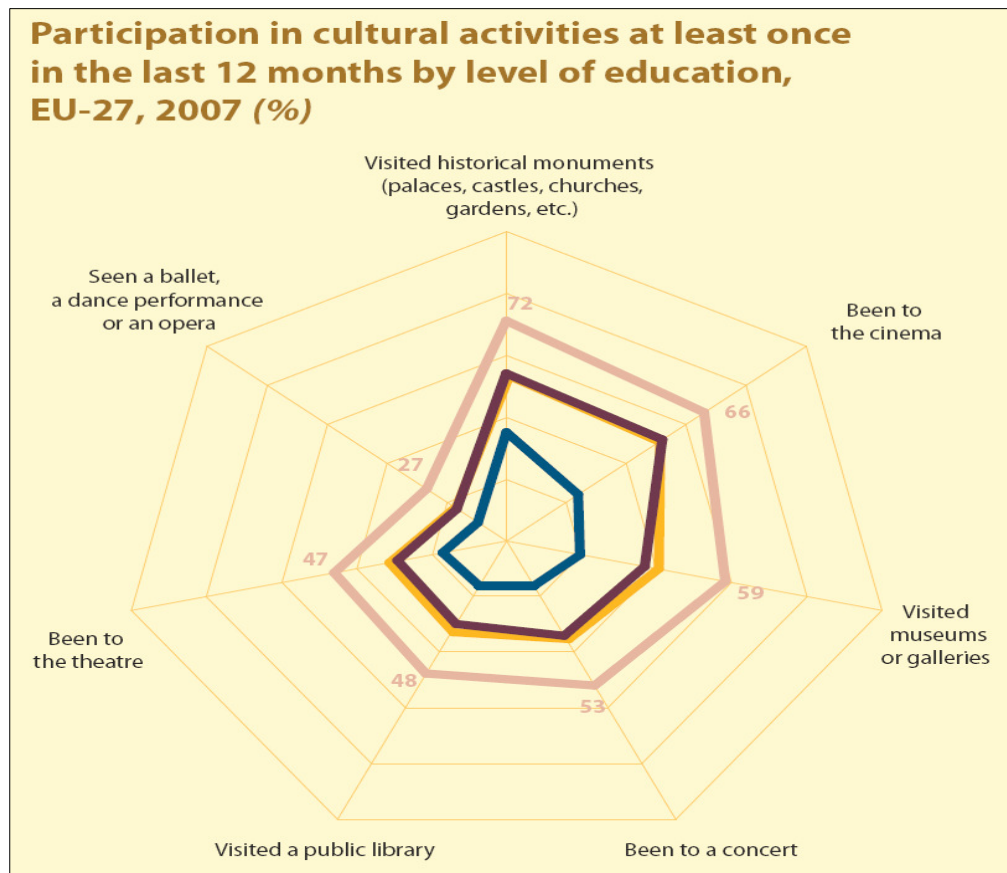
Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζεται η ηλικία ως προσδιοριστικός παράγοντας της ζήτησης των μουσείων. Όπως φαίνεται, το ποσοστό των νέων 15-24 που επισκέφτηκαν το 2007, έστω μία φορά κάποιο μουσείο ή αίθουσα τέχνης αντιπροσωπεύει το 28% των επισκεπτών. Ακολουθούν οι ηλικίες 40-54 με ποσοστό 27%, οι ηλικίες 25-39 με 25% και το μικρότερο ποσοστό αντιπροσωπεύουν οι ηλικίες άνω των 55 ετών. Οι ηλικίες 15-24 που έρχονται πρώτες στην επίσκεψη μουσείων αντιπροσωπεύουν το 12,6% του συνόλου του πληθυσμού της ΕΕ των 27 το 2007 (Συνολικός Πληθυσμός ΕΕ: 495.128.529.000). Από τα 495 εκατ. των Ευρωπαίων, τα 62 εκ. (62.386.194.654) είναι ηλικίας 15-24 και από αυτά μόνο το 28% (δηλαδή 17.468.134.503) επισκέφτηκε κάποιο μουσείο το τελευταίο έτος⁸⁷. Το γεγονός ότι οι νέοι έρχονται πρώτοι στην επισκεψιμότητα μουσείων θα πρέπει να εξεταστεί σε συνδυασμό με παραμέτρους όπως αυτός του διαθέσιμου χρόνου και κυρίως της υποχρεωτικής επίσκεψης με τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τα σχολεία (όσον αφορά τουλάχιστον τις ηλικίες 15-17).

⁸⁷ Η Eurostat στη δημογραφική στατιστική έχει κατηγοριοποιήσει τις ηλικίες άνω των 24 ως εξής: 25-49 και 50-64, συνεπώς λόγω διαφοράς στον διαχωρισμό των ηλικιών, δεν μπορούμε να έχουμε κάποιον έστω πρόχειρο υπολογισμό του αριθμού που αντιπροσωπεύουν τα άλλα ποσοστά που υπάρχουν στο διάγραμμα, δηλαδή οι ηλικίες 25-39, 40-54, 55+.

Γ. Συμμετοχή των ευρωπαϊκών πολιτών σε πολιτιστικές δραστηριότητες ανάλογα με το Επίπεδο Εκπαίδευσης (Πηγή: Pocket Book, Cultural Statistics, Eurostat 2007)

Τα στοιχεία του διαγράμματος που ακολουθεί αποκαλύπτουν ότι η επισκεψιμότητα των μουσείων επηρεάζεται από το μορφωτικό επίπεδο των ατόμων. Τα άτομα που συνέχισαν τα σπουδές τους και μετά την ηλικία των 20 ετών, έχουν δηλ. ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση, έχουν και τη μεγαλύτερη εκπροσώπηση όσον αφορά την επίσκεψη στα μουσεία (59%) και μάλιστα με σημαντικότερη διαφορά (18 μονάδες) έναντι του Μ.Ο (41%). Τα άτομα που έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους μέχρι την ηλικία των 19 (δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ΙΕΚ κλπ) βρίσκονται λίγο πιο κάτω από τον Μ.Ο (41%), ενώ όσοι έχουν ολοκληρώσει μόνο την υποχρεωτική εκπαίδευση βρίσκονται σχεδόν 20 μονάδες κάτω από τον Μ.Ο. Μπορούμε να αποδώσουμε το γεγονός αυτό σε πολλούς παράγοντες: χαμηλό εισόδημα άρα *περιορισμένη οικονομική δυνατότητα* που σχετίζεται με *χαμηλό επίπεδο σπουδών*, αλλά και με το γεγονός ότι τα μουσεία μέχρι πολύ πρόσφατα -αν όχι και ακόμη- θεωρούνταν *δραστηριότητα μιας καλλιεργημένης ελίτ*.

- All EU-27 population
- End of education at the age of 15 years
- End of education at the age of 16-19 years
- End of education at the age of 20 years old or more

Παράρτημα 3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ: Ορισμός και κατηγορίες πληγέντων

Όταν ακούμε να γίνεται λόγος για κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες, λίγο πολύ όλοι κατανοούμε πού αναφέρεται: σε άτομα και κοινωνικές ομάδες που βρίσκονται στο περιθώριο της κοινωνίας. Τι σημαίνει όμως αυτό πραγματικά; Ποια είναι τα όρια της κοινωνίας, ποιοι ταξινομούνται εκτός αυτών και από ποιούς;

Το περιεχόμενο του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί καθότι μεταβάλλεται διαρκώς αλλά και διότι επηρεάζεται από παραμέτρους επίσης ρευστές. Τόσο οι προϋποθέσεις που απαιτούνται για να θεωρηθεί κάποιος κοινωνικά ενταγμένος/αποκλεισμένος όσο και τα διάτρητα όρια αυτών των κατηγοριών καθιστούν τον όρο άκρως ασαφή και ελαστικό. Τι εννοώ: πρώτον, ότι ο κοινωνικά αποκλεισμένος δεν είναι μια κατηγορία στην οποία υπάγεται οιοσδήποτε φέρει κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, αλλά αυτός που η εκάστοτε κοινωνία ορίζει ως τέτοιο. Πολύ απλό παράδειγμα, ο ψυχικά ασθενής. Όπως αποκάλυψε ο Φουκώ στην «*Ιστορία της Τρέλας*» ο «τρελός» δεν βρισκόταν πάντα στα όρια της κοινωνίας, δεν προσδιοριζόταν καν ως τέτοιος. Μόνο από τον 17^ο αιώνα και έπειτα αρχίζει η «διάκριση», που σύμφωνα με τον Γάλλο φιλόσοφο, οφείλεται σε οικονομικούς λόγους αλλά κυρίως σε μια νέα ηθική που διαμορφώνεται⁸⁸.

Επικαλούμενη το παράδειγμα αυτό, θέλησα να καταδείξω πως η έννοια του κοινωνικά αποκλεισμένου δεν αποτελεί παρά μια σύμβαση που μεταβάλλεται ανάλογα με το τι ορίζεται κάθε φορά ως παρεκκλίνον ή μη αποδεκτό από την ίδια την κοινωνία. Αυτό σημαίνει συνεπώς, ότι εφόσον ο όρος αυτός φέρει διαφορετικό περιεχόμενο από εποχή σε εποχή και από κοινωνία σε κοινωνία, είμαστε όλοι *εν δυνάμει κοινωνικά αποκλεισμένοι*.

Στις σημερινές δυτικές κοινωνίες, ωστόσο, θα λέγαμε ότι ως κοινωνικά αποκλεισμένοι ορίζονται όσοι/όσες αποκλείονται για λόγους κοινωνικούς,

⁸⁸ Θεώρησα σκόπιμο να μην προχωρήσω περισσότερο στην παράθεση της σκέψης του Φουκώ. Παραπέμπω ωστόσο στο Μισέλ Φουκώ «*Ιστορία της Τρέλας*» Ηριδανός χ.χ

ψυχολογικούς και πρακτικούς από την πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες, όσοι βιώνουν τον κοινωνικό ρατσισμό και την προκατάληψη, όσοι δεν απολαμβάνουν τα στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Σύμφωνα με τον Γ. Τσιάκαλο⁸⁹, ο πιο ικανοποιητικός ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού είναι ο ακόλουθος: *«η διαδικασία ή κατάσταση... παρεμπόδισης στην απορρόφηση δημόσιου και κοινωνικού πλούτου...[...]. Ο κοινωνικός αποκλεισμός με τον ορισμό αυτό είναι μια διαφορετική έννοια από εκείνες της φτώχειας και της περιθωριοποίησης. Κοινωνικός αποκλεισμός είναι η παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημόσιων αγαθών, όπως είναι π.χ. αυτά της εκπαίδευσης, του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης κλπ., η έλλειψη των οποίων οδηγεί συνήθως και στην οικονομική ανέχεια και στην περιθωριοποίηση. Ο όρος "κοινωνικός αποκλεισμός" χαρακτηρίζει, δηλαδή, τόσο μία κατάσταση όσο και μία διαδικασία».*

Συνεπώς, για να αναζητήσουμε τις ομάδες που βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό αρκεί να αναλογιστούμε ποιοί αντιμετωπίζουν εμπόδια στην απορρόφηση του κοινωνικού πλούτου, ποιοί αποκλείονται για τον έναν ή τον άλλο λόγο από κοινωνικά αγαθά ή αντιμετωπίζουν δυσκολίες κοινωνικοποίησης.

- Αποκλεισμός δια του νόμου⁹⁰: π.χ. οι πρόσφυγες και οι μετανάστες (δεν απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους ντόπιους), κρατούμενοι, έγκλειστοι ιδρυμάτων κ.ο.κ.
- Έμμεσος αποκλεισμός (τυπική δυνατότητα πρόσβασης σε όλα τα κοινωνικά αγαθά, αλλά ουσιαστικά αποκλεισμός λόγω πρακτικών ζητημάτων): άτομα με κινητικά προβλήματα, άτομα με προβλήματα όρασης, ακοής, ηλικιωμένοι, ψυχικά ασθενείς, χρόνια νοσηλεύόμενοι κ.ο.κ. αλλά και χρόνια άνεργοι, ανειδίκευτοι εργάτες και άλλοι.
- Τέλος, θεωρώ αναγκαίο να προσθέσω μια ακόμα κατηγορία: τις ομάδες που βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό λόγω κοινωνικού ρατσισμού ή/και στιγματισμού ως παρεκκλίνοντες. Σ' αυτή την κατηγορία μπορούν να συμπεριληφθούν: ρομά, τοξικομανείς, πρώην κρατούμενοι, φορείς μεταδοτικών νοσημάτων κ.ο.κ.

⁸⁹ Τσιάκαλος (1998: 58)

⁹⁰ Ακολουθώ το σύστημα κατηγοριοποίησης του συγγραφέα

Παράρτημα 4. Αξιολόγηση της ίδρυσης του μουσείου για την πόλη του Βόλου

(Αποτελέσματα έρευνας με ερωτηματολόγιο ⁹¹)

Το 97% των ερωτηθέντων απάντησαν θετικά όταν ρωτήθηκαν πως βλέπουν την ιδέα της ίδρυσης του μουσείου της πόλης του Βόλου. Το 7% απάντησαν πως δεν γνωρίζουν αν η περιοχή θα ωφεληθεί από την παρουσία του μουσείου, ενώ μονάχα 3 από τους ερωτηθέντες έκριναν πως το μουσείο δεν αποτελεί πρώτη σε προτεραιότητα ανάγκη της πόλης (βλ. διάγραμμα)

Οι 97 στους 100 ερωτηθέντες δήλωσαν πως προτίθενται να επισκεφτούν το συγκεκριμένο μουσείο.

⁹¹ Τα στοιχεία πάρθηκαν από το περιοδικό Εν Βολ. (2006: 136)

Παράρτημα 5. i) Απόψεις των κατοίκων των Παλαιών σχετικά με την επιλογή της τοποθεσίας στέγασης του μουσείου της Πόλης του Βόλου: (Εν Βόλ□» τ.22, 2006, σ.117-133)

«Ένα μουσείο δεν μπορεί παρά να ανεβάζει την περιοχή που το φιλοξενεί...[...].το βρίσκω πολύ καλή ιδέα...[...]....ίσως παρασύρει και άλλους χώρους πολιτισμού και ελεύθερης έκφρασης να δραστηριοποιηθούν στην περιοχή»

«...όλοι οι γνωστοί και οι γείτονες που ενημερώθηκαν για τη δημιουργία του μουσείου ενθουσιάστηκαν γιατί πιστεύουν ότι έτσι αναγνωρίζεται η ιστορικότητα της περιοχής και με τον τρόπο αυτό θα αναβαθμιστεί»

«Το σημαντικότερο, κατά τη γνώμη μου, είναι ότι το μουσείο θα σπάσει την εμπορευματοποίηση της περιοχής...»

5. ii) Προτάσεις, προσδοκίες και γνώμες σχετικά με το μουσείο:

«...εκτός από το μορφωτικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα του ένα μουσείο θα πρέπει να ασχολείται με το παρελθόν αλλά συγχρόνως με το παρόν και το μέλλον. Στο χώρο αυτό θα πρέπει να γίνονται εκθέσεις και παρουσιάσεις από γνώστες θεμάτων οι οποίοι να δίνουν ιδέες...για ερωτήματα που αφορούν στη βελτίωση της εμφάνισης και των συνθηκών διαβίωσης της πόλης μας...το μουσείο να αποτελεί χώρο προβληματισμού»

«[να αποτελέσει] πυρήνα πολιτιστικής και κοινωνικής δράσης με πλουραλιστικό χαρακτήρα και που ο πολίτης θα συμβάλει ενεργά στο παραγόμενο πολιτιστικό προϊόν...[...].Χρειαζόμαστε ένα μουσείο οπύ οι διάφοροι πολιτιστικοί σύλλογοι, η εκπαιδευτική κοινότητα, οι πολιτιστικές ομάδες, οι περίοικοι, οι δημότες θα μπορούν να αναπτύξουν δραστηριότητες και να μετέχουν ενεργά στη μουσειακή λειτουργία»

«...«απαιτώ»-επιεικέστερα, αποζητώ- πολλά από ένα μουσείο της πόλης, όμως παράλληλα αισθάνομαι υποχρέωση και ευθύνη να συνεισφέρω ανάλογα με τις ιδιότητες και ειδικότητές μου»

« να καταφέρει να «μιλήσει» τη γλώσσα των νέων, να κερδίσει τα ενδιαφέροντά τους, να αξιοποιήσει τις νέες τεχνολογίες παρουσίασης και επικοινωνίας, να γίνει ένας ζωντανός χώρος γύρω από τον οποίο θα καλλιεργηθεί η μελέτη, ο προβληματισμός και θα αναπτυχθούν προτάσεις και ιδέες...»

Βιβλιογραφία

Βελλιώτη-Γεωργοπούλου Μ. και Τουνταςάκη Ει. (επιμ.), 1997, *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες. Εμπειρίες και Προοπτικές*, Πάντειο Παν/μιο, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής & ΥΠ.ΠΟ., Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Αθήνα, Gutenberg

Black Gr., 2007, *The Engaging Museum- Developing Museums for Visitor Involvement* (3th edition), Routledge

Γκαζή Α., 5/06/2009, «Σε τι χρησιμεύουν τα μουσεία», *BHMA Ιδεών*
<http://www.vimaideon.gr/PrintArticle.aspx?d=20090605&nid=12655088&sn=%CE%91%CE%9D%CE%91%CE%A0%CE%A4%CE%A5%CE%9E%CE%97>

Γκαζή Α., 2008, «Ζητήματα απλά, αλλά όχι αυτονόητα», *ILISSIA* 3, 38-39

Crooke E., 2008, *Museums and Community: ideas, issues and challenges*, Routledge

Δημόγλου Α., 2008, «Μουσείο της πόλης του Βόλου -Ενα νέο μουσείο δημιουργείται», *Τετράδια Μουσειολογίας* 5, 47-53

Dodd J., O’Riain H., Hooper-Greenhill E., Sandell R., 2002, *A catalyst of change: the social impact of the Open Museum?* Research Center for Museums and Galleries
<http://www.glasgowmuseums.com/assets/downloads/reports/Catalyst%20for%20Change.pdf>

Eco U., 1992, *Πολιτιστικά Κοιτάσματα*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής

Εν Βόλ□ - Αφιέρωμα Μουσείο Πόλεων τον 21^ο αιώνα- σχεδιάζοντας το Μουσείο της Πόλης του Βόλου, 2006, 22

Ζαρκαλή Χ., 2006, «Το Μουσείο της πόλης του Βόλου: συναντήσεις με τους γείτονες» *Εν Βόλ□*, 22, 134-137

Hooper- Greenhill E., 2000, *Museums and Social Inclusion*. The GLLAM report – The Group for Large Local Museums

Hooper-Greenhill E., 1994, *Museums and their Visitors*, Routledge

Ιωαννίδη Β., 2005, «Μουσεία και κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Η περίπτωση ατόμων με ειδικές ανάγκες: προβληματική, δυνατότητες, εφαρμογές», *ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ* 114, 43-54

Καλεσοπούλου Δ., 20002, «Μουσειακά Εκπαιδευτικά Προγράμματα στο Νοσοκομείο Παιδών: Μια νέα ευκαιρία για κοινωνικές υπηρεσίες», *Αρχαιολογία και τέχνες* 84, 89-93

Καλεσοπούλου Δ., 1999, «Ανοιχτός διάλογος με την κοινότητα: Μια ελληνική πρόταση», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73, 69-74

Lim R., 2006, «Το μουσείο του Croydon- Επανεκθέτοντας την έκθεση Lifetimes και άλλα ζητήματα», *Εν Βόλ* □ 22, 38-43

London Museum Agency, 2003, “*Holding up the mirror- Addressing cultural diversity in London’s Museum*”
http://research.mla.gov.uk/evidence/documents/Holding_up_the_mirror.pdf

Merriman N., 1999, «Ανοίγοντας τα μουσεία στο κοινό», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 72, 43-46

McIntyre D., 2006, «Μουσείο του Λονδίνου: Σχεδιάζοντας την επανέκθεση των εκθεσιακών χώρων για το Σύγχρονο Λονδίνο», *Εν Βόλ* □ 22, 30-37

Millinger L., «Το μουσείο της πόλης του Μάλμε- Οι μνήμες ως κλειδιά στην ιστορία», *Εν Βόλ* □ 22, 2006, 48-53

Millinger L., “MIME Migrating Memories - A case study from Malmö Museums, Sweden”, Paper presented at the conference «*Can Oral history Make Objects Speak?*», ICOM-ICME, Nafplion, Greece, October 18-21 2005
<http://museumsnett.no/icme/icme2005/millinger.pdf>

Μούλιου Μ., 2005, «Μουσεία: πεδία για την κατανόηση του κόσμου», *Τετράδια Μουσειολογίας* 2, 2005, 9-17

Μουσύρη Θ., 1999, «Μουσεία για όλους: Προγράμματα Προσέγγισης στο διεθνή χώρο» στο *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 73, 1999, 65-69

Νάκου Ε., 2006, «Προκλήσεις ενός σύγχρονου πολιτιστικού εκπαιδευτικού ρόλου: Το μουσείο της πόλης του Βόλου», *Εν Βόλ* □ 22, 104-109

Οικονόμου Μ., 2003, «*Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός*», Κριτική

Οικονόμου Μ., 1999, «Μουσεία για τους ανθρώπους ή για τα αντικείμενα;», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 72, 50-55

Πεντάζου Ι., 2006, «Ο ηλεκτρονικός κόμβος του Μουσείου της πόλης του Βόλου», *Εν Βόλ* □ 22, 100-103

Sandell R., edit. 2002, «Museums and the combating of social inequality: roles, responsibilities, resistance», *Museums, Society, Inequality*, Routledge

Τουλούπη Ι., 2006, «Ευαισθητοποίηση-Προβολή για το μουσείο της πόλης» στο *Εν Βόλ* □ 22, 98-99

Τσιάκαλος Γ., 1998, «Κοινωνικός αποκλεισμός ορισμοί, πλαίσιο και σημασία» στο «*Κοινωνικός Αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*» (επιμ. Κούλα Κασσιμάτη), Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, Gutenberg

Φουκώ Μ., χ.χ., «*Η ιστορία της τρέλας*», Αθήνα, Ηριδανός

ΥΠ.ΠΟ., 2004, «Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρίες σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού», Πρακτικά Συνεδρίου Θεσ/νίκη 30/10-1/11 2003, Υπουργείο Πολιτισμού

Λιαδικτυακοί τόποι

Pocketbook Cultural Statistics, 2007 Eurostat

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-77-07-296/EN/KS-77-07-296-EN.PDF

Hierarchy of Social Participation

στο <http://museumtwo.blogspot.com/2007/03/hierarchy-of-social-participation.html>

Πρόγραμμα «Culture» της Ευρωπαϊκής Ένωσης.:

<http://www.eciec.eu/project/>

Σχετικά με εκθέσεις:

«Leonardo η Μεγαλοφυΐα»:

<http://www.fhw.gr/cosmos/index.php?id=67&m=2&s=66&lk=187&lg=>

«Υπάρχει σε όλα λύση; Ταξίδι στον κόσμο των αρχαίων ελληνικών μαθηματικών»

<http://www.fhw.gr/exhibitions/math/gr/index.html>

«Συνάντηση στην Αρχαία Αγορά»

<http://www.fhw.gr/exhibitions/agora/>

Έκθεση των μαθητών του σχολείου 2^{ης} ευκαιρίας των φυλακών Κορυδαλλού:

<http://www.aftodioikisi.gr/controlitem.aspx?id=597>

Έκθεση «Κολάζ, αποκοπή, επικόλληση»:

<http://www.greekstatemuseum.com/kmst/pressroom/article/228.html>

Έκθεση: *Mix-d: uk*

<http://www.leicester.gov.uk/your-council-services/lc/leicester-city-museums/exhibitions/mix-duk/>

Σχετικά με προγράμματα προσέγγισης:

MoMA: Προγράμματα προσέγγισης για άτομα περιορισμένα στο σπίτι:

http://www.moma.org/learn/programs/access#access_homebound

Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης και PRAKSIS: Πρόγραμμα «Έλα να γνωριστούμε καλύτερα»

<http://www.praksis.gr/default.asp?pid=102&la=1>

Πρόγραμμα «People and Places» Nottingham Museum:

Hall L. 1996 GEM News:

<http://www.gem.org.uk/pubs/news/people1996.html>

Πρόγραμμα Προσέγγισης του Μουσείου του Λονδίνου:

<http://www.hlf.org.uk/Pages/Home.aspx>

The MoMA's *Alzheimer's Project*:

<http://www.moma.org/learn/programs/alzheimers>

Πρόγραμμα «Με βλέπεις, σε βλέπω»

http://www.mzz.gov.si/en/coe/you_see_me_i_see_you/project_description/

http://www.mzz.gov.si/en/coe/you_see_me_i_see_you/short_description_of_the_photographic_workshops/

MIME (Migration Memories)

<http://www.museumsnnett.no/icme/icme2005/millinger.pdf>

Σχετικά με Μουσεία:

Μουσείο Σχολικής Ζωής στα Χανιά:

<http://www.school-life.gr/>

Μουσείο του *Croydon*:

<http://www.museumofcroydon.com/>

http://www.museumofcroydon.com/ixbin/indexplus?_IXFILE_ =templates/page.html&_IXACTION_ =file&_IXDB_ =cat&_IXpage_ =Home&_IXSESSION_ =wk7LzyEPXjS

http://www.museumofcroydon.com/login?session=wk7LzyEPXjS&_IXLR_ =gallery

<http://www.museumofcroydon.com/themes>

Open Museum Γλασκόβη:

<http://www.glasgowmuseums.com/venue/index.cfm?venueid=14>

<http://www.glasgowmuseums.com/assets/downloads/reports/Catalyst%20for%20Change.pdf>

<http://www.museumofcroydon.com/ixbin/indexplus?record=ART2910>

Μουσείο της Πόλης του Βόλου:

http://www.i-politismos.gr/city_mus_sx.html

<http://www.diki.gr/museum/EL/info/events.index.asp>

<http://www.diki.gr/museum/EL/info/default.asp>

http://www.i-politismos.gr/city_mus_sx.html

Άλλες πηγές

Σαμαρά Γ., Τσοποτού Ελ., 2008, «Τα μουσεία ως Πολιτιστικές Βιομηχανίες»

Εργασία στο μάθημα «Οικονομία του Πολιτισμού», υπευθ. Καθηγητής Ν.Λέανδρος

Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 20/11/09, «Κατατέθηκε στη Βουλή ο προϋπολογισμός του 2010»:

http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathbreak_1_20/11/2009_308954